НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПРАВОВИХ НАУК

КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
КАФЕДРА ПРАВОСУДДЯ

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства»,

присвяченої 95-й річниці з дня народження професора Закалюка А.П.

16 травня 2025 року

м. Київ

https://surl.li/ggcctl

Закалюк Анатолій Петрович

(22. 07. 1930— 05. 05. 2010)

ОРГКОМІТЕТ

Добкіна К.Р., доктор юридичних наук, професор, дійсний член Транспортної Академії України;
Клюєва Є.М., завідувач кафедри Господарського та Транспортного права, доктор юридичних наук, професор, дійсний член Транспортної Академії України;
Мусієнко А.В., завідувач кафедри Цивільного та Кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член Транспортної Академії України;
Мусієнко В.В., професор кафедри Цивільного та Кримінального права кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член Транспортної Академії України;
Матвійчук А.В., завідувач кафедри Правосуддя, доктор юридичних наук, професор;
Бурдоносова М.А. кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри Теорії та Публічного права;
Савицька С.Л, доцент кафедри Правосуддя, кандидат юридичних наук;
Михайлов В.О., старший викладач кафедри Правосуддя;
Мартюк А.С., доцент кафедри Цивільного та Кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент;
Киренко С.Г., доцент кафедри Цивільного та Кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент;
Кобилянський О.Л., кандидат юридичних наук, доцент кафедри Цивільного та Кримінального права, доцент;
Озель В.І. завідувач кафедри Теорії та Публічного права, кандидат юридичних наук, доцент;
Подолян Ю.О., кандидат юридичних наук, доцент кафедри Господарського та Транспортного права;
Стародубова О.А., кандидат юридичних наук, доцент кафедри Теорії та Публічного права;
Хоркавий С.В., старший викладач кафедри Правосуддя;
Горбань Є.А., доктор філософії, старший викладач кафедри Господарського та Транспортного права;
Богатих Д.С., асистент кафедри Теорії та Публічного права;
Савицький Д.О., доцент кафедри Правосуддя, кандидат юридичних наук, доцент;
Баськов В.В., доцент кафедри Правосуддя, кандидат юридичних наук, доцент;
Часова Т.О., доцент кафедри Правосуддя, кандидат юридичних наук, доцент;
Вітко О.Ю. старший викладач кафедри Господарського та Транспортного права, кандидат юридичних наук.

«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства», присвяченої 95-й річниці з дня народження професора Закалюка А.П.: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: НТУ, 2025. –151 с.

У збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства», присвяченої 95-й річниці з дня народження професора Закалюка А.П. (м. Київ, 16 травня 2025 року) висвітлено сучасні погляди науковців щодо стану та перспектив розвитку кримінального права, кримінології та судочинства.

Для науково-педагогічних працівників, аспірантів та студентів.

Матеріали друкуються мовою оригіналу в редакції авторів.

©НТУ, 2025

ЗМІСТ

Катерина ДОБКІНА
ДО УЧАСНИКІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «АКТУАЛЬНІ
ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНОЛОГІЇ ТА СУДОЧИНСТВА», ПРИСВЯЧЕНОЇ 95-Й РІЧНИЦІ
З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ЗАКАЛЮКА А.П.……9
Мусієнко Анатолій Володимирович, Петров Володимир Васильович, Жук А.М.,
ДО 95-Ї РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВИДАТНОГО
УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНОЛОГА АНАТОЛІЯ ПЕТРОВИЧА ЗАКАЛЮКА..…….10

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Александренко Олена, Володимир Женунтій
ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ
АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ……...12
Власова Анастасія Вячеславівна, Киренко Сергій Георгійович
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗҐВАЛТУВАННЯ……..……17
Жук Валерія Максимівна, **Киренко Сергій Георгійович**
СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ……...…….19
Зарадюк Зоряна Валентинівна, Пирожик Олександр Веніамінович
ПРО ЗАХОДИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ СПОТВОРЕНІЙ
ПАРАЛЕЛЬНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ……....21
Киренко Сергій Георгійович
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ВИМАГАННЯ
НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ …….....23
Колб Олександр Григорович, Бусел Андрій Олегович
СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ…….....24
Колб Роксолана Олегівна, Дучимінська Леся Миронівна
ПРО ДЕЯКІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ……..26
Копотун Ігор Миколайович, Куранда Денис Миколайович
ФОНОВІ ЯВИЩА У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ
УКРАЇНИ ЯК СИСТЕМНА КРИМІНОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА…….....28
Коханевич Аліна Петрівна, Киренко Сергій Георгійович
ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ:
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ…….…..30
Крюкова Анна Миколаївна, **Киренко Сергій Георгійович**
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА……...……...33
Пушкар Олег Анатолійович
СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВИГОДИ У
КОНТЕКСТІ ІСНУЮЧИХ
НА ПРАКТИЦІ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ…….……....36
Топчій Василь Васильович, Топчій Оксана Василівна

ПРО ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ДІЯЛЬНІСТЬ СУДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..…….38
Шемітько Ангеліна Василівна, Киренко Сергій Георгійович
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЯДЕРНОЇ ТА РАДІАЦІЙНОЇ
БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ …….…....41
Акімов Михайло Олександрович
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ОХОРОНИ РІВНОПРАВНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ
РЕЄСТР. № 5488 ВІД 13 ТРАВНЯ 2021 РОКУ)……...44
Бігун Анастасія Русланівна, Мусієнко Анатолій Володимирович
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВІКТИМОЛОГІЇ……..47
Денисов Сергій Федорович
ДЕСЯТЬ СЛІПИХ КОЛІЙ
У МЕТОДОЛОГІЇ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ……..50
Денисов Сергій Федорович, Коваленко Наталія Олександрівна
ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ГАРАНТІЙ
АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ……..…53
Жук Валерія Максимівна, Мусієнко Анатолій Володимирович
ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ……...56
Захарчук Роман, Хорватова Оксана Олегівна
АКУСТИЧНИЙ ТЕРОР ЯК МЕТОД КАТУВАННЯ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПРАКТИКА
ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ……..……..…..58
Каменський Д.В., Дудоров О.О.
ДИРЕКТИВА ЄС ПРО ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ ЗА ДОПОМОГОЮ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ОГЛЯД ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО
ПРОТИДІЇ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ СПІВПРАЦІ …….....62
Малетова Ольга Сергіївна
ВІДКРИТА НАУКА ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКОРУПЦІЙНИХ
СТРАТЕГІЙ В АКАДЕМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ …….....68
Ірина Ярославівна Сенюта
МЕДИЧНИЙ ПРАЦІВНИК ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЗА
СТАТТЕЮ 368-4 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ: to be or not to be……..71
Ткаченко Олександр Григорович, Разумейко Наталія Сергіївна
Олефір Людмила Іванівна
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОКАРАННЯ У ВИДІ
ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ……...75
Янкевич Дмитро Петрович, Марцін Василь Іванович
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК РІЗНОВИДУ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА…….78

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Вільхівська Аліса Олегівна, Савицький Дмитро Олександрович
PRO BONO LEGAL PRACTICE: ETHICAL FOUNDATIONS, GLOBAL
TRENDS, AND PROSPECTS FOR INSTITUTIONALIZATION

IN UKRAINE…..…….....81
Вільхівська Аліса Олегівна, Савицький Дмитро Олександрович
УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ В УКРАЇНІ: ІНСТРУМЕНТ
ПРАВОСУДДЯ ЧИ ЗАГРОЗА СПРАВЕДЛИВОМУ СУДУ? ……..…..83
Михайлов Володимир Олександрович
ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ …….....86
Савицький Дмитро Олександрович
СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ……...…90
Сніжко Софія Вадимівна, Квашук Олександр Дмитрович
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……....……93
Хом'яченко Світлана Іванівна, Шамхалова Каріна Олександрівна
ПРИНЦИП ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ….97

СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВОВІДНОСИН

Вільхівська А.О., Клюєва Євгенія Миколаївна
ЦИФРОВЕ МИСТЕЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ
ТА ОСМИСЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ..…….....99
Вільхівська А.О., Шевченко Анатолій Євгенійович
INTERNATIONAL INVESTMENT LAW: PROTECTING FOREIGN
INVESTORS VS. SOVEREIGN RIGHTS…….……..101
Деордієва-Ткаченко В.В., Озель В.І.
ЗАХИСТ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ……...…….…...….....104
Займидорога Вікторія, Клюєва Євгенія Миколаївна
ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ ДУНАЙСЬКОЇ КОМІСІЇ
НА РОЗВИТОК РІЧКОВОГО СУДНОПЛАВСТВА…….....107
Займидорога Вікторія, Заяць Наталія Володимирівна
ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ПРАВІ: МІЖ РІВНОПРАВ'ЯМ
ТА ПРИРОДНОЮ РІЗНИЦЕЮ……..….....110
Займидорога Вікторія, Іванов В'ячеслав Миколайович
МЕДІАЦІЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА ….…….….....113
Лєбєдєва К.І., Озель В.І.,
ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ……..…....116
Маковка Єва, Мусієнко Анатолій Володимирович
СФЕРА ТРАНСПЛАНТАЦІЇ В УКРАЇНІ:
РОЗВИТОК ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ……...……..120
Бігун Анастасія Русланівна, Мартюк Аліна Сергіївна
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ НОДОЛІКАМИ
ТОВАРІВ РОБІТ ТА ПОСЛУГ……...…..……...122
Жук Валерія Максимівна, Мартюк Аліна Сергіївна
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗА ПОШИРЕННЯ
НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ……..124
Вознюк Юрій Степанович
ГЕОПОЛІТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ДОКТРИНИ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО…….…….…….126
Муляр Галина Володимирівна
ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:

БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ…...……...132
Обіход Тетяна Вікторівна
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В
КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ ……...…….....135
Павлова Дарія Василівна, Озель Віталіна Іванівна
НОРМАТИВНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ
КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ….……..……..…….137
Подолян Юлія Олександрівна
ВИРІШЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ КОНФЛІКТІВ ЩОДО АКЦІЙ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ
ЗАХИСТУ ПРАВ ВЛАСНИКІВ….…….……141
Пуля Микола, Горбань Євген Анатолійович
ООН ЯК ОСНОВНА МІЖНАРОДНА ІНСТИТУЦІЯ
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ……...…143
Вільхівська Аліса Олегівна, Савицька Світлана Леонідівна
DIGITAL TRANSFORMATION OF CIVIL JUSTICE IN UKRAINE:
ACHIEVEMENTS AND FUTURE STEPS……...…….……...146
Новікова Катерина Андріївна
ДО ПИТАННЯ КАРАНОСТІ ЗА «ПОЛІТИЧНЕ» КОЛАБОРАНТСТВО……...147

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

ДО УЧАСНИКІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ ТА СУДОЧИНСТВА», ПРИСВЯЧЕНОЇ 95-Й РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ЗАКАЛЮКА А.П.

Шановні учасники та гості конференції!

В умовах російсько-української війни ми невтомно продовжуємо вдосконалювати освітній процес, підвищувати якість освіти та рівень підготовки наших студентів. Одним з основних завдань сучасної юридичної освіти залишається підготовка висококваліфікованих фахівців. Професорсько-викладацький склад навчально-наукового інституту управління, технологій та правових наук НТУ прагне дати нашим випускникам найактуальніші знання, розвинути креативність, доброчесність, самостійність та відповідальність, що є сучасними вимогами для успішної практичної діяльності. Серед багатьох ефективних шляхів вдосконалення цих якостей, вкрай важливим є створення можливості для студентів та аспірантів брати активну участь в наукових заходах.

Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства», присвяченої 95-й річниці з дня народження професора Закалюка А.П., проводиться за спільної ініціативи колективу кафедри цивільного та кримінального права та кафедри правосуддя Навчально-наукового інституту управління, технологій та правових наук НТУ. Актуальність теми конференції зумовлена гострим суспільним запитом на поглиблення вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, підвищення ефективності запобігання злочинності та правосуддя. За результатами конференції буде сформовано збірник з пропозиціями та новими ідеями для розвитку та вдосконалення науки кримінального права, кримінального процесу, поглиблених кримінологічних досліджень та забезпечення верховенства права в системі правовідносин.

Разом до перемоги! Слава Україні! Героям Слава!

Катерина ДОБКІНА
Заступник директора навчально-наукового інституту управління, технологій та правових наук НТУ, доктор юридичних наук, професор, дійсний член ТАУ

Петров Володимир Васильович кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін Університету «Україна», м. Київ
Жук Андрій Михайлович
Старший партнер адвокатського об'єднання «Джастлікторз», адвокат, аспірант кафедри теорії та публічного права НТУ.
Мусієнко Анатолій Володимирович,
Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права, Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

ДО 95-Ї РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНОЛОГА АНАТОЛІЯ ПЕТРОВИЧА ЗАКАЛЮКА

В цьому році наша традиційна конференція присвячена видатній особистості, знаному вітчизняному науковцю, доктору юридичних наук, професору Закалюку А.П.

Анатолій Петрович Закалюк - доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, голова Всеукраїнського Координаційного бюро з проблем кримінології, віце-президент Кримінологічної Асоціації України - провідний вчений, який зробив значний внесок у створення та становлення в Україні наукових колективів кримінологічного профілю. Під його керівництвом та за його безпосередньої участі проведено десятки наукових досліджень з проблем посилення боротьби зі злочинністю, методики і практики її кримінологічного аналізу, організації запобігання правопорушенням. Він автор багатьох кримінологічних методик, зокрема, прогнозування злочинної поведінки, кримінологічного аналізу злочинності, кримінологічної експертизи законопроектів тощо, які застосовуються у правоохоронній практиці не лише в Україні, а й у багатьох інших державах.

А. П. Закалюк народився 22 липня 1930 року в місті Житомирі. У 1953 році закінчив юридичний факультет Київського університету. Трудову діяльність Анатолій Петрович починав помічником прокурора у м. Вінниця. Виконував обов'язки заступника начальника, а згодом і начальника Київської науково-дослідної лабораторії.

Протягом 1992-1995 роках А. П. Закалюк займав посаду проректора з наукової роботи Української академії внутрішніх справ (тепер - Національна академія внутрішніх справ України). З 1993 р. - член Президії Академії правових наук України, Голова Всеукраїнського координаційного бюро з проблем теорії кримінології та кримінологічних досліджень

Академії правових наук України (1994), від 1995 р. - начальник управління по зв'язках з державою, судовими і правоохоронними органами, член експертної ради ВАК України з юридичних і політичних наук (1996), Віце-президент Кримінологічної асоціації України (1998) [1].

Закалюк А.П. займався прикладними кримінологічними дослідженнями, проблемами кримінологічної експертизи, кримінологічної характеристики та запобігання окремих видів кримінальних правопорушень, наукового обґрунтування законодавчого регулювання кадрового забезпечення судової влади тощо.

В сферу наукових інтересів професора Закалюка А. П. входили ґрунтовні дослідження, які не втратили актуальності. Адже хіба може втратити актуальність теза про те, що створення надійної системи запобігання злочинності має бути одним із пріоритетних напрямків державної політики по забезпеченню безпеки суспільства. Більш того, як підкреслював вчений, українське суспільство повинно об'єднатися навколо ідеї – призупинити злочинність і саме такими повинні бути відповіді кримінологів на загрозливі виклики сьогодення [2].

Серед підготовлених ним праць заслуговують на увагу: «Громадський вплив і попередження правопорушень» (1975), «Прогнозування і попередження індивідуальної злочинної поведінки» (1986), «Злочини, вчинювані з особливою жорстокістю» (1989), «Досвід створення і застосування методики прогнозу індивідуальної злочинної поведінки» (англ. мовою), «Правове регулювання профілактики злочинів осіб з аномаліями психіки» (1990) та інші.

Загалом за участі А.П. Закалюка проведено десятки наукових розробок з проблем посилення боротьби зі злочинністю, методики і практики її кримінологічного аналізу, організації запобігання правопорушенням. Напрями його наукової діяльності: забезпечення законотворчого процесу, реформування судової та правоохоронної систем, методологія та перспективи кримінологічних досліджень, протидія корупції, організованій та транснаціональній злочинності, зловживанням та іншій недоброчесності при здійсненні правосуддя.

У 2007 році Анатолій Петрович завершив та надрукував наукову роботу «Курс сучасної української кримінології: теорія і практика», яка стала узагальненням його наукової діяльності. На думку автора, він прагнув істини, яка відповідає фундаментальним теоретико-методологічним засадам класичної кримінології, сучасній кримінологічній інформації, її неупередженому аналізу, а також об'єктивному критичному оцінюванню нинішньої практики реагування на злочинність, чого явно не вистачає багатьом сучасним дослідженням. Написання Курсу забрало в автора кілька років життя, багато інтелектуальних та фізичних сил. Автор намагався поділитися своїм науковим досвідом з колегами, передусім молоддю, яка

здобуває знання з кримінології, та практиками, які мають їх використовувати [3, с.10].

У 2008 році вийшло друком видання у 5-ти томах «Правова система України: історія, стан та перспективи», у підготовці якого брав участь А. П. Закалюк.

Він був добрим організатором та вимогливим керівником колективів, які здійснювали кримінологічні дослідження. За спогадами колег та друзів по-справжньому цінував дружбу, із своїми учнями й так званим «молодим поколінням» він ніколи не ставив бар'єрів, був завжди толерантним й одночасно вимогливим та наполегливим, турботливим та жорстким, якщо це потрібно [2].

Під керівництвом А.П. Закалюка підготовлено 10 докторів і 15 кандидатів наук. А. Закалюк був нагороджений орденами «Знак пошани» та «За заслуги» III ступеня, 10-ма медалями, грамотою Кабінету Міністрів України, удостоєний почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

На думку авторів, результати наукових пошуків професора Закалюка А.П. наближали можливості сучасної української кримінології до рівня, який ми знаємо. І це набуває особливого значення для формування державної кримінологічної політики в умовах російської агресії.

Література:

1. Анатолій Петрович Закалюк – провідний кримінолог України. URL.: https://biblio.lib.kherson.ua/anatoliy-petrovich-zakalyuk.htm
2. Анатолій Петрович Закалюк: спогади, роздуми та сподівання. URL.: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/17719
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : в 3 кн. / А. П. Закалюк. - К. : Ін Юре, 2007 - Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. - 2007. – С.10.

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.368

Александренко Олена

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології Національної академії внутрішніх справ
Володимир Женунтій
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ

ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ

Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК України) за своєю спрямованістю є навмисним прикритим протистоянням отриманню уповноваженими державними органами правдивих показань і достовірних доказів, науково-обгрунтованих висновків та підтверджень під час досудового розслідування чи судового розгляду у справі. Цим, у першу чергу, і пояснюється підвищена громадська небезпечність вказаного кримінального правопорушення. Зазначена обставина, на нашу думку, стала основою для включення до Кримінального кодексу Української РСР 1927 року (далі - КК УРСР 1927 р.) до первисної обмеженої чисельності статей (лише п'яти), за якими на той час встановлювалася відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя, аж трьох статтей, якими визначалися правові засади притягнення до відповідальності за: а) завідомо неправдивий донос органу судової влади (ст. 88 КК); б) завідомо неправдиве показання, дане під час провадження дізнання, слідства чи судового розгляду справі (ст. 89 КК); в) кваліфікований неправдивий донос чи показання (ст. 90 КК). Отже, правовою основою настання відповідальності за ст. 89 КК УРСР 1927 року було визнане завідомо неправдиве показання, дане свідком, експертом чи перекладачем при провадженні дізнання, слідства чи судового розгляду у справі. Відповідно до ст. 90 КК УРСР 1927 року кваліфікованими визнавалися завідомо неправдивий донос або показання, поєднані з: а) обвинуваченням в правопорушенні, за яке законом передбачена вища межа міри соціального захисту у вигляді

позбавлення волі до трьох років і вище; б) корисними мотивами; в) штучним створенням доказів обвинувачення [1, с. 340].

Подальший розвиток та вдосконалення кримінально-правових підстав протидії правопорушенням проти правосуддя знайшли відображення у Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року (далі - КК УРСР 1960 року), який набрав чинності з 01 квітня 1961 року.

Вони проявилися, перш за все, у включенні до КК самостійної глави VIII під лаконічною назвою «Злочини проти правосуддя», яка об'єднувала 15 статей. У цій главі роздільно були визначені правові основи настання кримінальної відповідальності за завідомо неправдивий донос (ст. 177 КК) і завідомо неправдиве свідчення (ст. 178 КК).

Врахування судової практики у справах про кримінальні правопорушення проти правосуддя, а також предметних теоретичних дискусій з аналізованого питання дозволили викласти ст. 178 КК у помітно більш досконалій редакції. Простий склад аналізуємого кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 178 КК) був визначений як «завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта, дані при проведенні дізнання, попереднього слідства або в суді, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем в тих же випадках» [1, с. 798]. Кваліфікованими (за ч. 2 ст. 178 КК) визнавалися передбачені ч. 1 ст. 178 КК дії в разі їх вчинення при розслідуванні або судовому розгляді справи про особливо небезпечний державний злочин або такий інший тяжкий злочин, за який відповідно до закону могло бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі строком на вісім чи більше років або смертної кари [1, с. 798].

Лише через більш ніж 20-річний час практичного застосування ст. 178 КК у викладеній редакції, у диспозиції її другої частини були внесені зміни. Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 4571-10 від 12 січня 1983 року «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» диспозиція ч. 2 ст. 178 КК була викладена в уточненій редакції, а саме: «Ті ж дії, поєднані з обвинуваченням в особливо небезпечному державному чи іншому тяжкому злочині або штучним створенням доказів обвинувачення, а так само вчинені з корисливою метою» [2].

Результати подальшого вдосконалення правових основ відповідальності за кримінальне правопорушення, яке аналізується були відображені у відповідній статті 384 Кримінального кодексу України 2001 року. При цьому перелік включених у диспозицію ч. 1 ст. 384 державних органів, яким перерахованими учасниками процесу може бути повідомлена предметна завідомо неправдива інформація, доповнений тимчасовою слідчою та спеціальною тимчасовою слідчою

комісіями Верховної Ради України, що уповноважуються проводити розслідування [3, с. 264-265].

Зміни торкнулися також переліку кваліфікованих ознак діяння, внаслідок чого за ч. 2 ст. 384 КК встановлена відповідальність за дії, передбачені ч. 1 ст. 384 КК. Подальші зміни та доповнення, що вносилися до аналізованої статті КК України на протязі 2005-2020 років, обумовлені в основному необхідністю погодження правових основ, що закріплені у ст. 384 КК, з нормативними положеннями щойно прийнятих законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення правової регламентації діяльності окремих державних органів та їх посадових осіб, тобто ці зміни стосовно аналізуємої статті спричинені об'єктивними обставинами.

Зокрема, Законом України № 2456-IV від 03 березня 2005 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» абзац перший ч.і, тобто диспозиція, ст. 384 КК після слів «досудового слідства» доповнена словами «здійснення виконавчого провадження» [41.

Законом України №2677- VI від 04 листопада 2010 року «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)» абзац перший ч. 1, тобто диспозиція, статті 384 КК після слів «або в суді» доповнено словами «завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна під час здійснення виконавчого провадження » [5.],

Законом України №245- VII від 16 травня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України» в абзаці першому частини першої, тобто у диспозиції, статті 384 КК слова «дізнання, досудового слідства» замінено словами «досудового розслідування» [6].

Законом України №2136-VIII від 13 липня 2017 року «Про Конституційний Суд України» абзац перший частини першої, тобто диспозиція статті 384 КК після слів «в суді» доповнено словами «або під час конституційного провадження у Конституційному Суді України» [7].

Законом України №2147-VIII від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» назва і абзац перший частини першої, тобто диспозиція статті 384 КК з врахуванням змін, які раніше вносилися в диспозицію, були викладені в новій редакції: «Стаття 384. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. Завідомо неправдиве показання свідка,

потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках» [8].

Законом України №720-IX від 17 червня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» абзац перший частини першої, тобто диспозиції статті 384 КК після слова «експерта» доповнено словом «спеціаліста» [9].

Викладене нами дозволяє оцінити закріплені в ст. 384 КК України правові основи настання відповідальності за кримінальне правопорушення, яке аналізується, як такі, що враховують фактичні можливості правозастосовних органів і судову практику, а в кінцевому результаті як достатньо стабільні на сьогодняшній день.

Список використаних джерел:

1. Боротьба зі злочинністю в Українській РСР. Том другий. 1926-1964 рр// Автор нарису і укладач збірника документів професор П.П. Михайленко. Київ, 1967. 952 с.
2. Указ Президії Верховної Ради України РСР № 4571-10 від 12 січня 1983 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» (Відомості Верховної Ради (ВВР),1983, №4, ст. 50).
3. Кримінальний кодекс України: Офіц. видання. - К.: Видавничий Дім «ІнЮре», 2001. 400с.
4. Закон України №2456-IV від 03 березня 2005 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, №16, ст. 260).
5. Закон України №2677-VI від 04 листопада 2010 року «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, №19-20, ст. 142).
6. Закон України №245-VII від 16 травня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним

кодексом України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2014, №12, ст.178).
7. Закон України №2136-VIII від 13 липня 2017 року «Про Конституційний Суд України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, №35, ст. 376).
8. Закон України №2147- VIII від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, №48, ст. 436).
9. Закон України №72О-ІХ від 17 червня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, №47, ст. 408).

Власова Анастасія Вячеславівна,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.
Науковий керівник -
Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗҐВАЛТУВАННЯ

Зґвалтування є одним із найтяжчих кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Відповідальність за його вчинення передбачена у ст. 152 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Удосконалення законодавства та правозастосовної практики є важливим завданням для захисту прав потерпілих та забезпечення справедливого правосуддя.

Згідно з ч. 1 ст. 152 КК України, під зґвалтуванням розуміється вчинення дій сексуального характеру, пов’язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій

або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. Примітка до статті вказує, що згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин. В принципі, способи зґвалтування, які вказувалися у попередній редакції цієї статті (застосування фізичного насильства, погроза його застосування або використання безпорадного стану потерпілої особи), залишаються актуальними і зараз, проте, вказівка на те, що при зґвалтуванні має місце проникнення саме в тіло потерпілої особи, виключає можливість кваліфікації як зґвалтування випадків, коли, наприклад, жінка, погрожуючи зброєю, змусить чоловіка вступити з нею в природній статевий акт.

Фактично, чинна редакція ст. 152 КК України встановлює відповідальність за різноманітні гетеро- та гомосексуальні статеві акти, пов'язані з проникненням в тіло іншої особи, тобто, на відміну від попередньої редакції цієї статті, коли стать суб'єкта зґвалтування завжди мала бути протилежною статі потерпілої особи, зараз допускається можливість кваліфікації як зґвалтування і випадків, коли стать суб'єкта буде однаковою з потерпілою особою (головне, щоб мало місце проникнення в тіло іншої особи – цим, власне, зґвалтування зараз і відрізняється від сексуального насильства, відповідальність за яке передбачена ст. 153 КК України).

Серед особливо кваліфікуючих ознак зґвалтування слід звернути на зґвалтування неповнолітньої особи (ч. 3 ст. 152 КК України) та зґвалтування особи, яка не досягла чотирнадцяти років, тобто малолітньої особи (ч. 4 ст. 152 КК України). При цьому під неповнолітньою особою у статті розуміється особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (оскільки ч. 4 статті окремо вказує на особу у віці до чотирнадцяти років), а зґвалтуванням малолітньої вважаються будь-які передбачені ч. 1 статті дії сексуального характеру, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (це відрізняється від підходу, який мав місце за часів дії попередньої редакції ст. 152 КК України, коли за наявності повного усвідомлення малолітньою особою суті статевих зносин та наявності внаслідок цього її добровільної згоди на статевий контакт, такі випадки не кваліфікувалися як зґвалтування).

Також слід зазначити на посилення у чинній редакції ст. 152 КК України відповідальності за випадки зґвалтування особи у віці до чотирнадцяти років, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених частинами четвертою або п'ятої статті 153 («Сексуальне насильство»), статтею 155 («Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку») або частиною другою статті 156 («Розбещення неповнолітніх»). Згідно з ч. 6 ст. 152 КК України, за такі випадки передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічного позбавлення волі.

Якщо говорити про проблеми застосування ст. 152 КК України на практиці, то слід зазначити, що основні труднощі у розслідуванні випадків зґвалтування пов'язані з доведенням відсутності згоди потерпілої особи та збиранням доказів у випадках, коли відсутні сліди фізичного насильства.

Таким чином, можна побачити, що посилення відповідальності за зґвалтування є важливим кроком у боротьбі з насильницькими кримінальними правопорушеннями, однак для досягнення максимально ефективного результату у цій сфері необхідно вдосконалювати чинне кримінальне законодавство України, механізми доказування випадків зґвалтування та, зрозуміло, забезпечувати підтримку потерпілих.

Жук Валерія Максимівна,
студентка 2 курсу Державного університету
інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.
Науковий керівник –
Киренко Сергій Георгійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного та кримінального права Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Згідно з ч. 1 ст. 18 Кримінального Кодексу (далі – КК) України, суб'єктом кримінального правопорушення визнається фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

У широкому сенсі суб'єктом кримінального правопорушення є будь-яка особа, яка його вчинила. У вузькому розумінні цей термін означає особу, яка може бути притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення умисного або необережного суспільно небезпечного діяння, передбаченого Кримінальним кодексом. Саме вузьке трактування поняття суб'єкта кримінального правопорушення є предметом даного дослідження.

Методологічні основи теорії суб'єкта злочину беруть початок у філософських і кримінально-правових концепціях, а саме вчених таких як: І. Кант, Р. Гегель, П. Фейєрбах та І. Фіхт. Наприклад І. Кант вважав, що злочин є наслідком свідомого вибору людини, яка володіє свободою волі. На його думку, умисне правопорушення передбачає розуміння того, що конкретне діяння є злочином.

На противагу цьому представники соціологічної школи кримінального права (А. Прінс, І.Я. Фойницький та ін.) заперечували

концепцію свободи волі злочинця, наголошуючи, що його поведінка визначається саме соціальними факторами, наприклад бідність, безробіття, низький рівень освіти, відсутність батьківського нагляду, дискримінація.

У більшості кримінально-правових доктрин виникає єдина думка: суб'єктом злочину є фізична, осудна особа, яка усвідомлює свої дії. Проте історично в деяких правових системах суб'єктами кримінальної відповідальності могли вважатися навіть неживі об'єкти, тварини або юридичні особи, що було характерним для зарубіжного кримінального права.

Питання віку кримінальної відповідальності є ключовим аспектом у визначенні суб'єкта кримінального правопорушення. Законодавство різних країн установлює різний мінімальний вік кримінальної відповідальності, наприклад, згідно з позиції кримінального права Великої Британії, мінімальний вік, в якому особа може нести кримінальну відповідальність, становить 10 років. В Україні загальний вік кримінальної відповідальності становить 16 років, а за окремі кримінальні правопорушення,такі як умисне вбивство, крадіжка, хуліганство чи інші, визначені ч. 2 ст. 22 КК України, – 14 років.

Отже, КК України визначає, що тільки фізична особа може бути суб'єктом кримінального правопорушення. Юридичні особи в Україні не несуть кримінальної відповідальності (на відміну від таких країн, як, наприклад, США чи Франція), проте, у Розділі XIV-1 Загальної частини КК України передбачена можливість застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Ще однією ознакою суб'єкта є осудність особи, яка визначена в ст. 19 ККУкраїни, де встановлюється, що осудною є особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії або бездіяльність і керувати ними.

Незважаючи на чіткість законодавчих норм, у практиці та теорії виникають складнощі, що полягають у визначенні, чи є доцільним зниження віку відповідальності до 14 років лише за окремі кримінальні правопорушення. У випадках, коли неповнолітні вчиняють нетяжкі правопорушення, але демонструють високу суспільну небезпечність, закон не дозволяє притягнути їх довідповідальності. Щодо відповідальності співучасників, то, згідно зі ст. 27 КК України, суб'єктом може бути не лише виконавець, а й організатор, підбурювач чи пособник. Однак на практиці виникають труднощі з доведенням їхньої ролі, особливо якщо прямих доказів немає, а діяння кваліфікується як групове.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що суб'єкт кримінального правопорушення є фундаментальною категорією КК України, що забезпечує чітке визначення осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності. Основними ознаками є: фізична особа, осудність і вік – ці ознаки формують базис для реалізації кримінального закону. Водночас проблемні моменти, такі як вік кримінальної відповідальності, кваліфікація

спеціального суб'єкта та ряд інших моментів потребують уваги з боку законодавця.

Зарадюк Зоряна Валентинівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк
Пирожик Олександр Веніамінович
депутат Волинської обласної ради, м. Луцьк

ПРО ЗАХОДИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ СПОТВОРЕНІЙ ПАРАЛЕЛЬНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вивчення даних офіційної статистики свідчить про те, що хоча у структурі загальної злочинності в Україні в умовах воєнного стану (2022-2024 р. р.) питома вага кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст. ст. 436-447 Кримінального кодексу (КК)) є незначною (у межах 1%) [1], проте такі із них, як порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 вказаного Кодексу) та геноцид (ст. 442 цього ж Кодексу), мають підвищену суспільну небезпеку, позаяк за своєю сутністю і метою спрямовані на умисне знищення української нації [2, с. 1047-1068]. Зокрема, тільки у 2022 році в Україні було обліковано 62 тис. 128 кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (17,1% у структурі злочинності), у тому числі: а) порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК) – 62 тис. 128 таких злочинів (97,2% у загальній кількості даного виду кримінальних правопорушень (розділ XX Особливої частини даного Кодексу), серед яких, поєднаних з умисним убивством – 6 тис. 013 випадків (10% у структурі ст. 438 КК); б) геноцид (ст. 442 КК) – 22 злочини [1] (0,04% у структурі цих кримінальних правопорушень).

У 2023 році вказані показники мали наступний вигляд: всього було обліковано 62 тис. 667 зазначених кримінальних правопорушень (13,2% у структурі злочинності), у тому числі: 1) за ст. 438 КК – 60944 випадки (97,2% у загальній кількості) злочинів, пов'язаних з порушенням законів і звичаїв війни), серед яких поєднаних з умисним вбивством – 1 тис. 884 (3%); 2) за ст. 442 КК – 7 кримінальних правопорушень (0,01 % у структурі цих злочинів) [1].

У 2024 році було обліковано 30 тис. 151 кримінальне правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (6,1% у загальній структурі злочинності в Україні), у тому числі: а) за ст. 438 КК – 28788 (95,5% у загальній кількості зазначених злочинів), серед яких поєднаних з умисним вбивством – 1659 випадків (5,8% у структурі цих кримінальних

правопорушень); б) за ст. 442 КК – 3 злочини (0,01% у структурі даного виду кримінальних правопорушень (розділ XX Особливої частини вказаного Кодексу) [1].

При цьому для того, щоб оправдати свою військову агресію і вчинені вказані та інші воєнні злочини (ст. 438 КК), рф здійснює як на окупованих та інших територіях України, а також у цілому у світовій інформаційній мережі різноманітні сплановані дії з поширення неправдивої інформації на будь-яку аудиторію («ІПСО» – спеціальну інформаційно-психологічну операцію [3]).

Мова, у першу чергу, ведеться про використання сучасних інформаційних технологій, включаючи й можливості шпигунської мережі російської федерації (рф) за кордоном, щодо дискредитації керівництва нашої держави (визнання його нелегітимним), використання прогалин і недоліків України при мобілізації населення та деякі прорахунки командирів тих чи інших рангів щодо протидії державі-агресору на фронті у спотворенні реальної дійсності зазначених та інших суспільних процесів і здійснення таким чином негативного впливу на свідомість не тільки наших співвітчизників, але й громадян інших країн, які проживають за кордоном з означеної проблематики.

Сутність даного підходу з боку ворожої держави, та, одночасно, зміст проблем, які виникають при цьому, полягає у тому, що поставивши за головну мету так званої «спеціальної військової операції» (СВО) знищення (геноциду – у сенсі положень ст. 442 КК) української нації як частини цивілізованого сучасного світу [4], рф реалізує при цьому й інші дотичні до цього цілі, а саме – шляхом маніпуляції свідомістю певної частини людей сформувати та надати відповідної руйнівної сили тим тенденціям і пов’язаним з ними суспільної небезпечним явищам і процесам, які знижували б боєздатність ЗСУ та інших військових формувань на фронті, а, в кінцевому підсумку, зламали б волю Українського народу до супротиву та бажання бути незалежним і суверенним навіть у таких складних умовах життєдіяльності та відносин з іншими зарубіжними державами, які склались у сьогоденні.

Таким чином, слід констатувати, що в наявності складна прикладна кримінологічна проблема, яка має пряме відношення до забезпечення національної безпеки України та має бути вирішена на всіх рівнях її діяльності, включаючи й наукову.

Список використаної літератури

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у 2022-2024 рр. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

3. Що таке ІПСО, як виявити фейк та в якій соцмережі їх найбільше — інтерв'ю з керівницею VoxCheck Світланою Сліпченко. Телеканал «Дім». 2023. URL: https://kanaldim.tv/shho-take-ipso-yak-vyyavyty-fejk-ta-v-yakij-soczmerezhi-yih-najbilshe-intervyu-z-kerivnyczeyu-voxcheck-svitlanoyu-slipchenko/.

4. Букет Є. Чому росія хоче знищити Україну: момент істини. АрміяInform. 2024. URL: https://armyinform.com.ua/2024/08/28/chomu-rosiya-hoche-znyshhyty-ukrayinu-moment-istyny/.

Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права Державного університету інфраструктури та технологій м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Ефективна боротьба з корупцією неможлива без подолання такого суспільно-небезпечного явища як вимагання неправомірної вигоди. Пункт 5 Примітки до ст. 354 КК України зазначає, що у статтях 354, 368, 368-3, 368-4 цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дії або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. З приводу такого законодавчого формулювання виникає питання: а як бути, якщо, наприклад, від особи вимагають надати неправомірну вигоду, погрожуючи заподіянням шкоди не її власним правам і законним інтересам, а правам і законним інтересам її близьких родичів чи інших близьких осіб (притягти до кримінальної відповідальності, звільнити з роботи, виключити з навчального закладу і т.п.)? Виходить, що у таких випадках, навіть якщо особа надає неправомірну вигоду з метою запобігання шкоди інтересам близьких їй осіб, то людей, які вимагали таку вигоду, не можна притягти до відповідальності за частинами статей 354, 368, 368-3, 368-4 КК України, які передбачають одержання неправомірної вигоди, поєднане з її вимаганням. Така ситуація є неприпустимою, оскільки, по-перше, не враховується та обставина, що спонуканням до надання неправомірної вигоди з боку відповідної особи був страх за долю

близьких людей (родичів, друзів і т.п.), а. по-друге, не враховується підвищена суспільна небезпека службових чи інших осіб, які фактично змушують людей надавати неправомірну вигоду саме шляхом створення загрози заподіяння шкоди правам і законним інтересам їх близьких. Таким чином, п. 5 Примітки краще викласти у такій редакції: «У статтях 354, 368, 368-3, 368-4 цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, чи близьких їй осіб, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів або щодо прав і законних інтересів близьких їй осіб».

Незрозумілою є позиція законодавця, який (на відміну від попередніх часів) виключив можливість звільнення від кримінальної відповідальності за надання неправомірної вигоди осіб, щодо яких мало місце вимагання неправомірної вигоди. Зараз, згідно з ч. 5 ст. 354 КК України, звільненню від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 цього Кодексу, підлягає особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, - добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Такий законодавчий підхід не враховує всієї складності становища осіб, щодо яких мало місце вимагання неправомірної вигоди, оскільки вони перебували під серйозним тиском – як мінімум, під психічним примусом (особливо, якщо вимагання здійснювали працівники правоохоронних органів або інших силових структур чи особи, які за законом займають особливо відповідальне становище), тому повернення їх до числа осіб, які звільняються від кримінальної відповідальності за надання неправомірної вигоди є цілком справедливим.

Вказані заходи дозволять посилити ефективність кримінально-правової боротьби з випадками вимагання неправомірної вигоди.

Колб Олександр Григорович,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права та процесу

Державного податкового університету, м. Ірпінь
Бусел Андрій Олегович,
студент IV-го курсу Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Як показує практика, щорічно збільшується кількість громадян України. які, використавши існуючі правові механізми захисту своїх прав, законних інтересів і свобод у національних судах, вимушені звертатись у зв'язку з цим у Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) [1]. При цьому, однією з детермінант, яка обумовлює необхідність використання міжнародно-правового механізму захисту свого правового статусу нашими співвітчизниками, є здійснення правосуддя в Україні з грубим недотриманням визначених у законі засад судочинства, а також втручання у їх діяльність інших органів державної влади, мова про які ведеться в ст. 6 Конституції України.

Така протиправна практика не тільки підриває авторитет судової влади в нашій державі, але й знижує вірогідність їх вступу у Європейський Союз (ЄС) та НАТО, що закріплено в Основному Законі України як стратегічний напрямок її сталого розвитку. Додатковим аргументом щодо актуальності зазначеної проблематики виступають статистичні дані, які характеризують зміст і спрямованість кримінальних правопорушень проти правосуддя (ст. ст. 371-400 Кримінального кодексу (КК) України). Так, проведений аналіз кількості облікованих кримінальних правопорушень на протязі 2013 року (першому звітному періоді прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (КПК)) та в подальші аналогічні часові відрізки (2014-2024 р. р.) засвідчує наступні кримінологічно значущі показники з означеної тематики дослідження, а саме: а) питома вага зазначеної категорії суспільно небезпечних і караних діянь (ст. 11 КК) у загальній структурі злочинності у 2013 році склала 1,8%; у 2021 р. (останньому «мирному періоді» перед відкритим військовим вторгненням російської федерації на територію нашої держави) – 2,4%; у 2022 р. – 1%; у 2023 р. – 1,1%; у 2024 р. – 1,5% [2], тобто у період воєнного стану, вказані статистичні дані майже зрівнялись з такими ж оціночними відомостям за 2013 рік; б) щорічно кількість кримінальних правопорушень проти правосуддя є майже однаковою (2013 р. – 10 тис. 270; 2021 р. – 9 тис. 100; 2022 р. – 3 тис. 636; 2023 р. – 5 тис. 308; 2024 р. – 7 тис. 308 [2]; в) хоча щорічно й зменшується кількість кримінальних проваджень за ст. 375 КК «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку,

рішення, ухвали або постанови» (2013 р. – 52 випадки таких кримінальних правопорушень; 2021 р. – 4; 2022 р. – 3; 2023 р. – 0) [2]. Проте це пов'язано не стільки з питаннями якості діяльності судової влади, скільки з так званою латентною злочинністю [3, с. 60-63], яка у даному випадку пов'язана у певній мірі з заангажованістю в роботі судів та впливом на них інших гілок державної влади в Україні у різних формах (у низькому рівні матеріально-побутового та іншого забезпечення діяльності суддів, зокрема).

Як показують результати, отримані в ході даного дослідження, серед детермінант, які знижують рівень ефективності судової влади в Україні, особливе місце і негативний вплив на зниження її авторитету в нашій державі займають ті із них, що пов'язані з невиконанням рішень судів та не притягненням у зв'язку з цим винних осіб до кримінальної відповідальності (ст. 382 КК). При цьому у досліджуваному в цій роботі періоді (2013-2024 р. р.) намітилась стійка негативна тенденція з означеного питання [4], що, у свою чергу, обумовлює необхідність активізації відповідних суб'єктів кримінального провадження (ст. ст. 36-41, 216 КПК) щодо протидії зазначеному суспільно небезпечному явищу.

Отже, слід констатувати, що в наявності складна прикладна проблема, яка потребує активізації наукових пошуків щодо її вирішення, а це, у свою чергу, визначає теоретичну та практичну цінність даної роботи.

Список використаних джерел

1. України вийшла з трійки країн, з якими найчастіше судяться в Європейському суді з прав людини. URL:https://opendata-bom.ua.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у 2013-2024 рр. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

3. Кримінологія: підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. В. В. Чернєя; за наук. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужи. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 672 с.

4. Підсумки щодо роботи підрозділів ДВС Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ). URL:https://centraljust.gov.ua.

Колб Роксолана Олегівна
кандидат юридичних наук, головний персональний менеджер з валютних операцій ГО АТ КБ «Приватбанк»
Дучимінська Леся Миронівна
начальник управління контрольно-перевірочної роботи Головного

управління Пенсійного фонду України у Волинській області

ПРО ДЕЯКІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Як показує практика, залучення до добору суддів в Україні іноземних фахівців та визнання їх голосу пріоритетним при рівності позицій членів відповідних комісій не тільки не зменшує кількості суддівських помилок та звернень наших громадян у Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) [1], але й є грубим порушенням ст. ст. 1, 5 Конституції України, а саме – це є втручання у нашу суверенність і незалежність, а також запереченням конституційного положення про те, що їх носієм і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Звичайно, що при такому процедурному підході не може бути мови й про незалежність суддів, позаяк їх статус залежить не від волі Українського народу, а визначається іноземними громадянами, які при прийнятті рішень з цього приводу керуються національним законодавством та правовою системою, практикою його реалізації, правовою культурою тощо, видаючи «бажане» за дійсне, адже наші вітчизняні аналоги на сьогодні не тільки далекі від цивілізованих стандартів судової системи, на чому постійно акцентує увагу ЄСПЛ, але й не передбачають віднесення судових прецедентів до джерел законодавства, у тому числі у формі так званих «зразкових справ вищих спеціалізованих судів», позаяк це знову ж таки, є однією із форм тиску на конкретних суддів, які при прийнятті рішення мають керуватись лише законом (ст. ст. 19, 92, 126 Конституції України).

Як в Конституції України (ст. 129-1), так і в кодифікованих законодавчих актах, які регулюють діяльність суддів у певній сфері суспільних відносин, закріплено положення про здійснення ними контролю за виконанням судових рішень. Проте, на практиці суди фактично самоусунулись від виконання зазначеної функції, відмовляючи під будь яким приводом у задоволенні заяв позивачів з даного питання [2]. Саме тому, такою «куцою» (юридично нікчемною) є судова практика щодо притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб за невиконання судових рішень (ст. 382 КК), хоча щорічно в Україні зростає кількість виданих у зв’язку з цим судами виконавчих листів [3]. Без сумніву, така позиція судів не тільки знижує рівень їх незалежності та підриває авторитет як органів державної влади, але й не дозволяє створити ефективні засади правової і демократичної держави (ст. 1 Конституції України), що є однією з системних вимог і критеріїв її вступу в ЄС та НАТО.

Як встановлено в ході даного дослідження, у судовій системі вживались певні заходи щодо зміцнення судової гілки влади України. У цьому

контексті можна назвати постанову Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», у п. 2 якої зазначено, що оскільки Конституція України, як це витікає зі ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають застосовувати Конституцію як акт прямо дії. У такому ж сенсі сформульовані були у свій час й положення інших постанов Пленуму Верховного Суду України («Про завдання судів України по підвищенню рівня правосуддя» від 22.02.1991 № 1; «Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві» від 18.06.1999 № 10; «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 № 8; ін.). Показовим у даному випадку можна вважати й виступ у 2017 році на XIV позачерговому з'їзді суддів України Голови Верховного Суду України Я. Романюка, який з цього приводу зазначив, що у сучасних вітчизняним реаліях, коли багато державних органів відчувають кадровий голод, а на державній службі бракує професіоналів, якість і ефективність діяльності того чи іншого органу часто замінюється банальним популізмом, що без сумніву, недопустимо в органах державної судової влади [4, с. 7].

Таким чином, виходячи з отриманих результатів дослідження, слід констатувати, що без вирішення існуючих у сфері правосуддя проблем кримінологічного характеру практично неможливо підвищити ефективність діяльності судів в Україні, а також забезпечити їх незалежність від інших органів державної влади.

Список використаної літератури

1. Україна вийшла з трійки країн, з якими найчастіше судяться в Європейському суді з прав людини. URL:https://opendata-bom.ua.

2. Ухвала Волинського окружного адміністративного суду про відмову у відкритті провадження в частині позовних вимог від 09 вересня 2024 року у справі № 140/9186/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121508786.

3. Підсумки щодо роботи підрозділів ДВС Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ). URL:https://centraljust.gov.ua.

4. Стан здійснення правосуддя у 2016 році: доповідь Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на XIV позачерговому з'їзді суддів України. Вісник Верховного Суду України. 2017. № 3(199). С. 3-7.

Копотун Ігор Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з

проблем запобігання кримінальним правопорушенням Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький
Куранда Денис Миколайович,
аспірант Дніпровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро

ФОНОВІ ЯВИЩА У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СИСТЕМНА КРИМІНОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Як показує практика, серед пріоритетних завдань, які визначені у сучасних державних програмах, що стосуються реформування сфери виконання покарань і пробації України, є підвищення рівня ефективності діяльності, спрямованої на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінаційного комплексу причин і умов, які сприяють як пенітенціарній злочинності, так і вчиненню кримінальних правопорушень з боку персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України.

При цьому однією із них виступають так звані «фонові явища», зокрема у місцях позбавлення волі (наявність у засуджених наркотичних речовин, спиртних напоїв, грошей, т. ін.), які, в одних випадках, виступають як умови вчинення злочину, а в інших, як корелянти, що детермінують причинно-наслідкові суспільно небезпечні та карані явища в кримінально-виконавчих установах закритого типу, що сформувались з часів незалежності України (1991 р.) та діють в умовах сьогодення як негативні тенденції, які впливають на результативність кримінально-виконавчої та запобіжної діяльності.

Зазначений висновок ґрунтується на аналізі кримінологічно значущих показників злочинності, яка мала місце у процесі виконання – відбування покарань України впродовж 1991-2024 р. р. Так, якщо у 1991 році рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених склав 3,90 випадки [1, с. 1], то у 2016 році (періоді остаточного підпорядкування органів і УВП Міністерству юстиції України, як центральному органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань і пробації України) – 4,91 випадки [2, с. 6]. Аналогічні тенденції збереглись і в подальші роки та характерні для змісту кримінально-виконавчої діяльності у сьогоденні [3, с. 140-159].

Як встановлено у ході спеціальних наукових пошуків, «фонові явища» мають не менший вплив на формування і розвиток протиправної поведінки й персоналу ДКВС України, кількість вчинених кримінальних правопорушень з боку яких з 19 випадків у 1991 році [1, с. 22] збільшилась у 2021 році до більше 100 випадків [4, с. 1].

Характерним у зв'язку з цим є такий юридично значущий факт, а саме: і в структурі пенітенціарної злочинності, і в загальній кількості кримінальних правопорушень, що вчиняються персоналом органів і УВП, більшість суспільно небезпечних діянь пов'язані з використанням таких засобів реалізації «фонових явищ» у місцях позбавлення волі, як: наркотичні речовини, спиртні напої, гроші та інші цінності тощо. При цьому, проводячи впродовж 1991-2024 рр. різноманітні реформи у сфері виконання кримінальних покарань і пробації України, відповідні центральні органи виконавчої влади не надавали належної уваги і не роблять це сьогодні щодо нейтралізації, блокування, усунення, т. ін. негативного впливу зазначених суспільно шкідливих явищ на процес детермінації злочинності у вказаній галузі суспільної діяльності.

Отже, слід визнати, що в наявності конкретна теоретико-прикладна кримінологічна проблема, яка обумовлює необхідність активізації комплексних доктринальних пошуків та розробки на цій підставі науково обґрунтованих шляхів її вирішення на всіх рівнях (законодавчому, правозастосовному, науковому, т. ін.).

Список використаних джерел

1. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1991 році: Інформ. бюлетень. Київ: ГУВП МВС України, 1992. 28 с.
2. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: Інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.
3. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність у місцях несвободи України: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 432 с.
4. Попельнюк Т. В. Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються персоналом колоній у сфері виконання покарань: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2021. 20 с.

Коханевич Аліна Петрівна,
студентка 3 курсу, юридичного факультету Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.
Науковий керівник -
Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри цивільного та кримінального права Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Торгівля людьми є одним із найтяжчих кримінальних правопорушень проти свободи та гідності людини, який посягає на фундаментальні права особи та порушує міжнародні стандарти захисту прав людини. У сучасному світі ця проблема залишається актуальною, особливо в контексті міграційних криз, збройних конфліктів та економічної нестабільності. В Україні боротьба з цим явищем є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері кримінальної юстиції та правозастосування.

Стаття 149 Кримінального кодексу (далі – КК) України («Торгівля людьми») у ч. 1 передбачає відповідальність за торгівлю людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію. Це кримінальне правопорушення охоплює різні форми експлуатації, зокрема трудову, сексуальну, примусове жебрацтво, втягнення у кримінально-протиправну діяльність або вилучення органів. Однак на практиці кваліфікація торгівлі людьми викликає значні труднощі, оскільки це кримінальне правопорушення нерідко межує з суміжними правопорушеннями, такими як незаконне позбавлення волі (ст. 146 КК України) або сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України). Також ускладнення виникають через складність доказування умислу винної особи, встановлення факту експлуатації та ідентифікації потерпілих.

Сам термін «торгівля людьми» висвітлений у Законі України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року № 3739-VI, де торгівля людьми окреслена як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином.

Сучасна торгівля людьми має транснаціональний характер: вона охоплює всі регіони та більшість країн світу. Також зростають масштаби торгівлі людьми всередині країн. Якщо торгівля людьми пов'язана з переміщенням через кордони однією або декількох держав, країни, відповідно до їхньої ролі в цьому процесі, поділяються на країни походження; країни призначення; країни транзиту [1, с. 464].Тобто у цьому контексті країни виконують різні ролі у процесі торгівлі людьми:

- Країни походження – це держави, з яких походять жертви торгівлі людьми. Найчастіше це країни з низьким рівнем економічного розвитку, високим рівнем безробіття, корупції та нестабільної політичної ситуації. Люди з цих країн стають вразливими до експлуатації через фінансову скруту, брак можливостей для працевлаштування або соціальну дискримінацію.

- Країни призначення – це держави, куди постачають жертв торгівлі людьми для експлуатації. Вони, як правило, мають на противагу країнам походження, розвинену економіку, високий попит на дешеву робочу силу або розвинені нелегальні ринки сексуальної експлуатації та інших форм примусової праці.

- Країни транзиту – це держави, через які жертви перевозяться або тимчасово утримуються на шляху до країни призначення. Такі країни можуть мати слабкий прикордонний контроль, корупцію в правоохоронних органах або розвинену мережу нелегальних перевізників.

В останні десятиліття значно зросли масштаби торгівлі людьми всередині окремих країн. Внутрішня торгівля людьми найчастіше проявляється у примусовій праці, сексуальній експлуатації, використанні дітей у злочинній діяльності або примушенні до жебрацтва. В Україні, наприклад, значна частина випадків торгівлі людьми стосується саме внутрішнього переміщення та трудової експлуатації громадян у сільському господарстві, будівництві та сфері обслуговування. Ефективна боротьба з цим явищем вимагає комплексного підходу, який включає посилення кримінальної відповідальності, міжнародне співробітництво, контроль за кордонами, а також активну соціальну політику щодо захисту потенційних жертв.

Сучасні причини існування і поширення торгівлі людьми, згідно з дослідженням Н.М. Лукач, можна розділити на дві групи: 1) причини, які визначають пропозицію живого товару; 2) причини, які визначають попит на живий товар [2, с. 100]. З даною думкою можна погодитись, оскільки вищезазначені причини пояснюють виникнення торгівлі людьми, особливо характерними воно є для торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації та трудової експлуатації.

Варто й зазначити, що кожна країна має певні особливості цієї кримінальної діяльності. Жертви торгівлі людьми в Україні експлуатуються у різних галузях, зокрема, будівництві, сільському господарстві, домашній

роботі, галузі лісозаготівельної промисловості, жебрацтві та сексіндустрії. Демографія українських жертв торгівлі людьми змінилася з початком війни рф проти України. Тепер це переважно міське населення, більш молоде, аніж до 2014 р., окрім жінок і дітей, які є найбільш вразливим, зросла й частка жертв торгівців людьми і серед чоловічого населення, яке піддається примусовій праці та залучається до торгівлі наркотиками та зброєю, або ж використанням у воєнних діях та примусовою мобілізацією на окупованих територіях [3, с. 46].

Після проведення даного дослідження можна дійти висновку, що кваліфікація торгівлі людьми є складною, зважаючи на тонку межу між цим кримінальним правопорушенням та такими як незаконне позбавлення волі або викрадення людини, а також сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією, що становлять склад інших кримінальних правопорушень. А також торгівля людьми, зазвичай, має транснаціональний характер, тобто охоплює різні регіони та країни. Ця особливість передбачає класифікацію місцевості вчинення даного кримінального правопорушення, відповідно на яких знаходять жертву, через які відбувається перевезення та у які доставляється особа. Відповідно, класифікація включає в себе країну походження, країну призначення та країну/ни транзиту. Проблема висвітлена у дослідженні потребує постійного контролю, посилення відповідальності, а також розробки механізму нагляду.

Література:

1. Лугіна Н.А., Василинчук Ю.О. Торгівля людьми як глобальна проблема транснаціонального характеру. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №2. С. 463-466. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/122.pdf

2. Скрябін О.М. Актуальні проблеми протидії торгівлі людьми в Україні та країнах Співдружності незалежних держав: порівняльно-правовий аспект. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». Том 31 (70). № 6. 2020. С. 99-104.

3. Луцький Т.М., Газдайка-Василишин І.Б. Протидія торгівлі людьми: історія та сучасність. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2023. Вип. 1. С. 42-48.

Крюкова Анна Миколаївна,
студентка 3 курсу юридичного факультету,
Державного університету інфраструктури
та технологій, м. Київ, Україна.
Науковий керівник -
Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного та кримінального права Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем, що порушує фундаментальні права людини, спричиняє негативні наслідки для фізичного та психологічного стану особи, руйнує сім'ї та негативно впливає на суспільство в цілому. Останнім часом питання домашнього насильства набуває все більшого суспільного резонансу. Згідно зі статистичними даними Національної поліції України, лише у 2023 році за реєстровано понад 250 тисяч звернень щодо фактів домашнього насильства, і ця цифра щороку зростає.

Багато ситуацій стосовно домашнього насильства в суспільстві вважаються суто приватною справою і постраждалі особи не бажають повідомляти про нього або ж піддаються на вмовляння своїх сімей чи громади. Однак нівелювання стану захищеності та відсутність достатнього захисту підвищують ризик поширення такого насильства в майбутньому. Тому, питання боротьби з домашнім насильством стає дедалі актуальнішим через зростання кількості зафіксованих випадків таких правопорушень та потребу вдосконалення механізмі в кримінально-правового захисту потерпілих.

Стамбульська конвенція, ухвалена Радою Європи 11 травня 2011 року, стала знаковим міжнародно-правовим документом у сфері запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству. Україна приєдналася до цієї угоди, підписавши її у листопаді 2011 року.

У п. 3 ст. 1 Закону України від 7 грудня 2017 року «Про запобігання та протидію домашньому насильству» закріплено, що домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

У цьому контексті варто зазначити, що 11 січня 2019 року набули чинності положення Закону України №2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з

метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», яким було криміналізоване домашнє насильство, що закріплено у статті 126-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Ця стаття встановлює кримінальну відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, що карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років.

Основним безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення є здоров'я особи. Додатковим факультативним об'єктом можуть бути воля, честь та гідність особи, її психічна недоторканність. Обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.126-1 КК України є потерпілий, ним може виступати один із подружжя або колишнього подружжя чи інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах.

Об'єктивна сторона полягає в активних діях, що пов'язані із застосуванням фізичного, психологічного або економічного насильства. Окрім того, законодавець передбачив матеріальний склад злочину у вигляді настання шкідливих наслідків, а саме: завдання фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Під фізичним насильством розуміється форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру. У сім'ї від фізичного насильства найбільше потерпають жінки та діти через їхні фізіологічні особливості та вік.

Відповідно до п.14 ст.1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіхосіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну

невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи. Усі ці діяння вчиняються не просто самі по собі, а для досягнення відповідної протиправної мети – обмеження волевиявлення особи. Наслідками психологічного насильства є страх потерпілої особи за її безпеку або безпеку інших людей, емоційна нестабільність, відчуття безпорадності, погіршення психічного здоров'я та інше.

Економічне насильство - форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. Головною характеристикою економічного насильства як форми домашнього насильства є навмисне маніпулювання матеріальними благами правопорушником, що спричиняє негативні психологічні та/або фізичні наслідки для потерпілої особи.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення є спеціальним, тобто особа окрім загальних характеристик (фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку), володіє додатковими особливими ознаками (член подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, яка перебуває чи перебувала в сімейних або близьких відносинах).

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, важливо підкреслити, що домашнє насильство є серйозним кримінальним правопорушенням, яке посягає на фізичну, психологічну, сексуальну чи економічну безпеку потерпілих. Українське законодавство у ст.126-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за такі дії. Важливим аспектом є розширення правових норм та забезпечення ефективного правосуддя для запобігання повторним випадкам насильства. Попри існуючі заходи, подальше вдосконалення законодавства та усунення термінологічних колізій, посилення громадської обізнаності залишаються ключовими напрямами боротьби з цим явищем.

Пушкар Олег Анатолійович,
кандидат юридичних наук, докторант
кафедри кримінального права і процесу
Державного податкового університету,
м. Ірпінь

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВИГОДИ У КОНТЕКСТІ ІСНУЮЧИХ НА ПРАКТИЦІ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Як показали результати вивчення наукової літератури, поняття «вигода», застосовується у таких значеннях:

1) матеріальна вигода – отримання прибутку, користі чи матеріальних благ через певні дії або угоди;

2) сприятливий результат – вигода може також вказувати на позитивний результат чи приємну користь взагалі, не обов'язково пов'язану з матеріальними аспектами;

3) користь у ширшому сенсі – вигода може також вказувати на будь-яку перевагу, яку людина отримує від певної ситуації, рішення чи дії;

4) економічний термін – у контексті економіки вигода може вказувати на економічну користь, яку отримують підприємства або особи внаслідок своїх дій;

5) вигода для суспільства – сприятливий внесок у загальний розвиток чи добробут суспільства [1, с. 375].

Таким чином, поняття «вигода» у тлумачному значенні означає будь-який позитивний для набувача результат, який може мати різні форми вираження – від об’єктів матеріального світу до нематеріальних переваг, послуг тощо.

Крім цього, у доктринальних джерелах, визначаючи поняття «вигода», науковці виокремлюють такі складові змісту цього поняття:

а) грошові кошти – грошова одиниця України – гривня, а також іноземна валюта;

б) майно, яким, згідно зі ст. 190 Цивільного кодексу України, вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов’язки; річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов’язки;

в) перевага – це виключне, особливе право на що-небуть, привілей;

г) пільга – це повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законодавством загальних правил, виконання яких-небуть обов’язків;

д) послуга, відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів», – це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб;

е) нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований; будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру – це такі вигоди, які не мають ні матеріальної форми, ні грошового еквіваленту (наприклад, одержання певної інформації, отримання звань нагород тощо, які не тягнуть майнової вигоди) [2, с. 11-12].

Як свідчить практика, важливе значення для кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 368 КК України є визначення також сутності поняття «неправомірність вигоди». Зокрема, з цього приводу у Науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України зазначається, що

неправомірною вигодою може бути будь-яка перевага, послуга чи пільга, причому зовсім необов'язково майнова, а неправомірність вигоди полягає у тому, що вона має надаватися і одержуватися без законних на те підстав [3, с. 307].

Без сумніву, з такими підходами погодитись можна у повній мірі, проте це не означає, що таким чином можна вирішити існуючі на практиці питання кримінально-правового та кримінологічного характеру, особливо у контексті закріпленого у ст. 1 КК завдання щодо запобігання кримінальним правопорушенням, включаючи й тим, які стали предметом даної наукової роботи

Список використаних джерел

1. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 1 : А-В. Київ : Наук. Думка, 1970.799 с.

2. Конопельський В. Я., Мармура О. З., Цивінський О. І. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів (у схемах): посібник для підрозділів Національної поліції. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 72 с.

3. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

Топчій Василь Васильович
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
директор навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, м. Ірпінь
Топчій Оксана Василівна
доктор юридичних наук, доцент, доцент, професор кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ПРО ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНІСТЬ СУДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до положень ст. 124 Конституції України, правосуддя в нашій державі здійснюють виключно суди. При цьому делегування функцій судів, а

також привласнення їх іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Як видається, важливими у зв'язку з цим є й вимоги ст. 126 Конституції України, у якій зазначено, що незалежність і недоторканість судді гарантується Основним та іншими законами України. Більш того, як витікає із змісту цієї ж статті Конституції України, вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Аналогічні правові гарантії, включаючи й з питань незалежності судів, закріплені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. ст. 5, 6), що, здавалось би, має унеможливлювати вплив на них інших гілок державної влади (ст. 6 Конституції України), тим більше, що у ч. 2 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» з цього приводу вказано, що особи, які привласнили функції суду несуть відповідальність, установлену законом.

Та, як показує практика, реальність є дещо іншою. Зокрема, якщо узагальнити зібрані в ході даного наукового дослідження емпіричні матеріали [1, с. 25-36], то серед сучасних проблем, які детермінують вплив інших суб'єктів державотворення на судову владу в Україні та свідчать про посягання на її незалежність, можна виокремити наступні із них:

1. Щомісячно із грошового забезпечення суддів (за їх письмовою згодою) вираховують від 10 до 20% сум на забезпечення діяльності Збройних Сил України (ЗСУ).

Як видається, такий підхід хоча і є добровільним з боку окремо взятих суддів, але в умовах дії корпоративних норм їх діяльності, які у тому числі регулюють порядок професійного росту та довічного (безстрокового) перебування у статусі судді, підвищує у зв'язку з цим рівень корупційних ризиків і впливу на них керівників судової системи України. Без сумніву, якби відрахування на потреби ЗСУ здійснювались би дійсно на добровільних засадах, то у такому разі значним чином була б підвищена ефективність суддівської діяльності, а також у певній мірі нейтралізувались, блокувались, усувались тощо детермінанти, які сприяють різноманітним впливам на суддів з метою прийняття ними явно неправосудних рішень з тих чи інших питань. Прикладом такого причинно-наслідкового зв'язку можна назвати рішення Волинського окружного адміністративного суду та Восьмого апеляційного адміністративного суду за позовом Особа_1, які визнали правомірним його звільнення з роботи та стали на бік відповідача, що допустив при цьому порушення процедури такого розірвання трудових відносин, яка передбачає погодження зазначеного рішення адміністрації державного органу з Міністерством соціальної політики України [2]. Замість цього, відповідач спочатку звільнив з роботи позивача, а потім погодив свій наказ із зазначеним центральним органом державної виконавчої влади, порушивши таким чином так звану процедурну справедливість [3, с. 126] та проігнорувавши з цього приводу відповідне рішення Конституційного Суду України від 20.06.2007 № 5-рп/2007, дотримання та виконання якого, відповідно до вимог ст.ст. 97, 98 Закону України «Про Конституційний Суд України», є обов'язковим для

будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, а також для юридичних і фізичних осіб. Проте, у справі Особа_1 зазначені вище суди порушення процедури його звільнення не визнали, прийнявши цілком алогічне і несправедливе рішення, а саме: погодження про звільнення особи з роботи може бути здійснено і після настання вказаного юридичного факту [2].

2. Знову ж таки, через порушення принципу змістовної справедливості у нашій державі (зокрема, шляхом перекосів в оплаті роботи працівників суду), а також у судовій системі [3, с. 126] вкрай низькою є заробітна плата помічників і секретарів судових засідань, на яких фактично покладено підготовку всіх проектів рішень, що приймає суддя (чи колегія суддів). Враховуючи зазначені обставини, велика частина суддів зі свого грошового місячного забезпечення змушена «доплачувати» помічникам і секретарям судового засідання за виконання ними своїх повноважень, що і в цьому разі підвищує корупційні ризики у їх роботі, у силу створення таким чином досить «близьких» відносин між вказаними учасниками судової діяльності.

3. Через те, що з Державного бюджету України на 100% не здійснюється матеріально-технічне забезпечення діяльності суддів, помічників і секретарів, ці ресурсні питання (придбання паперу для друку, скріпок, кнопок, кулькових ручок, а також заправка ксероксів та картриджів, т. ін.) проводиться останніми за власні кошти, що принижує їх професійну гідність та створює також корупційні ризики, пов’язані із залученням до таких «покупок» інших осіб (адвокатів, відповідачів і позивачів, так званих меценатів тощо) [4].

Виходячи з отриманих результатів даного наукового дослідження можна констатувати, що в умовах перманентної війни росії проти України (2014-2024 рр.) вкрай загрозливими та такими, що створюють реальні джерела посягань на національну безпеку, є спроби окремих органів державної влади здійснювати вплив на суддів та привласнювати функції правосуддя. У таких правових реаліях держава зобов’язана здійснити комплекс інших, ефективних і дієвих заходів, спрямованих на забезпечення реальної незалежності і недоторканості суддів.

Список використаних джерел

1. Основи методології наукових досліджень: навч. посіб. для студ. і курсантів / за ред. П. С. Прибутька. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 156 с.

2. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 16 січня 2025 року у справі № 140/5414/24, пров. № А/857/22079/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124471313

3. Теорія держави і права: за ред. О. В. Петришина Харків : Право, 2014. 368 с.

4. ВРП закликала ДСА подати на затвердження нормативи кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення судів. Вища рада правосуддя. 2021. URL: https://www.hcj.gov.ua/news/vrp-zaklykala-dsa-podaty-na-zatverdzhennya-normatyvy-kadrovogo-finansovogo-ta-materialno.

Шемітько Ангеліна Василівна,
студентка 3 курсу Державного університету
інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.
Науковий керівник -
Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального
права Державного університету інфраструктури
та технологій, м. Київ, Україна.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЯДЕРНОЇ ТА РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Сучасні збройні конфлікти, зокрема повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, гостро висвітлили критичну вразливість об’єктів ядерної та радіаційної безпеки. Події останніх років — захоплення Чорнобильської зони відчуження, обстріли Запорізької атомної електростанції, розміщення військової техніки та складів боєприпасів на території ядерних об’єктів — стали безпрецедентними як за своїм масштабом, так і за потенційними наслідками. Вперше у світовій історії повнофункціональна атомна електростанція була перетворена на мілітаризований об’єкт, що грубо суперечить нормам міжнародного гуманітарного права та створює загрозу ядерної катастрофи. Унаслідок ворожих дій виникла реальна небезпека витоку радіоактивних матеріалів, забруднення довкілля, ураження здоров’я як цивільного населення України, так і жителів інших країн Європи. Такі ситуації переконливо демонструють, що існуюча система правового регулювання, зокрема кримінально-правового захисту у сфері ядерної та радіаційно їбезпеки, виявилася неготовою до воєнних реалій XXI століття.

У цьому контексті постає нагальна потреба в суттєвому вдосконаленні кримінально-правових механізмів протидії кримінальним правопорушенням, що загрожують ядерній та радіаційній безпеці, а також в адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів, які регулюють захист цивільної інфраструктури під час збройного конфлікту. Лише комплексне оновлення відповідних правових інструментів, розширення предмета кримінально-правової охорони та чітке закріплення відповідальності у законодавстві України з урахуванням воєнного

контексту може стати запорукою належного реагування держави на загрози техногенного й екологічного характеру в умовах війни.

Відповідно до ст. 16 Конституції України, забезпечення екологічної безпеки і дотримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави. Кримінальним Кодексом України було сформульовано кримінальну відповідальність за особливо тяжкі кримінальні правопорушення в галузі екології. Відтак, у статті 236 Кримінального Кодексу України передбачено, що порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки, - карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

В умовах збройного конфлікту особливого значення набуває кваліфікація дій, спрямованих на пошкодження або знищення об'єктів ядерної інфраструктури. Такі дії можуть бути кваліфіковані як екоцид, що передбачає масове знищення флори та фауни, отруєння атмосфери чи водних ресурсів, а також інші дії, які можуть призвести до екологічної катастрофи. Науковці дедалі частіше піднімають проблему екоциду як окремого виду міжнародного кримінального правопорушення. Зокрема, І.А. Елізбарян аналізує еволюцію поняття «екоцид» та його правову природу, підкреслюючи необхідність інтеграції цього поняття в національні та міжнародні правові системи, як вона зазначає формування кримінально-правового поняття екоциду потребує міждисциплінарного підходу, оскільки воно стосується як права, так і екології [1, с. 105]. В статті 441 Кримінального Кодексу України чітко закріплено, що масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років. Однак ці статті не охоплюють повною мірою весь спектр небезпек в умовах війни, адже варто відзначити, що юридичне визначення екоциду з'явилося відносно недавно в контексті шкоди екосистемам та зміни клімату.

Особливо небезпечною формою екоциду є так званий воєнний екоцид — цілеспрямоване чи супутнє руйнування природного середовища під час ведення бойових дій, що мають політичну чи воєнну мету. Вважається, що загострення уваги до цієї проблеми розпочалося ще під час війни США у В'єтнамі, коли протягом 1967–1972 років американські війська проводили масштабні операціїі з використанням дефоліантів. У результаті хімічної обробки територій було знищено тропічні ліси на площі близько 2 мільйонів гектарів та понад 40% сільськогосподарських угідь, що завдало

нищівного удару по аграрній і лісовій екосистемах регіону та призвело до загибелі й інвалідизації понад 2 мільйонів людей.

Занепокоєння викликають події, що відбуваються внаслідок повномасштабної збройної агресії проти України з 2022 року. Йдеться про обстріли нафтобаз, газопроводів, теплових електростанцій, загрозу техногенних аварій на атомних електростанціях через перебування там сторонніх і непідготовлених осіб, мародерство на їх територіях тощо. За інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, понад 900 об’єктів природно-заповідного фонду наразі перебувають під загрозою. Серед наслідків — масштабні лісові та степові пожежі, зникнення рідкісних видів тварин, забруднення ґрунтів залишками боєприпасів, паливом, уламками техніки та продуктами розкладу. Яскравими прикладами екологічної катастрофи є знищення природного комплексу Кінбурнської коси та тяжкий екологічний стан окупованого Маріуполя.

Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, містять норми, спрямовані на захист об'єктів, небезпечних для цивільного населення, включаючи ядерні об'єкти. Задоволення всестороннього, глибокого розвитку й захисту довкілля є безпосередньою метою міжнародної співпраці різних країн світу, їх організацій, а також міжнародної криміналізації екоциду та затвердження стандартизованого міжнародного нормативного акту, який упорядковуватиме і контролюватиме безпеку всіх людей від екологічної трагедії, спричиненої природними та антропогенними факторами. На думку О.О. Сурілової, національне законодавство повинно бути доповнене окремими нормами, які враховують міжнародний воєнний контекст та спеціальний статус ядерних об’єктів [2, с. 88].

Отже, у сучасних умовах збройного конфлікту кримінально-правовий захист ядерної та радіаційної безпеки набуває особливої актуальності, оскільки порушення у цій сфері становлять загрозу не лише національній, а й глобальній безпеці. Виявлені прогалини в національному законодавстві свідчать про необхідність його комплексного вдосконалення з урахуванням міжнародних стандартів, воєнного контексту та специфіки техногенних і екологічних загроз. Криміналізація екоциду, зокрема у формі воєнного екоциду, має стати пріоритетом державної політики у сфері охорони довкілля в умовах війни. Ефективний кримінально-правовий механізм, спрямований на превенцію, фіксацію та покарання за кримінальні правопорушення проти ядерної та екологічної безпеки, є невід’ємною складовою національної безпеки України та запорукою сталого розвитку у післявоєнний період.

Література:

1. Елізбарян І. А. Екоцид як злочин проти миру та безпеки людства: міжнародно-правовий вимір. Вісник Академії правових наук України. 2023. № 4 (75). С. 103–112.

2. Сурілова О. О. Екологічна безпека в умовах воєнного конфлікту: кримінально-правовий вимір. Актуальні проблеми кримінального права. 2023. № 2. С. 85–93.

Акімов Михайло Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх
справ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ РІВНОПРАВНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 5488 ВІД 13 ТРАВНЯ 2021 РОКУ)

Гібридна, а надто агресивна війна проти нашої держави, що триває вже понад одинадцять років, що більше загострила суспільний запит на реальне та ефективне забезпечення рівноправності, проголошеної статтею 24 Конституції України [1]. Дійсно, лише спільними зусиллями усіх, хто мешкає в Україні (незалежно від будь-яких ознак) можна зберегти нашу державу, а в умовах збройного протистояння будь-яке порушення рівноправності загрожує руйнуванням єдності і втратою суверенітету. Природно, що суб’єкти права на законодавчу ініціативу, розуміючи ситуацію, що склалася, зобов’язані задовольнити громадську думку. Утім, деякі їх пропозиції в частині внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу (далі – КК) України [2] уявляються небезспірними з точки зору як якості розробки, так і перспектив запровадження.

Так, законопроєкт реєстр. № 5488 від 13 травня 2021 року «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу щодо боротьби з проявами дискримінації», далі – законопроєкт 5488 [3], має на меті, як зазначається у пояснювальній записці, є узгодження понятійного апарату КК України, Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та Закону України від 06 вересня 2012 року № 5207-VI «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [4], далі – Закон № 5207-VI, в частині кваліфікації різних форм та проявів нетерпимості. Проте аналіз законопроєкту 5488 свідчить, що спосіб досягнення цієї мети обрано певною мірою дискусійний.

Перш за все в основній частині законопроєкту 5488 пропонується внести зміни та доповнення до КК України та КУпАП; натомість у

прикінцевих та перехідних положеннях ініційовані зміни та доповнення до Закону № 5207-VI. При цьому із 11 червня 2020 року, тобто з дня набуття чинності Законом України від 19.05.2020 № 691-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури внесення змін» [5], зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення (частина шоста статті 3 КК України).

Відтак суб'єктові права на законодавчу ініціативу слід було б підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України «пакет» з двох законопроєктів, один з яких повинен передбачати внесення змін і доповнень до КК України та КУпАП, а інший – внесення змін і доповнень до Закону № 5207-VI.

Далі, змінюючи редакцію пункту 3 частини першої статті 67 КК України, розробник законопроєкту 5488 ініціює також доповнення згаданої статті приміткою, у якій пропонується викласти поняття нетерпимості. Проте одночасно це ж поняття текстуально ідентично запропоновано внести в якості примітки до статті 35 КУпАП та як пункт 2-1 частини першої статті 1 Закону № 5207-VI. Про недоцільність подібного дублювання годі і казати. Відтак набагато більш прийнятним уявляється або взагалі уникнути внесення до КК України (та КУпАП) визначення поняття «нетерпимість» (а використовувати поняття, визначене Законом № 5207-VI у разі його прийняття у запропонованій редакції – адже це не порушуватиме заборони застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією), або застосувати прийом законодавчої техніки, до якого вже вдавався законодавець у статтях 96-10-1, 218-1, 259 та 442-1 КК України (наприклад: «Термін «нетерпимість» у цій статті та інших статтях цього Кодексу вживається у значенні, визначеному в Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»).

Перейдемо безпосередньо до статті 161 КК України, що її у законопроєкті 5488 пропонується змінити кардинально, виклавши у новій редакції як назву («Розпалювання ворожнечі та ненависті на ґрунті нетерпимості»), так і формулювання кримінально караного діяння («Публічні заклики до насильства на ґрунті нетерпимості, а також інші вмисні дії, спрямовані на розпалювання ворожнечі та ненависті на ґрунті нетерпимості»). Навіть не вдаючись до детального аналізу запропонованих змін та розгляду доцільності такого звуження кримінальної відповідальності за порушення рівноправності, варто зауважити, що суб'єкт права на законодавчу ініціативу чомусь залишив поза увагою той факт, що розпалювання ворожнечі у формі публічних закликів до насильства на ґрунті нетерпимості та інших умисних дій, спрямованих на розпалювання ворожнечі та ненависті на ґрунті нетерпимості, – це не новела вітчизняного

законодавства про кримінальну відповідальність, а кваліфікований склад одного з найбільш тяжких злочинів проти основ національної безпеки України, передбаченого частиною другою статті 110 КК України (умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі). Яким чином розмежовувати ці посягання та чому стаття 110 не зазначена в переліку кримінально протиправних діянь, до яких слід застосовувати визначення нетерпимості (примітка до статті 67 КК України в редакції законопроєкту 5488), ініціатор останнього не пояснює.

Нарешті, у законопроєкті, що розглядається, чомусь опинилася ініціатива щодо декриміналізації свідомого поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини (чинна частина 1 статті 130 КК України), та зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу (чинні частини перш та друга статті 130 КК України відповідно). Слід наголосити, що кримінально-правова заборона зазначених діянь об’єктивно обумовлена значним поширенням вказаних захворювань та їх (без перебільшення) смертельною небезпекою для людини. Особа, яка ставить у небезпеку зараження або заражає іншу особу на вірус імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, щонайменше обізнана про той факт, що вона є носієм вказаного вірусу, а тому не може не усвідомлювати природу цих хвороб та їх небезпеку для інших людей. Відтак виключення кримінальної відповідальності за необережне зараження іншої особи особливо небезпечною інфекційною хворобою або її збудником особою, яка знала про наявність у неї відповідної хвороби або про те, що вона є носієм збудника такої хвороби, уявляється нам неприйнятним.

Підсумовуючи викладене, висловлюємо сподівання на те, що вітчизняний законодавець виявить здоровий глузд, візьме до уваги висловлені зауваження та відхилить законодавчі ініціативи, що розглядаються.

Література:

1. Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 20.04.2025).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 20.04.2025).

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу щодо боротьби з проявами дискримінації : законопроєкт реєстр. № 5488 від 13 травня 2021 року. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/26573 (дата звернення 20.04.2025).

4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42313 (дата звернення 20.04.2025).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури внесення змін : Закон України від 19 травня 2020 року № 691-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-IX#Text (дата звернення 20.04.2025).

Бігун Анастасія Русланівна,
студентка 2 курсу, юридичного факультету, Інституту управління, технологій та права Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна
Науковий керівник - Мусієнко Анатолій Володимирович, завідувач кафедри цивільного та кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член Транспортної академії України Державного університету інфраструктури та технологій

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВІКТИМОЛОГІЇ

Віктимологія, наука, що досліджує жертв злочинів, їхню поведінку, взаємодію зі злочинцями та соціальними інститутами, є відносно молодою, але динамічно розвивається. Вона виникла на стику кримінології, психології, соціології та права, формуючи міждисциплінарний підхід до аналізу феномену віктимізації. Історичний розвиток віктимології охоплює кілька етапів, кожен з яких характеризується появою нових концепцій, методів і підходів. У цій доповіді розглядаються ключові етапи становлення віктимології, внесок провідних науковців, еволюція її теоретичних засад і сучасні тенденції.

Віктимологія як наука почала формуватися в середині XX століття, хоча передумови для її виникнення існували раніше в межах кримінологічних і соціологічних досліджень. Одним із перших, хто звернув

увагу на взаємозв'язок між жертвою та злочинцем, був Ганс фон Гентіг. У своїй книзі «Злочинець і його жертва» (1948) він припустив, що певна поведінка чи характеристики жертви можуть сприяти скоєнню злочину. Фон Гентіг класифікував жертв за їхньою схильністю до віктимізації, виділяючи, наприклад, «сприятливих» жертв, чия поведінка могла провокувати злочин. Його ідеї викликали дискусії через можливе звинувачення жертв, але заклали основу для подальших віктимологічних досліджень.

Інший значний внесок зробив Бенджамін Мендельсон, який у своїй монографії «Загальна віктимологія» (1975) розвинув концепцію «клінічної віктимології». Він пропонував вивчати не лише жертв злочинів, а й осіб, які зазнали шкоди від інших обставин, таких як природні катастрофи чи соціальні конфлікти. Мендельсон наголошував на аналізі віктимної поведінки та розробці практичних заходів для підтримки жертв.

Паралельно Фредрік Вертам, американський психіатр і кримінолог, у 1949 році опублікував працю, присвячену психологічним аспектам віктимізації. Він акцентував на ролі травматичного досвіду жертв і необхідності їхньої психологічної реабілітації, що стало основою для розвитку відповідних програм.

У 1950–1970-х роках віктимологія почала набувати рис самостійної дисципліни. Значний внесок у цей процес зробили Марвін Вольфганг і Менахем Амір, американські кримінологи, які досліджували феномен «жертв, що сприяють злочину» (victim-precipitated crimes). У 1958 році Вольфганг у праці «Patterns in Criminal Homicide» проаналізував випадки, коли дії жертви, наприклад провокаційна поведінка, призводили до насильницьких злочинів. Амір у 1971 році розвинув цю ідею, досліджуючи сексуальні злочини та вводячи поняття «віктимної провокації». Ці концепції викликали критику через можливе перенесення провини на жертву, але сприяли глибшому розумінню динаміки злочинів.

У цей період також з'явилися перші емпіричні дослідження віктимізації. Ідеї Еміля Дюркгейма, хоча він не був віктимологом, вплинули на розвиток дисципліни через його теорії соціальної дезорганізації та аномії. Ці концепції використовувалися для пояснення віктимізації через соціально-економічні умови, такі як бідність чи нерівність.

В Україні віктимологія почала розвиватися пізніше, переважно в межах кримінології. Олександр Джужа у своїй монографії «Запобігання злочинам: кримінолого-віктимологічна парадигма» (2015) підкреслив важливість віктимологічного підходу для профілактики злочинів. Він наголосив, що вивчення віктимності дозволяє розробляти ефективні заходи для зниження злочинності, особливо серед вразливих груп, таких як неповнолітні.

У 1970-х роках почали створюватися міжнародні організації, присвячені віктимології. У 1979 році було засновано Всесвітнє товариство

віктимології (World Society of Victimology), яке стало платформою для обміну знаннями та координації досліджень. Цей період ознаменувався розширенням предмета віктимології, включенням питань психологічної травми, компенсації жертвам і їхньої взаємодії з системою правосуддя.
На початку XXI століття віктимологія стала повноцінною міждисциплінарною наукою, що поєднує кримінологічні, психологічні, соціологічні та юридичні підходи.

Сучасні дослідження зосереджені на кількох ключових напрямах:

1. Психологічні наслідки віктимізації. Ірвін Уоллер, канадський віктимолог, у книзі «Rights for Victims of Crime» (2011) наголосив на необхідності реформ у системі кримінального правосуддя для захисту прав жертв. Він розробив концепцію «вторинної віктимізації», що описує додаткову травму, отриману жертвами через неадекватну реакцію правоохоронних органів чи суспільства.
2. Соціальні та демографічні аспекти віктимізації. Дослідження показують, що певні групи населення, як-от молоді чоловіки віком 24–34 роки чи особи з низьким соціально-економічним статусом, мають вищий ризик повторної віктимізації. Ці дані, отримані за допомогою ймовірнісного підходу, використовуються для розробки превентивних програм.
3. Віктимологія некримінальних подій. Сучасна віктимологія досліджує жертв природних катастроф, воєн, тероризму та соціальних конфліктів. Роберт Еліас у праці «The Politics of Victimization» (1986) акцентував на політичних і соціальних аспектах віктимізації, зокрема на маніпуляціях образом жертви в медіа та політиці.

В Україні сучасні віктимологічні дослідження зосереджені на соціально-психологічних аспектах віктимної поведінки та компенсації шкоди жертвам. Євген Назимко і Юрій Пайда у статті «Становлення ювенальної віктимології» (2019) підкреслюють важливість вивчення віктимності неповнолітніх для розробки заходів їхнього захисту. Вони також аналізують еволюцію віктимології від кримінологічної до комплексної науки.

Перспективи розвитку віктимології пов’язані з інтеграцією нових технологій, таких як аналіз великих даних для прогнозування віктимізації, і поглибленням міждисциплінарних досліджень. В Україні актуальним є розширення віктимологічних студій у контексті постконфліктної реабілітації жертв війни та соціальних потрясінь.

Віктимологія пройшла значний шлях від перших спроб аналізу взаємозв’язку між жертвою та злочинцем до комплексної міждисциплінарної науки. Сьогодні віктимологія відіграє ключову роль у розробці стратегій підтримки жертв і запобігання злочинам, але потребує подальшого вдосконалення методології та адаптації до нових викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Назимко Є. І., Пайда Ю. Я., Адріяшевська М. В. Становлення ювенальної віктимології як окремого кримінологічного вчення. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 188–193.
2. Кармен А. Жертви злочинів: Вступ до віктимології. – Нью-Йорк: Wadsworth, 2016. – 512 с.
3. Давиденко В. Л. Віктимологія як галузь кримінологічної науки. URL: content

Денисов Сергій Федорович,
доктор юридичних наук, професор

ДЕСЯТЬ СЛІПИХ КОЛІЙ У МЕТОДОЛОГІЇ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Метарівень для наук із високою дослідною динамікою є одним із найважливіших показників «здоров'я» наукової дисципліни. На жаль, кримінологія поки що не відноситься до таких наук за фактом, оскільки не може похвалитися значним просуванням у плані прирощення нових знань, а навпаки, їй більшою мірою характерна схоластика, оскільки звичні теорії нечасто ставляться під сумнів, а нові «революційні» ідеї вкрай рідкісне явище. Це формальний показник застарілої хвороби будь-якої наукової дисципліни.

Більшість правил технічної безпеки «написані кров'ю». Такою метафоричною «кров'ю» є стагнація в кримінологічній науці. Тут ми пропонуємо своєрідні правила методологічної безпеки для дослідників, що, як ми віримо, подарує їм можливість уникнути серйозних помилок у їхній дослідницькій роботі в галузі кримінології.

Перша сліпа колія в кримінологічних дослідженнях, можливо, не за значенням, але не точно остання – це етатизм. Ідеологія етатизму шкодила та продовжує шкодити кримінологам усю історію цих досліджень. Що треба розуміти під ідеологією етатизму в кримінології? Зрозуміло, що це прив'язка, якщо не всіх, то більшості положень до місця, ролі та впливу держави на елементи предмета кримінології. Тут ми не можемо розкрити всі аспекти, але його можна продемонструвати на прикладі розуміння самої злочинності. На жаль, це розуміння пов'язане з визнанням державною владою, її реакцією та оцінкою цього явища та процесів. Щоб позбутися залежного становища цього важливого поняття кримінологічної науки – концепції злочинності, потрібно винести її за межі сфери впливу держави. Це наблизить до розуміння найшкідливішої поведінки, незалежно від політичного режиму держави, а також оздоровить саме розуміння злочинності, позбавивши її тиску штучних злочинів, якими обдаровує Кримінальний кодекс державна влада.

Держава так само дбайливо позбавляє можливості громадян, насамперед наукових дослідників, оцінювати стан злочинності, оскільки монополізує інформацію про це, публікуючи лише те, що вважає за потрібне й можливе. Перевірити ж, де й скільки приховано й проігноровано, дослідник неспроможний, він не має доступу до цього, а хто має, той навряд чи ризикне опублікувати ці розрахунки.

Спрощення – це ключ до розуміння процесу, що вивчається, а від спрощеного вже можна рухатися шляхом ускладнення. Йдеться навіть не про відоме «лезо Оккама», а про те, щоб позбутися напускного в природі злочинності, щоб побачити її суть такою, якою вона є насправді. Як це зробити, і що важливо, а чи можна взагалі це зробити? Так, можна й треба. Можна, удавшись до розуміння злочинного, як воно бачиться у суспільствах без державної організації. Наприклад, пропозиція розглядати ядром злочинності ті дії, які визнаються неприпустимими навіть у найпростіших видових співтовариствах, зокрема, внутрішньовидовий паразитизм [1, с. 89–90]. Ця концепція залишається не розвиненою, тому що надзвичайно спрощена, але вона позбавлена проблеми соціологічної відносності, яку, по суті, пропонував П. Сорокін в ідеї очевидних «абсолютних» злочинів [2, p. 579]. Такий підхід призведе до того, що ядром злочинності сприйматимуться до трьох десятків правопорушень, які й так становлять більшість проявів, і саме із цього ядра й треба буде судити про динаміку злочинності. Це так само позбавить від усякого роду наносних і штучних правопорушень, які завжди є Ахіллесовою п’ятою в кримінології посмодерну.

Друга сліпа колія, пов’язана з опорою на інші авторитети, крім держави. Це, перш за все, норми моральності та релігії. Останні навіть адептами й теологами тлумачаться на різний лад, вносячи сум’яття в голови віруючих, і очевидно не принесуть користі для розуміння кримінологічно значущих процесів. Тому спирання на різні релігійні концепції, наприклад, гріха, а таких спроб у літературі не одна, навряд чи принесуть хоч дещицю ясності в те, що вчений має намір пояснити.

З таким самим успіхом спроби підкріпити кримінологічну доктрину, відходом у площини, пов’язані з розумінням моральних процесів, наприклад, уродженої чи набутої аморальності злочинця, явно приречені на провал. Відносність і плюралізм в етиці, розмаїття шкіл та напрямів розуміння природи моральної поведінки більшою мірою ллють воду на лопаті млина кримінології постмодерну, ніж призводять до розуміння процесів.

Третя сліпа колія проявить себе у спробах використання дослідником методів і понять, які відкриті й використані в природничо-філософських сферах, але дуже погано себе виявляють у намірах пояснити явища та процеси в суспільстві. Наприклад, синергетика, феноменологія, концепція стабільного розвитку, слабо розвинені теорії етології та генетики тощо. Усі

вони не проходять належної перевірки, і залишають більше питань, ніж дають відповіді у сфері, цікавій для кримінолога.

Четверта сліпа колія – це нерозбірливе ставлення до результатів соціологічних опитувань, інтерв'ювання. Досліднику за жодних обставин не можна використовувати результати опитувань як основу для своїх висновків із більшості кримінологічно значущих питань. Соціальний інжиніринг, державна пропаганда й пропаганда некомерційних організацій та громадських рухів, діяльність засобів масової інформації, і стара добра лінь громадян роблять свою роботу в плані мінімізації самостійних і незалежних суджень, що знецінює соціологічні опитування для побудови об'єктивної картини. Не треба марити, що ступінь можливої девіантності в суспільстві можна шукати в опитуваннях, де особа перебуває між Сциллою тиску громадської думки й очікувань та Харибдою страху можливих репресій за «неправильну» відповідь.

П'ята сліпа колія в методології досліджень у кримінологічній сфері – це відсутність емпіричної верифікації чи перевірки у польових дослідженнях. Якщо емпірична верифікація передбачає щонайменше побудову математичних моделей або комп'ютерної симуляції, а не просто оперування статистикою, то для польових досліджень існують потенційні труднощі – це дорожнеча й відсутність можливостей реалізації польових досліджень. Вирішення цього питання можна шукати у використанні вже зроблених польових досліджень у суміжних галузях знань чи здійснених у інших країнах.

Шоста сліпа колія полягає у недолугому використанні математичних методів, які розроблені для інших умов їх використання, як правило в економетриці. Часто використання методу регресійного аналізу призводить до таких результатів, коли дослідник знаходить кореляції між процесами, що вивчаються, проте нерідко використання цього методу показує кореляції між чим завгодно, і коли завгодно. Схоже можна відзначити й у використанні методу часових рядів. Однак доводиться при цьому вдаватися до експоненційного згладжування, яке обмежується інтервалом, і від цього буде мало користі, особливо в тому випадку, коли перепади в рядах кількісних показників злочинності дуже вагомі. Далеко не в повному обсязі математичні методи можна використовувати для потреб кримінології.

Сьома сліпа колія проявляється тоді, коли дослідник удається до ненаукових і псевдонаукових підходів і вчень у спробах пояснити ті чи інші кримінологічні явища та процеси. Сюди можна віднести використання езотеричних «знань» та псевдонаукових концепцій – астрології, хіромантії, нумерології тощо. У нагадуванні цього не було би необхідності, якби періодично не траплялося, що редакційні колегії наукових видань пропускають такі «дослідження», а це означає, що вчені припускають наукову цінність таких робіт. Є також вчені, які витрачають свій час і сили, щоб знову спростувати висновки мракобісів.

Восьма сліпа колія в дослідженнях – це слідування загальній ідеологічній спрямованості, до якої прихильний кримінолог. Очевидним фактом є те, що ні ліві, ні праві ідеї не довели свою здатність пояснити, зрозуміти та якось упоратися зі злочинністю. Звичайно ж, ідеологічна спрямованість безпосередньо впливає на суть та зміст дослідницьких робіт кримінологів, але, на наше переконання, такі дослідження мають бути ідеологічно нейтральними. А.Закалюк в свій час слушно звертав увагу на потребу критичного переосмислення заідеологізованих методологічних основ суспільних наук [3, с. 94].

Дев'ята сліпа колія вже давно побита критиками, але залишається непереборною для більшості практично. Вона полягає в боязні поставити під сумнів поточних авторитетів або класиків, і відсутності сумнівів в усталених та нещодавніх модних поглядах на кримінологічні значущі явища та процеси. Багато авторитетних теорій залишаються непорушними десятиліттями, деякі добру сотню років, що заважає просуванню науки.

Десята сліпа колія виявляє себе в тому, щоб на відміну від попереднього пункту, навпроти вдаватися до агностицизму в дослідженнях, нарікаючи на непізнаваність досліджуваних процесів через відсутність розробленого методологічного апарату, або невдало запозиченого.

Як висновок необхідно позначити, що всі ці сліпі колії широко представлені в сучасних кримінологічних дослідженнях і працях минулого, які зумовлені не лише поглядами самих дослідників, а й загальним станом стагнації досліджень у галузі суспільствознавчих наук. Якщо спробувати виключити просування цими сліпими коліями, незабаром можна сподіватися на якісно інші результати та здобуття нових знань у кримінології.

Список використаних джерел:

1. Serdiuk P. The Myth of the Social Nature of Crime. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2019. No 1(21). С. 85–93 <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2019/serduk.pdf>.

2. Sorokin P.A. Social and Cultural Dynamics. Volume two: Fluctuation of Systems of Truth, Ethics, and Law. New York: American book company, 1937. 728 p.

3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Книга 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін юре. 2007. 424 с.

Денисов Сергій Федорович,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Інституту економіки та права
Класичного приватного університету,
м. Запоріжжя
Коваленко Наталія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат, м. Київ

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

12 березня 2025 року Рада Європи ухвалила Конвенцію про захист професії адвоката [1], до якої Україна може приєднатися вже у травні поточного року. Конвенція є першим міжнародним документом, що прямо зобов'язує держави гарантувати безпеку, незалежність і недоторканність адвокатської діяльності; захист від незаконного втручання (обшуків, прослуховувань, тиску); дотримання конфіденційності адвокатської таємниці; неможливість переслідування адвокатів за виконання професійних обов'язків; впровадження ефективних механізмів оскарження та відповідальності за порушення прав адвокатів.

Водночас, в Україні останніми роками загострилася проблема порушення гарантій адвокатської діяльності: ігнорування засади конфіденційності, ототожнення адвоката з клієнтом, відсутність поваги до адвокатської таємниці, посягання на життя та здоров'я, у тому числі з боку правоохоронних органів. Питання посилення гарантій захисту адвокатів набуло особливої актуальності на тлі резонансної справи «НАБУгейт», коли детективи НАБУ встановили прослуховування в переговорній кімнаті офісу, де адвокати вели конфіденційні бесіди з клієнтами - особами, що перебувають у процесуальному статусі підозрюваних або свідків у справах НАБУ [2].

Однією із важливих фундаментальних гарантій функціонування інституту адвокатури є встановлення кримінальної відповідальності за втручання в діяльність адвоката, зокрема шляхом створення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій та професійної таємниці (ст. 397 КК України).

У відповідності до офіційної статистики Офісу Генерального прокурора за 2022 рік було зареєстровано 15 кримінальних проваджень за фактом втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК України), тоді як за 2023 рік було виявлено вже 46 таких правопорушень, а 2024 році їх кількість зросла до 57. У 2025 році тільки протягом першого кварталу вже зареєстровано 31 кримінальне правопорушення цієї категорії [3].

Поряд з цим, у жодному з облікованих впродовж 2022-2025 років кримінальних провадженнях за фактом вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 397 КК України, правоохоронні органи не змогли забезпечити реальне притягнення осіб до відповідальності, жодній особі не було повідомлено про підозру, що вимагає відповідної реакції з боку кримінально-правової політики протидії зазначеному явищу, як в частині кримінологічних напрямків, так і в рамках вдосконалення заходів кримінально-правового впливу.

26 березня 2025 року Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності» [4] (далі – Законопроєкт № 12320), в якому викладається в новій редакції стаття 397 КК України. У ній серед іншого визначаються конкретні форми втручання в діяльність адвоката, а також порушення гарантій адвокатської діяльності [5].

З одного боку, у Законопроєкті № 12320 чітко простежується безпосередній зв'язок із рекомендаціями міжнародних організацій щодо необхідності створення чітких і дієвих механізмів захисту прав адвокатів, проте з іншого - запропонована у ньому конкретизація форм втручання в діяльність адвокатів у статті 397 КК не охоплює всіх встановлених законом гарантій їх діяльності, за порушення яких на сьогодні передбачено відповідальність чинною редакцією статті 397 КК, що не відповідає меті Законопроєкту.

Потребує доопрацювання й пропозиція у частині третій статті 397 КК України передбачити відповідальність за незаконний вплив у будь-якій формі, за винятком дій, передбачених статтями 398–400 КК, на адвоката, з метою перешкодити виконанню ним передбачених законом повноважень зі здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги особі.

Оскільки положеннями частини першої цієї статті вже визначені конкретні прояви об'єктивної сторони цього злочину, тож фактично запропонована частина третя статті 397 КК є аналогічною за змістом, і за відсутності відповідних кваліфікуючих ознак, які дали б змогу чітко розмежувати норми кримінального закону, така пропозиція призведе до утворення конкуренції норм, що не відповідає принципу юридичної визначеності, який є невід'ємною складовою принципу верховенства права, закріпленого статтею 8 Конституції України.

Окреслена проблематика, на наш погляд, потребує подальших наукових досліджень із відповідним обґрунтуванням та розробкою дієвих правових механізмів забезпечення належних гарантій адвокатської діяльності.

Література

1. Конвенція про захист професії адвоката : Конвенція Ради Європи від 12 березня 2025 року. URL.:https://ips.ligazakon.net/document/MU25017?from =legislation&hide=true (дата звернення: 30.04.2025).

2. Україна посилить захист адвокатів: підписання Конвенції Ради Європи очікується в травні. URL.: **https://unba.org.ua/news/10210-ukraina-posilit-zahist-advokativ-pidpisannya-konvencii-radi-evropi-ochikuet-sya-u-travni-v-vatras.html** (дата звернення: 30.04.2025).

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора України. URL.: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 15.04.2025).

4. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності : Постанова Верховної Ради України від 26 березня 2025 року № 4330-IX. URL.:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4330-IX#Text (дата звернення: 30.04.2025).

5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності : Проєкт Закону України. URL.: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=12320&conv=9 (дата звернення: 14.04.2025).

Жук Валерія Максимівна,
Студентка 2 курсу Державного університету Інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна
Науковий керівник -
Мусієнко Анатолій Володимирович,
Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права, Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

Кримінологічні вчення про особу злочинця є однією з основних тем дослідження у науці кримінології, оскільки саме особа злочинця виступає центральним елементом у розумінні причин злочинності, механізмів злочинної поведінки та розробки заходів запобігання злочинам. Ці вчення формувалися протягом століть під впливом філософських, соціальних, біологічних та психологічних ідей. У цьому досліджені розглянуто основні теорії особи злочинця, включаючи загальновизнані підходи в кримінології.

Розвиток кримінологічних теорій про особу злочинця можна поділити на декілька етапів. Перший етап, відомий як класичний період (XVIII – перша половина XIX століття), пов'язаний із класичною школою кримінального права. Її представники, такі як Чезаре Беккаріа та Джеремі Бентам, вважали, що злочинець є раціональною особою, яка свідомо обирає вчинити злочин, зважуючи вигоди та покарання. У своїй праці «Про злочини і покарання» (1764) Ч. Беккаріа стверджував, що головною причиною злочинів є не внутрішні особливості людини, а недосконалість законодавства в державі та системи покарань. Ця теорія базувалась на ідеї вільної волі та відповідальності особи за свої дії.

Другим етапом можна виділити позитивістський (остання третина XIX – початок XX століття), ознаменувався відходом від концепції вільної волі та зверненням до детермінізму. Одним із засновників біологічного напрямку в кримінології став Чезаре Ломброзо, італійський лікар і антрополог. У своїй книзі «Злочинна людина» (1876) він висунув теорію «природженого злочинця», стверджуючи, що деякі люди мають вроджені фізичні та психологічні особливості, які роблять їх схильними до злочинів. Ломброзо описував такі ознаки, як аномалії черепа, асиметрія обличчя, низька чутливість до болю, що, на його думку, свідчили про дегенерацію. Він провів дослідження на більш ніж 26 тисячах злочинців, намагаючись довести свою теорію емпірично. Проте теорія Ч. Ломброзо зазнала критики від багатьох науковців. Наприклад, англійський кримінолог Чарльз Горінг у 1913 році провів порівняльне дослідження засуджених і студентів Кембриджа та Оксфорда, довівши, що антропологічні відмінності між злочинцями та законослухняними людьми відсутні. Це підірвало довіру до ідеї про фізичні ознаки як визначальний фактор злочинності.

Після Ч. Ломброзо, інші науковці продовжували розвивати біологічний підхід, але змістивши акцент із фізичних ознак на психологічні та ендокринні особливості. Зигмунд Фрейд, австрійський психоаналітик, запропонував психоаналітичну теорію, яка пояснювала злочинну поведінку як результат внутрішнього конфлікту між підсвідомими інстинктами (агресією, сексуальністю) та моральними установками особи. Фрейд вважав, що злочинець – це людина з дефективним розвитком особистості, яка не здатна контролювати свої антисоціальні імпульси.

Інші біологічні теорії пов'язували злочинність із генетичними факторами чи гормональним дисбалансом. Наприклад, у XX столітті

з’явилися дослідження, які намагалися довести зв’язок між наявністю додаткової Y-хромосоми (синдром XYY) та схильністю до насильницьких злочинів. Однак ці ідеї також не отримали конкретного підтвердження, оскільки поведінка осіб із такими генетичними особливостями не завжди відрізнялася від поведінки людей із нормальним набором хромосом.

Вже на початку XX століття кримінологія звернулася до соціальних факторів як основних детермінантів злочинної поведінки. Еміль Дюркгейм, французький соціолог, у своїй теорії аномії стверджував, що злочинність виникає через розрив між суспільними нормами та можливостями їх реалізації. Особа злочинця в цій теорії – це продукт соціальної дезорганізації, коли особа не може досягти успіху законними засобами і вдається до злочинів [1].

З вище зазначеного можна дійти висновку, що кримінологічні вчення про особу злочинця еволюціонували від простих уявлень про вільну волю чи біологічну приреченість до складних моделей, що враховують взаємодію біологічних, психологічних і соціальних факторів. Класична школа наголошувала на раціональності, позитивістська – на детермінізмі, а сучасні теорії прагнуть до синтезу різних підходів. Ці ідеї мають не лише теоретичне, а й практичне значення, допомагаючи розробляти новітні заходи профілактики та боротьби зі злочинністю.

Література:

1. Історія розвитку кримінології. Електронний текстовий документ. URL: https://surl.li/mdmqva

Захарчук Роман
(аспірант Київського університету права НАН України «Міжнародне право»)
Науковий керівник - **Хорватова Оксана Олегівна**, професор кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент.

АКУСТИЧНИЙ ТЕРОР ЯК МЕТОД КАТУВАННЯ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПРАКТИКА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В умовах повномасштабної війни в Україні посилилися явища психологічного терору з боку агресора, зокрема через використання звукових засобів у військових цілях. **Акустичний терор** – це навмисне застосування дуже гучних звуків або підвищених рівнів шуму з метою залякування, дезорієнтації та завдання страждань цивільному населенню і військовополоненим. Така практика, за оцінкою дослідників, є складовою

терористичної тактики агресора. Міжнародне право категорично забороняє **катування** та жорстоке поводження, визначаючи катування як «будь-яку дію, якою особі **навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне**». Отже, якщо звуковий вплив спричиняє тяжкі фізичні чи психологічні страждання (безсоння, біль у вухах, панічні атаки тощо), він потрапляє під визначення заборонених дій. Експерти наголошують, що у міжнародному гуманітарному та праві прав людини є заборона на використання звуку «з метою терору, катування або приниження».

Нормативно-правова проблема полягає в невизначеності щодо кваліфікації акустичного терору. В чинних актах МГП та МКПП окремо не названо методи звукового впливу як відокремлені злочини. Проте загальні положення забороняють застосовувати «насильство над життям та здоров'ям», «жорстоке поводження» і «образу людської гідності» (спільна ст.3 Женевських конвенцій) або «акти терору проти цивільного населення» (Протокол I додатковий, ст.51). У Міжнародному кримінальному суді **катування** визнається як воєнний злочин та злочин проти людяності (Римський статут, ст.7(2)(e) і 8(2)(a)(ii)). Проте на практиці необхідно довести намір завдати страждань і тяжкість наслідків. Дослідники відзначають, що акустичний терор важко формалізувати – питання «що ви чули? що ви відчували?» не підпадають під звичайну судово-медичну експертизу. Військові журналісти з Чечні та Сирії свідчили про звичну практику звукового тиску, але ці свідчення, за їхніми словами, не можуть бути безпосередньо використані у кримінальних провадженнях. Таким чином, основний виклик – застосувати існуючі норми під нові обставини: розглядати систематичні гучні обстріли міст і психологічний тиск як катування чи нелюдське поводження.

Конвенція проти катувань визначає катування як «будь-яку дію, якою особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне». Тому будь-який цілеспрямований потужний акустичний вплив, що викликає такі страждання, потенційно підпадає під визначення катування. Європейський суд з прав людини аналогічно трактує ст.3 Конвенції про захист прав людини, забороняючи «катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження». У контексті війни застосування звуку задля страху і приниження може розцінюватися як заборонене.

Оскільки акустичні методи не прописані окремо, їх слід кваліфікувати через аналогію з існуючими категоріями. В МГП забороняються дії, що «розв'язують терор проти цивільного населення» (Додатковий протокол I, ст.51(2)), а також грубе поводження і катування (Чотири Женевські конвенції, спільна ст.3). У МКПП категорично заборонено «тяжкі фізичні чи психічні страждання». Проте у традиційних трактуваннях «фізичні страждання» асоціюються з тілесними ушкодженнями. Виклик у тому, щоб

визнати, що надмірний шум і психологічний стрес, які викликають **цілеспрямовані** людські страждання, справді утворюють воєнний злочин чи катування. Також складною є проблема доведення причинно-наслідкового зв'язку між впливом шуму та ушкодженнями (фізіологічними чи психічними) постраждалих.

Незважаючи на складності, існують свідчення впливу акустики як інструмента тортур. Соціологічне дослідження відзначає, що жителі Харкова зазнають значного напруження від постійних обстрілів і «гучних звуків», які стають складовою **фонового насильства** війни. Так, цивільні потерпають від ударних хвиль і вибухів, що супроводжуються надзвичайно гучним звуком, що викликає панічні реакції та порушення сну. Дослідники констатували: «Ми встановили факт травмування цивільного населення "звуками війни", які викликають страждання і негативні наслідки для здоров'я людей».

На рівні військових дій документовано і безпосереднє психічне залякування населення. Зокрема, у рамках виставки FRACTURE зафіксовано, що ракети С-300 (спочатку створені як зенітні) Росія використовує «для **терору населення** Харкова», випускаючи їх по цивільних районах. Такі обстріли, крім руйнувань, забезпечують гучні вибухи вночі, що додатково травмують мешканців. Хронічний стрес у містах спричиняють також майже цілодобово ввімкнені сирени та сигналізації, включення потужних гучномовців з пропагандистськими повідомленнями, що фіксують свідки обстрілів. Дані дослідження підкреслюють: «Цивільні страждають від ударних хвиль, гучних звуків… що зумовлюють страждання мирного населення». За словами автора, матеріали таких досліджень можуть бути використані «для формування корпусу звинувачень на адресу агресорки та притягнення керівників РФ до кримінальної відповідальності».

Міжнародні механізми відповідальності. У разі визнання акустичного терору катуванням чи воєнним злочином, до агресора можуть застосовуватися стандартні механізми міжнародної відповідальності. **Міжнародний кримінальний суд (МКС)** за Римським статутом може розслідувати воєнні злочини та злочини проти людяності, зокрема тортури (ст.7–8). Хоча РФ не є членом Статуту, Україна ратифікувала його, і генпрокурор МКС уже проводить розслідування злочинів на території України. Індивідуальна кримінальна відповідальність можлива також у національних судах (закон про Юрисдикцію тощо) і за принципом універсальної юрисдикції. **Міжнародний суд ООН (МС ООН)** може розглядати позови України проти РФ за порушення Женевських конвенцій і Конвенції проти катувань. **Комітет проти катувань ООН** контролює виконання Конвенції проти катувань країнами-сторонами, а **ЄСПЛ** – виконання Європейської конвенції з прав людини (ст.3 ECHR); однак Росія у 2022 р. припинила участь у ЄСПЛ, що ускладнює використання цього

механізму. За рекомендаціями ООН, цілісний підхід вимагає документування фактів, відкриття кримінальних проваджень і залучення міжнародних місій (наприклад, Комісія ООН з розслідування злочинів в Україні) для підтримки доказової бази. Таким чином, можливі як **індивідуальна кримінальна відповідальність** (через суди), так і **державна відповідальність** (звернення до міжнародних органів та МС ООН) з вимогою припинити порушення та здійснити реабілітацію потерпілих.

Правові інструменти: серед ключових документів – **Римський статут МКС**, який визнає тортури воєнним злочином; **Конвенція проти катувань ООН** (ст.1); **Європейська конвенція з прав людини** (ст.3) зі строгою забороною тортур; а також **Чотири Женевські конвенції 1949 р.** (загальна ст.3) та їх Протоколи (Особливо Додатковий протокол I про захист цивільного населення, ст.51(2) – заборона терору). Ці документи закріплюють засади заборони жорстокого поводження, незалежно від того, якими саме засобами воно здійснюється.

Аналіз свідчить, що **акустичний терор** підпадає під визначення заборонених катувань та жорстокого поводження за міжнародним правом, адже спричиняє «сильний біль або страждання» (фізичне та психічне) мирним громадянам. Водночас відсутність спеціального позитивного регулювання ускладнює його кваліфікацію: потрібна широка інтерпретація існуючих норм ІМП та МГП. Зафіксовані випадки психологічного насильства та гучних вибухів (як у Харкові та інших містах) підтверджують необхідність сприймати таку поведінку агресора як міжнародний злочин. Для притягнення РФ до відповідальності слід використовувати весь арсенал міжнародних механізмів – від індивідуальних судових переслідувань по Римському статуту до подань до Міжнародного суду ООН і спеціальних інституцій. Виконання Конвенції проти катувань, ЄКПЛ та Женевських конвенцій вимагає, щоб держава-агресор несла відповідальність за всі форми грубого поводження з людьми, зокрема акустичного характеру. Активна документація таких фактів та використання відповідних правових інструментів забезпечать можливість притягнути винних до міжнародної відповідальності.

Список джерел

1. Nataliya Zubar, «Акустичний терор як складова російсько-української війни. Підсумок» (матеріали сайту “Майдан Моніторинг”), 25 травня 2024 року.
2. Nataliya Zubar, «Акустичний терор РФ» (сайт “Майдан Моніторинг”), 7 липня 2022 року.
3. Nataliya Zubar та ін., «Акустичний терор в контексті російсько-української війни: соціологічний вимір» (звіт Харківського дослідження, “Майдан Моніторинг”), 19 квітня 2024 року.

4. Ігор Рущенко, «Військовий акустичний терор як новий різновид міжнародного тероризму» (сайт “Майдан Моніторинг”), 9 січня 2025 року.
5. Виставка **FRACTURE**: «Ракетний терор Росії в Харкові» (документація ІЦ «Майдан Моніторинг»), 2022–2023 (Kharkiv).
6. Виставка **FRACTURE**: «Зруйнована культура» (документальні фото з Харкова, “Майдан Моніторинг”), 2022.
7. Римський статут МКС (1998), ст.7(1)(e), 8(2)(a)(ii) – злочини проти людяності та воєнні злочини (катування/жорстоке поводження).
8. Конвенція проти катувань ООН (1984), ст.1 (визначення катувань).
9. Європейська конвенція з прав людини (1950), ст.3 – заборона катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження.
10. Женевські конвенції (1949), спільна ст.3 – забороняють катування та приниження статусу осіб, які не беруть участі у бойових діях.
11. Звіт УВКПЛ ООН **A/78/324** (Спецдоповідач з питань катувань, 2023) – у темі включено «акустичні зброї і пристрої» як потенційно небезпечні для мирних осіб.
12. Аналіз ICRC/Article36.org: *“Acoustic weapons: Public harassment, crowd control, and contempt for law”* (2019) – наголос на забороні використання звуку для тортур.

Каменський Д.В.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правознавства
Бердянського державного
педагогічного університету
Дудоров О.О.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-
правової політики та кримінального
права навчально-наукового інституту
права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ДИРЕКТИВА ЄС ПРО ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ ЗА ДОПОМОГОЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ОГЛЯД ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО ПРОТИДІЇ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ СПІВПРАЦІ[1]

[1] Тези підготовлено в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

Протягом декількох останніх десятирічь Європейський Союз (ЄС) докладає помітних зусиль для зміни нормативного регуляторного середовища в сфері захисту довкілля в бік запровадження нових стандартів для ефективного запобігання та протидії екологічним правопорушенням. Відповідно, ухвалення Директиви 2008/99/ЄС Європейським парламентом та Радою стало першим вагомим кроком у встановленні правових стандартів охорони довкілля в ЄС.

Показово, що на рівні офіційних інституцій в європейському політико-правовому просторі тривалий час велись активні дискусії та здійснювалися важливі кроки щодо оновлення чинної Директиви про захист довкілля через кримінальне право шляхом запровадження нових, більш жорстких екологічних стандартів. До слова Європейська комісія у 2019–2020 рр. здійснила оцінку чинної на той час Директиви 2008 р. та підготувала спеціальний звіт щодо її реалізації. Цей аналітичний документ було присвячено змістовному огляду як сильних, так і слабких сторін Директиви.

Ще на стадії активного розроблення проєкта уже чинної Директиви 2024/1203 Європейського парламенту та Ради про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права, що замінює Директиви 2008/99/ЕС та 2009/123/ЕС (далі – Директива), фахівці звертали увагу на такий недолік, як нечіткість термінології, що ускладнює її застосування. Зокрема наголошувалось на тому, що терміни на кшталт «істотна шкода», «може спричинити шкоду», «незначна кількість» та «значна кількість» в оновленому проєкті Директиви мають бути сформульовані більш конкретно та чітко, оскільки змістовна неоднозначність часто унеможливлює застосування норм на практиці.

Серед позитивних моментів, зверталась увага на те, що оновлений проєкт Директиви передбачав механізми кримінальної відповідальність юридичних осіб, що є важливим розширенням меж правового регулювання сфери охорони довкілля, а також, на відміну від Директиви 2008 р., новий документ істотно розширив сферу кримінально-правового регулювання, включаючи нові, раніше невідомі, склади екологічних правопорушень [1].

До слова текст Директиви було позитивно оцінено екологічними активістами, які протягом тривалого часу проводили кампанію за більш суворі підходи до відповідальності за вчинення екологічних зловживань, особливо масштабних – за обсягами протиправної поведінки та наслідків.

Як випливає з аналітичного звіту Агентства Європейського Союзу з питань співробітництва у сфері кримінальної юстиції («Євроюст»), оприлюдненого в січні 2021 р.[2], екологічна злочинність наразі стрімко зростає та безпосередньо загрожує середовищам існування та популяціям диких тварин, а також цілим екосистемам, живим середовищам та фінансовим системам. Цей вид протиправної поведінки вважається одним з

[2] Звіт ґрунтувався на результатах аналізу практики Євроюсту у справах про екологічні злочини за період з 2014 по 2018 рр.

основних джерел доходу організованої злочинності поряд з наркотиками, зброєю та торгівлею людьми [2].

Наразі екологічні злочини в європейському просторі характеризуються високим рівнем отриманого протиправного доходу, мають відносно низький ризик виявлення (тобто є латентними), а також часто вчиняються організованими злочинними групами, що активно діють через внутрішні та зовнішні кордони ЄС.

Із метою вдосконалення механізмів протидії цій категорії злочинів та за результатами тривалих переговорів Парламент, Рада та Комісія Європейського Союзу у листопаді 2023 р. досягли попередньої домовленості про оновлення правил ЄС щодо екологічних злочинів і санкцій з метою посилення захисту екосистем. Ця пропозиція щодо Директиви про захист довкілля засобами кримінального права стала частиною ширшого пакету ініціатив в межах Європейського «зеленого курсу», який виконує важливе зобов'язання щодо боротьби з екологічними правопорушеннями [3, с. 160].

У межах нашого наукового аналізу безпосередній інтерес викликає зміст ст. 3 «Кримінальні правопорушення» розглядуваної Директиви. Ця норма є найбільшою за змістом (декілька сторінок) та описує, у другій частині, перелік умисних протиправних діянь (невичерпний), що утворюють екологічні злочини.

Серед визначених документом екологічних злочинів згадано про такі:

1) викиди або скиди речовин, енергії чи іонізуючого випромінювання в повітря, ґрунт або воду, які: спричиняють (або можуть спричинити) смерть, серйозні ушкодження здоров'я або суттєву шкоду екосистемам;

2) поширення продукції, забороненої з екологічних мотивів, якщо її масове використання призводить до шкоди;

3) виробництво або використання небезпечних хімічних речовин (наприклад, тих, що регулюються регламентами REACH, про пестициди тощо), якщо це загрожує життю або довкіллю;

4) незаконне поводження з ртуттю (відповідно до Регламенту (ЄС) 2017/852);

5) реалізація проектів без екологічного дозволу, що завдає суттєвої шкоди;

6) незаконне поводження з відходами: для небезпечних відходів – будь-яка незначна кількість, а для інших відходів – якщо вони завдають суттєвої шкоди;

7) незаконне транскордонне перевезення відходів;

8) небезпечна утилізація суден (порушення Регламенту (ЄС) № 1257/2013);

9) забруднення з суден (крім випадків, передбачених Директивою 2005/35/ЕС);

10) експлуатація або закриття небезпечного об’єкта (наприклад, промислового підприємства), що призвело до смерті, серйозних травм або суттєвого збитку довкіллю (згідно з Директивами 2012/18/ЄС або 2010/75/ЄС);

11) будівництво, експлуатація або демонтаж офшорних установок (нафтових/газових), якщо це спричинило (або могло спричинити) смерть, шкоду здоров’ю або екологічну катастрофу (згідно з Директивою 2013/30/ЄС);

12) незаконне поводження з радіоактивними матеріалами (виробництво, зберігання, транспортування тощо), що загрожує життю або довкіллю (згідно з Директивами Євратому);

13) незаконний забір підземних або поверхневих вод, який призвів до суттєвого погіршення їх стану (згідно з Рамковою водною директивою 2000/60/ЄС);

14) знищення, вилов або торгівля охоронюваними видами (з Директив 92/43/ЄЕС та 2009/147/ЄС), за винятком незначних кількостей;

15) ввезення, розповсюдження або випуск інвазивних чужорідних видів, якщо це загрожує екосистемам (згідно з Регламентом (ЄС) № 1143/2014);

16) виробництво або використання речовин, що шкодять озоновому шару (порушення Регламенту (ЄС) 2024/590).

Відповідно до ст. ст. 5 і 7 Директиви санкції, що застосовуються проти екологічних правопорушень, повинні бути ефективними, пропорційними та стримуючими як для фізичних, так і для юридичних осіб.

Наразі станом на дату ухвалення Директиви між державами-членами ЄС спостерігалися значні відмінності в рівнях санкцій як для фізичних, так і для юридичних осіб. Зокрема деякі держави-члени не передбачили санкції у виді позбавлення волі за деякі правопорушення, передбачені статтею 3 Директиви. Також розміри штрафів є дуже низькими в деяких країнах порівняно з модельними санкціями ЄС, а також з огляду на максимальні розміри штрафів, встановлені іншими державами-членами. Особливо це стосується санкцій, які застосовуються до правопорушень, вчинених юридичними особами. Це свідчить про те, що екологічні злочини досі сприймаються несерйозно деяким національними законодавцями, незважаючи на широке визнання їх потенційної серйозності, організованості та міжнародного масштабу, що вимагає відносно суворих санкцій [4].

Важливим елементом Директиви про екологічні злочини є збільшення ресурсів для проведення розслідувань та більш ефективного здійснення кримінальних проваджень: відповідно до статті 17, відповідні органи повинні бути забезпечені достатньою кількістю кваліфікованого персоналу та достатніми фінансовими, технічними й технологічними ресурсами. Також за певних обставин держави-члени можуть переслідувати

кримінальні правопорушення, які не відбувались на їхній території (ст. 12). Директива про екологічні злочини також сприятиме координації національних і транскордонних розслідувань та переслідувань. Наприклад, на національному рівні можуть бути створені спеціалізовані координаційні органи (стаття 19), а на транскордонному рівні допомогу можуть надавати, зокрема, Євроюст, Європейська прокуратура та Комісія (ст. 20 документа).

Держави-члени також повинні забезпечувати підтримку особам, які повідомляють про правопорушення (тобто викривачам).

У частині документа, присвяченій рекомендаціям для держав-учасниць, наголошувалось на важливості вдосконалення заходів щодо виявлення та кримінального переслідування екологічних правопорушень передусім транснаціонального характеру, як от:

- ефективна міждисциплінарна співпраця – передусім обмін інформацією та співпраця між компетентними правоохоронними та судовими органами задля максимального використання наявного досвіду та ресурсів, а також координація адміністративних та кримінальних підходів на національному рівні;
- розуміння екологічної злочинності як одного з проявів організованої злочинності – такий підхід стимулюватиме пріоритетний характер справи на національному рівні, дозволить використовувати ширший спектр слідчих інструментів і ресурсів, а також надасть можливість ініціювання міжнародного розслідування;
- забезпечення міжнародної координації та співпраці – зокрема залучення представників Євроюсту та використання його ресурсів, досвіду та усталеної практики міжнародного судового співробітництва у справах про екологічні злочини сприятимуть слідчим і прокурорам у складних транскордонних розслідуваннях, особливо якщо справа передається до Євроюсту на ранній стадії розслідування;
- здійснення фінансових розслідувань та забезпечення повернення доходів, отриманих злочинним шляхом – наголошено, що оскільки екологічні злочини мають відносно низький ризик виявлення та водночас мають здебільшого економічне підґрунтя, а їхня мотивація переважно полягає в отриманні нелегального прибутку або в незаконному зниженні економічних витрат, то потрібно в системному режимі впроваджувати заходи з конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом. Очікується, що проведення фінансового розслідування, зокрема розслідування діяльності з відмивання грошей та переслідування з метою повернення активів, здобутих злочинним шляхом, повинно стати невід'ємною частиною кожної такої кримінальної справи;
- потреба в подальшій гармонізації правової системи ЄС у сфері екологічних злочинів, з урахуванням різних національних підходів до законодавчої регламентації видів та ознак екологічних злочинів у державах-членах ЄС. Наголошувалось на тому, що розслідування та переслідування

екологічних злочинів у ЄС, включно з заходами судового співробітництва в таких справах, лише виграло би від уніфікації норм кримінального законодавства, узгодженого тлумачення ключових правових понять кримінального права ЄС у сфері охорони довкілля, а також застосування більш однорідних стримувальних санкцій за екологічні злочини на території Союзу [5].

Отже, ухвалення Директиви 2024/1203 Європейського парламенту та Ради про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права стало важливим кроком у напрямі вдосконалення кримінально-правового захисту довкілля в межах правового простору ЄС. Вважаємо, що оновлений документ відповідає сучасним викликам з боку екологічної злочинності, яка дедалі частіше набуває транснаціонального характеру, пов'язується з організованою злочинністю та має високий рівень латентності. Особливо важливими тут є конкретизація опису складів злочинів, запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, а також посилення міжнародної співпраці.

Вважаємо, що положення Директиви в частині розслідування та переслідування екологічних правопорушень – зокрема заохочення міжвідомчої координації, використання фінансових розслідувань і уніфікації санкцій – створюють реальні передумови для більш ефективної протидії злочинам проти довкілля. Ми поділяємо позицію про необхідність подальшої гармонізації правових підходів у сфері екологічної безпеки та вважаємо, що впровадження таких стандартів сприятиме не лише посиленню охорони довкілля, а й утвердженню європейських цінностей в будь-якій сучасній правовій державі, і передусім в українській.

Список використаних джерел:

1. Bytyqi, V., Morina, F. The international standards on the protection of the environment through criminal law – Special focus on the EU directive on environmental crime. Polish Journal of Environmental Studies. 2023. № 32(2). P. 1545–1554.

2. Evaluation Report of Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the Protection of the Environment through Criminal law, 2020. URL: https://commission.europa.eu/news/evaluation-environmental-crime-directive-2020-11-05_en (дата звернення: 12.05.2025).

3. Pereira R. A Critical Evaluation of the New EU Environmental Crime Directive 2024/1203. EUCRIM. 2024. № 2. P. 158–163. URL: https://eucrim.eu/media/issue/pdf/eucrim_issue_2024-02.pdf#page=80 (дата звернення: 12.05.2025).

4. Evaluation Study on the Implementation of Directive 2008/99/EC on the Protection of the Environment through Criminal Law by Member States. Final Report March 2013 (update May 2014). URL:

https://commission.europa.eu/system/files/2020-07/milieu_implementation_report_2013.pdf (дата звернення: 12.05.2025).
5. Report on Eurojust's Casework on Environmental Crime. January 2021. URL: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/2021-01/report_environmental_crime.pdf (дата звернення: 12.05.2025).

Малетова Ольга Сергіївна,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету

ВІДКРИТА НАУКА ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКОРУПЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ В АКАДЕМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сучасні зміни у науковому середовищі разом із стрімким прогресом цифрових технологій створюють передумови для критичного переоцінювання усталених методів наукової роботи, передусім для забезпечення чесності академічних процедур. Концепція відкритої науки за таких обставин виступає перспективним механізмом боротьби з корупційними проявами в освітніх і наукових інституціях, підтримуючи транспарентність, відповідальність і широку доступність наукових результатів. Дослідження М. Бертрама з колегами вказує, що відкрита наука охоплює різноманітні методики, засоби та підходи, які спрямовані на розширення доступності, прозорості, верифікованості та достовірності наукових розвідок [1, с. 793]. Ці принципові засади протидіють появам наукової недоброчесності, яка здебільшого виникає в обставинах обмеженого доступу та недостатньої прозорості дослідницьких процедур.

Поняття «відкрита наука» увійшло в активний вжиток із початком 2000-х років, поступово розвиваючись від схожих концепцій – «цифрова наука», «наука 2.0» та «е-наука». Починаючи з 2015 року, цей термін офіційно закріпився в документації програми Європейського Союзу «Горизонт 2020» як загальне визначення для різноманітних змін у сфері доступності, розповсюдження та відтворення наукових знань [2, с. 279]. За висновками
Р. Вісенте-Саеса та С. Мартінес-Фуентеса, відкрита наука передбачає соціокультурні й технологічні трансформації, базовані на принципах відкритості та комунікації у плануванні, проведенні, документуванні та оцінюванні досліджень [3, с. 430]. Таке трактування відкритої науки як транспарентного та доступного знання, що поширюється й розвивається через колаборативні мережі, допомагає створювати середовище, де корупційні дії стають більш очевидними та ризикованими.

Відкрита наука представляє комплексний підхід до наукової діяльності, що ґрунтується на принципах прозорості, доступності та колаборації. Цей підхід охоплює відкритий доступ до публікацій, дані досліджень, публічне рецензування, прозору методологію та вільне програмне забезпечення [4]. Значення відкритої науки підтвердила пандемія COVID-19, коли вільний доступ до інформації та міжнародна співпраця стали ключовими у боротьбі з кризою. OECD визнала «фундаментальне значення» відкритої науки, а ЮНЕСКО активно сприяє її впровадженню [5].

Наукова корупція загрожує інтелектуальному потенціалу суспільства, спотворюючи результати досліджень. А. Селіванов розглядає її як серйозну загрозу соціальному порядку [6]. У розвинених країнах це трактується як правопорушення з суттєвими наслідками, що демонструє випадок німецького високопосадовця, який пішов у відставку через виявлений плагіат у дисертації.

Дослідження Г. Камачо підтверджують, що корупція в науці має наслідки поза академічною спільнотою, особливо в медичних та політично важливих дослідженнях [7]. Принцип «публікуйся або зникай» провокує неетичну поведінку науковців. В Україні недостатня прозорість наукової сфери ускладнює оцінювання корупційних проявів.

Інтеграція принципів відкритої науки в антикорупційні заходи потребує комплексного підходу. С. Ванг та С. Шнейвайс наголошують на уніфікації термінології та параметрів досліджень для забезпечення прозорості [8, с. 1015]. Це критично важливо при використанні великих даних та штучного інтелекту, де непрозорість методології створює ризики маніпуляцій.

Підсилений нагляд через відкрите експертне оцінювання становить другий ключовий напрям протидії науковій корупції. Публічне рецензування передбачає оприлюднення рецензій разом із науковими статтями, що дозволяє оцінити якісні характеристики як самого дослідження, так і процесу його рецензування. Залучення широкого спектру рецензентів, включаючи експертів з методології та статистики, сприяє більш об’єктивному оцінюванню наукових праць. Однак дослідники зауважують, що практична реалізація цього компоненту становить одне з найскладніших завдань, особливо з огляду на те, що рецензування часто проводиться на безоплатній основі, що може негативно впливати на його якість.

Демократизація знань через вільний доступ представляє третій стратегічний напрям, який передбачає публікацію у виданнях відкритого доступу, створення та підтримку інституційних архівів наукових праць. За твердженнями Т. Ярошенко, О. Сербіна та О. Ярошенка, створення репозитаріїв у закладах вищої освіти стало важливим етапом розбудови

системи відкритої науки [2, с. 280]. Підтримка оприлюднення препринтів також сприяє швидкому розповсюдженню результатів та отриманню зворотного зв'язку від наукової спільноти, що дозволяє виявити потенційні проблеми ще до офіційної публікації.

Вдосконалення відтворюваності та верифікації дослідницьких результатів набуває виняткового значення в еру великих даних та застосування штучного інтелекту. Як зазначає О. Гундерсен, проблема відтворюваності стосується майже всіх наукових галузей, а збільшення кількості опублікованих відтворюваних результатів зміцнює довіру до наукового процесу [9]. Особливо значущим є забезпечення прозорості щодо використання штучного інтелекту в дослідженнях, оскільки сьогодні науковці часто не розкривають інформацію про його застосування у своїх працях.

Розвиток етичних дослідницьких практик є п'ятим стратегічним напрямом інтеграції принципів відкритої науки в антикорупційні заходи. Це охоплює розробку й імплементацію детальних етичних кодексів для різних наукових дисциплін, запровадження освітніх модулів з дослідницької етики для студентів та науковців, а також створення механізмів для безпечного інформування про неетичні практики в науковому середовищі. Р. Лейтхарт наголошує, що оскільки наука покликана відкривати істину про світ, критично важливо забезпечити етичні стандарти, які захищатимуть цю цінність [10].

Імплементація принципів відкритої науки має значний потенціал для модернізації української наукової системи, сприяючи формуванню нової наукової культури, базованої на академічній доброчесності, прозорості та колаборації. Швидке й ефективне впровадження відкритої науки в Україні може слугувати фундаментом для оновлення вітчизняної наукової системи, яка сьогодні не досягає повної конкурентоспроможності у світовому масштабі та подекуди зберігає застарілі підходи [5]. Інтеграція принципів відкритої науки в антикорупційні механізми потребує системного підходу, орієнтованого на трансформацію не лише формальних процедур, але й академічної культури в цілому.

Отже, відкрита наука виступає ефективним інструментом протидії корупції в освітніх та дослідницьких установах, сприяючи прозорості, відповідальності та доступності наукових знань. Запропоновані п'ять стратегічних напрямів – прозора методологія, відкрите експертне оцінювання, вільний доступ до знань, відтворюваність результатів та етичні дослідницькі практики – формують середовище, де наукова корупція стає менш ймовірною та більш ризикованою, що підвищує якість досліджень і зміцнює довіру до наукового процесу. Впровадження цих практик являє собою не лише технічне завдання, але й культурну трансформацію, що потребує широкої підтримки наукової спільноти, освітніх інституцій та органів державного управління.

Література:

1. Bertram M. G, Sundin J., Roche D.G., Sánchez-Tójar A., Thoré E.S.J., Brodin T. Open science. Curr Biol. 2023. 33(15). P. 792-797.
2. Ярошенко Т., Сербін О., Ярошенко О. Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 2022. № 5. С. 277–292.
3. Vicente-Saez R., Martinez-Fuentes C. Open Science now: A systematic literature review for an integrated definition. Journal of Business Research. 2018. Vol. 88(C). P. 428–436.
4. Носенко Ю. Г. Відкрита наука: поступ і шляхи розвитку. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726808/1/Nosenko%20Yu..pdf (дата звернення: 31.03.2025).
5. Відкрита наука – другий шанс для української наукової системи? Дзеркало тижня : вебсайт. 2022. 20 жовтня. URL: https://zn.ua/ukr/science/vidkrita-nauka-druhij-shans-dlja-ukrajinskoji-naukovoji-sistemi.html (дата звернення: 31.03.2025).
6. Селіванов А. Наукова корупція як породження плагіату та недоброчесності псевдовчених. Голос України. 2016. 11 листопада. URL: http://www.golos.com.ua/article/278853 (дата звернення: 31.03.2025).
7. Camacho G. U4 Helpdesk Answer Overview of corruption in academic research. U4 Deputy Director : website. URL: https://www.u4.no/publications/overview-of-corruption-in-academic-research (date of appeal: 31.03.2025).
8. Wang S. V., Schneeweiss S., Berger M. L., Brown J. and el. Reporting to Improve Reproducibility and Facilitate Validity Assessment for Healthcare Database Studies V1.0. Value in Health. 2017. Volume 20, Issue 8. P. 1009–1022.
9. Gundersen Odd E. Artificial Intelligence in Science: Improving reproducibility of artificial intelligence research to increase trust and productivity. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/improving-reproducibility-of-artificial-intelligence-research-to-increase-trust-and-productivity_3f57323a-en.pdf (date of appeal: 31.03.2025).
10. Leithart P. Corruption of Science. Theopolis Institute : website. URL: https://theopolisinstitute.com/leithart_post/corruption-of-science/ (date of appeal: 31.03.2025).

Ірина Ярославівна Сенюта
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри медичного права

ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького»

МЕДИЧНИЙ ПРАЦІВНИК ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЗА СТАТТЕЮ 368-4 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: to be or not to be

За ст. 368-4 Кримінального кодексу України (далі — ККУ) криміналізовано діяння підкуп особи, яка надає публічні послуги. Проблематика складу злочину була предметом численних досліджень, у тому числі на рівні дисертаційних праць, зокрема О. С. Перешивко, Ю. О. Чернеги. Проте перманентною залишається дискусія щодо визначення кола осіб, які в ККУ позначені як «інша особа, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг». Таке формулювання на правничий порядок денний гостро ставить питання медичного працівника як суб'єкта відповідальності за окресленою статтею та належність його до кола інших осіб, які провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Екстраполюючи на сферу охорони здоров'я, вважаємо, що медичний працівник не є суб'єктом окресленого злочину та не може притягатись до кримінальної відповідальності за ст. 368-4 ККУ, адже не належить до кола осіб, які провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Відзначимо, що усталено в доктрині та в практиці медичні послуги за своєю правничою суттю є публічними. Проте важливо фокус уваги спрямувати на те, чи є медик надавачем публічної послуги.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі — Основи), послуга з медичного обслуговування населення (медична послуга) — послуга, у тому числі реабілітаційна, що надається пацієнту закладом охорони здоров'я, реабілітаційним закладом або фізичною особою - підприємцем, яка зареєстрована та одержала в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та оплачується її замовником. Замовником послуги з медичного обслуговування населення можуть бути держава, відповідні органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи, у тому числі пацієнт [1].

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», надавачі медичних послуг — заклади охорони здоров'я всіх форм власності та фізичні особи - підприємці, які одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики та уклали договір про медичне обслуговування населення з Уповноваженим органом [2]. Відповідно до

Типової форми договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій, затвердженої Постановою КМУ від 25.04.2018 № 410 (ред. від 06.10.2021 №1067), медична послуга — послуга з медичного обслуговування населення (послуга з охорони здоров'я), що включена до програми державних гарантій медичного обслуговування населення (далі – програма медичних гарантій), яку надавач зобов'язується надавати згідно з цим договором. Перелік та обсяг медичних послуг, які надаються за цим договором, визначений у додатках до нього [3]. Крім того, у цій же Типовій формі закріплено дефініцію конструкції «працівник надавача», що є особою, яка перебуває з надавачем у трудових відносинах.

На сайті Міністерства економіки України міститься відповідь на запит, в якій йдеться: «Разом з тим, надавачами медичних послуг є заклади охорони здоров'я усіх форм власності та фізичні особи – підприємці, які одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики та уклали договір про медичне обслуговування населення з головними розпорядниками бюджетних коштів (пункт 4 частини першої статті 2 Закону № 2168-VIII).

При цьому договір про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій укладається між закладом охорони здоров'я незалежно від форми власності чи фізичною особою-підприємцем, яка в установленому законом порядку одержала ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та Уповноваженим органом (частина перша статті 8 Закону № 2168-VIII)» [4].

У Методичних рекомендаціях Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції зазначено: «Суб'єктами надання публічної (електронної публічної) послуги є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні, комунальні підприємства, установи, організації та інші суб'єкти, уповноважені відповідно до законодавства надавати публічні (електронні публічні) послуг» [5].

Уповноважений підрозділ з питань запобігання та виявлення корупції визначив правничу суть «підкупу особи, яка надає публічні послуги». Під публічними послугами у ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» КК розуміються: 1 – адміністративні послуги, які надаються органами державної влади, державними підприємствами, установами і організаціями, а також органами місцевого самоврядування під час здійснення делегованих повноважень та згідно з переліком, про які ми зазначали вище; 2 – послуги, які надаються на професійній основі так званими «самозайнятими особами», у тому числі особами. які здійснюють належну професійну діяльність та під час здійснення своєї професійної діяльності; 3 – послуги, що надаються юридичними особами приватного права [6].

Відповідно до п. 14.1.226 Податкового кодексу України, самозайнята особа — платник податку, який є фізичною особою - підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. Незалежна професійна діяльність — участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою - підприємцем (за виключенням випадку, передбаченого пунктом 65.9 статті 65 цього Кодексу) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [7].

Згідно з ч. 1 ст. 33 Основ, медична допомога надається відповідно до медичних показань професійно підготовленими медичними працівниками, які перебувають у трудових відносинах із закладами охорони здоров'я, що забезпечують надання медичної допомоги згідно з одержаною відповідно до закону ліцензією, та фізичними особами - підприємцями, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію в установленому законом порядку і можуть перебувати з цими закладами у цивільно-правових відносинах [1] .

Очевидно, що медичний працівник не є надавачем медичних послуг за національним законодавством, адже чітко визначено, що надає медичну допомогу, яка є діяльністю професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами (ст. 3 Основ). О. С. Перешивко запропоновано визначення юридичної конструкції «особи, які надають публічні послуги» під якими слід, на думку дослідниці, розуміти осіб, які не є службовими особами, проте наділені органами державної влади або органами місцевого самоврядування правом на надання послуг юридично значущого характеру у межах своїх повноважень та у спосіб, передбачений законом [8].

Діяльність осіб, які надають публічні послуги, має бути законодавчо врегульованою, а особи, які її здійснюють, повинні діяти в межах своїх повноважень та у спосіб, передбачений у законі, а медики, як наведено вище, не є послугонадавачами в розумінні медичного законодавства, а є з останніми в трудових відносинах.

У листі-відповіді НСЗУ від 22.11.2024 №42535/29-11-24, зокрема зазначено: «Таким чином, медичними працівниками, які залучені до виконання умов договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій, є ті медичні працівники, інформація про

яких внесена до електронної системи охорони здоров'я. Водночас, вони не є надавачами медичних послуг, а забезпечують виконання надавачем медичних послуг умов договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій. Повторно звертаємо увагу, що надавачами медичних послуг є саме заклади охорони здоров'я всіх форм власності та фізичні особи – підприємці, які одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики та уклади договір про медичне обслуговування населення з Уповноваженим органом (НСЗУ)».

Список використаних джерел:

1. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text
2. Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text
3. Типова форма договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій: постанова КМУ від 25.04.2018 № 410 (ред. від 06.10.2021 №1067). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2018-%D0%BF
4. Відповідь на запит Міністерства економіки України № 1081/2020. URL: https://me.gov.ua/inforez/Print?id=2a28f63b-b060-4783-ba16-fbffca6b05e3&tagId=7758c77b-e410-44ea-a07d-37f1799e11e5&tag=ZapitiKoristuvachiv&lang=uk-UA
5. Методичні рекомендації Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (2021). URL: https://pzmrujust.gov.ua/images/2022/peblichni_poslyhu.pdf
6. Підкуп особи, яка надає публічні послуги: Уповноважений підрозділ з питань запобігання та виявлення корупції**.** URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/368-4.pdf
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text
8. Перешивко О. С. Кримінальна відповідальність за підкуп особи, яка надає публічні послуги: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук 12.00.08. (2018). URL: https://surl.li/xmlrep

Ткаченко Олександр Григорович,
кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України

Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України, м Чернігів, Україна.
Разумейко Наталія Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент, начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін, Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна.
Олефір Людмила Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України, м. Чернігів, Україна.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Покарання у вигляді обмеження волі вперше було закріплено в національному законодавстві України з прийняттям Кримінального кодексу України 2001 року. Відповідно до частини 1 статті 61 Кримінального кодексу України, обмеження волі є основним видом покарання і полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Термін такого покарання встановлюється від одного до п’яти років. Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до осіб з інвалідністю першої і другої групи [1].

Цей вид покарання був запроваджений як альтернатива позбавленню волі, що дозволяє зберігати соціальні зв’язки, підтримувати трудову активність засудженого та сприяти його ресоціалізації. Однак на практиці реалізація такого покарання супроводжується низкою суттєвих проблем, які знижують його ефективність.

Після введення в дію Кримінально-виконавчого кодексу України у 2004 році було здійснено реорганізацію колоній-поселень, у результаті чого утворено 16 виправних центрів. До 2007 року їх кількість сягнула 21. Однак уже після 2016 року, коли повноваження щодо реалізації державної політики у сфері виконання покарань були передані Міністерству юстиції, постала проблема неефективності утримання таких установ. Як з’ясувалося, обмеження волі в реальних умовах не відрізнялося від позбавлення волі, а витрати на утримання виправних центрів були надмірними. За 2021 рік

держава витратила понад 200 млн. грн. на утримання осіб, засуджених до обмеження волі [2]. Це призвело до скорочення кількості установ і початку реформи у сфері кримінально-виконавчої системи.

Однією з ключових проблем, що перешкоджають ефективному виконанню цього виду покарання, є територіальний дисбаланс у розміщенні виправних центрів. Хоча, відповідно до частини 1 статті 56 Кримінально-виконавчого кодексу України [3], особи мають відбувати покарання у межах адміністративно-територіальної одиниці за місцем їхнього проживання до засудження, на практиці це не реалізується через відсутність виправних центрів у багатьох областях України. Станом на 1 квітня 2025 року функціонували лише 4 виправні центри, 4 колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, 1 сектор мінімального рівня безпеки при ВЦ та 21 дільниця для тримання осіб при виправних колоніях. У цих установах перебували 1452 засуджених, із яких лише 850 – засуджені саме до обмеження волі.

Таким чином, виникає парадокс: засуджені до обмеження волі, що має передбачати тримання без ізоляції від суспільства, фактично ізолюються − через переведення до інших регіонів, відрив від родини, втрату соціальних і трудових зв’язків. Це прямо суперечить меті покарання, а саме − ресоціалізації. Насправді ж відбувається зворотний процес − антисоціалізація.

Окрему увагу слід приділити й організаційним труднощам у функціонуванні установ. До 2016 року система виконання покарань не вела обліку витрат на утримання інфраструктури виправних центрів, що включали комунальні послуги, зарплати персоналу, оновлення приміщень. Із передачею функцій Мін’юсту стало очевидно, що така система є фінансово неефективною й морально застарілою. За відсутності чіткої стратегії подальшого розвитку інституту обмеження волі цей вид покарання перетворюється на формальність, що не досягає мети, задекларованої у статті 50 Кримінального кодексу України.

На сьогодні необхідне концептуальне оновлення підходів до обмеження волі. Потрібно або забезпечити реальне виконання положення про відбування покарання у межах місця проживання, створивши достатню кількість виправних центрів, або реформувати цей інститут, інтегрувавши елементи пробації та контролю за допомогою сучасних технологій, наприклад, електронних браслетів.

Також доцільно переглянути можливості застосування альтернативних заходів, що зберігають свободу пересування та контакти засудженого з соціальним оточенням, водночас забезпечуючи контроль з боку держави. У цьому контексті пробація може виступати ефективним інструментом, який дозволить досягати мети покарання з меншими витратами й кращими результатами.

Отже, інститут обмеження волі, хоч і закладений у законодавстві як гуманна альтернатива позбавленню волі, в умовах обмеженої інфраструктури, високої вартості утримання та територіальної недоступності, потребує кардинального перегляду. Без системного реформування він не зможе виконувати свої функції і залишатиметься лише декларативною нормою.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Вартість утримання в'язня в Україні збільшилась вдвічі. Дивись Info: веб-сайт. URL: https://dyvys.info/2021/08/12/vartistutrymannya-v-yaznya-v-ukrayini-zbilshylasvdvichi/ (дата звернення: 18.04.2023).
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 1107. 2003 р. № 1129-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Янкевич Дмитро Петрович
Студент юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка
Науковий керівник:
Марцін Василь Іванович Асистент кафедри кримінального права і кримінології юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК РІЗНОВИДУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – ЗУ), під сексуальним насильством як різновидом домашнього насильства слід розуміти будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності [1]. При цьому, нововведена ст. 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає кримінальну відповідальність лише за такі форми

домашнього насильства, як фізичне, психологічне та економічне насильство [2]. Тобто, законодавець фактично відніс до сексуального насильства як різновиду домашнього будь-яке кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності, якщо таке діяння вчинене щодо подружжя (колишнього подружжя), або інших осіб, з якими винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах.

Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» ст. 152 (зґвалтування) та 153 (сексуальне насильство) КК України були доповнені складами, які містять кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». До того ж, ст. 155 (вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку) та 156 (розбещення неповнолітніх) КК України доповнені складами, які містять кваліфікуючу ознаку «вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї» [3].

Проте, в науці кримінального права існує дискусія з приводу повноцінності гармонізації українського кримінального законодавства із Стамбульською конвенцією. Зокрема, у жодній частині ст. 154 КК України не міститься такої норми, як «примушування до вступу в статевий зв'язок, вчинене близькими родичами, членами сім'ї тощо». Вважаємо, що таке недопрацювання законодавцем ускладнює процедуру кримінально-правової кваліфікації сексуального насильства як різновиду домашнього, оскільки таке діяння може вчинятися і особою, яка перебуває у сімейних або близьких відносинах із потерпілою. Окрім цього, відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 1 ЗУ, примушування до вступу в статевий зв'язок прямо передбачене як форма такого насильства.

Проблеми при кваліфікації сексуального насильства в контексті домашнього насильства спостерігаються і в кримінальному законодавстві Республіки Польща. Так, відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 197 Карного кодексу Польщі (далі – КК Польщі), кваліфікуючою ознакою зґвалтування є його вчинення щодо предка, нащадка, усиновленого, усиновлювача, брата або сестри. Окрім цього, кваліфікуючою ознакою у ч. 6 ст. 200 КК Польщі є вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1, 3 або 4 цієї ст. щодо неповнолітнього віком до 15 років, який на момент злочину перебував у залежності від винного (зокрема, під його опікою). Що стосується інших статтей, які передбачають кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності, такої кваліфікуючої

ознаки як вчинення діяння близьким родичем або членом сім'ї взагалі не передбачено [4].

Тож, виходячи з аналізу норм про сексуальне насильство як різновиду домашнього в КК України, вважаємо за необхідне змінити чинну редакцію ст. 154 КК України, доповнивши ч. 2 кваліфікуючою ознакою «вчинене близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї». Окрім цього, виходячи з аналізу положень польського кримінального законодавства, спостерігається необхідність у подальшому вдосконаленні статтей КК Польщі, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення сексуального насильства як різновиду домашнього з метою імплементації положень Стамбульської конвенції. Порівняльний аналіз норм українського законодавства із нормами законодавства Республіки Польща відіграє важливу роль в рамках міжнародного співробітництва стосовно виконання на території Польщі окремих процесуальних дій за запитом компетентних органів України.

Література:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text. (дата звернення: 01.01.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 01.01.2025).
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text. (дата звернення: 01.01.2025).
4. Kodeks karny : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683. (дата звернення: 02.01.2025).

СЕКЦІЯ 2.
«АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ»

Вільхівська Аліса Олегівна,
студентка Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.
Науковий керівник -
Савицький Дмитро Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету, Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

PRO BONO LEGAL PRACTICE: ETHICAL FOUNDATIONS, GLOBAL TRENDS, AND PROSPECTS FOR INSTITUTIONALIZATION IN UKRAINE

Abstract. This article examines the ethical underpinnings and global evolution of pro bono legal practice, emphasizing its role in strengthening access to justice and upholding the social responsibilities of the legal profession. Special attention is devoted to the challenges and opportunities associated with the institutionalization of pro bono principles in Ukraine, with reference to historical legacies, regulatory deficiencies, and socio-economic factors. The article argues that despite current obstacles, Ukraine holds considerable potential for the development of a sustainable national pro bono framework through legislative reform, professional incentivization, and enhanced international cooperation.

Introduction. The concept of pro bono legal service — derived from the Latin *pro bono publico* ("for the public good") — has transcended its historical origins to become a normative pillar of contemporary legal ethics. It articulates a vision of the legal profession not merely as a commercial enterprise but as a societal institution with a profound responsibility to facilitate access to justice, particularly for marginalized and economically disadvantaged groups.
In leading jurisdictions, pro bono service is no longer perceived as an optional charitable endeavor but rather as an integral component of professional duty, recognized, structured, and incentivized through formal regulatory mechanisms. In contrast, Ukraine's efforts to cultivate a pro bono culture have been hampered by systemic and historical constraints, necessitating a deliberate and comprehensive approach to institutional reform.

Main body. At the core of pro bono practice lies the principle that legal expertise entails a duty to serve the broader public interest. This ethical imperative transcends

remuneration, positioning the lawyer as both an advocate for individual clients and a steward of the legal system's integrity. In the United States, the American Bar Association's Model Rules of Professional Conduct articulate a strong expectation that each lawyer should aspire to dedicate at least fifty hours annually to pro bono work, thereby embedding public service within the professional ethos.[2] This norm is reinforced through the internal policies of major law firms, which often link pro bono engagement to career advancement metrics. Similarly, in Australia, governmental tax incentives aim to normalize and encourage pro bono participation as a function of civic duty. Within the European Union, collaborative frameworks among bar associations, non-governmental organizations, and academic institutions have institutionalized pro bono efforts, further integrating them into the fabric of legal professional life. Although national approaches vary, contemporary pro bono regimes share essential characteristics: they prioritize voluntary, but ethically encouraged, participation; emphasize service to vulnerable and underrepresented populations; demand that the quality of legal services remain consistent regardless of payment; and incorporate pro bono engagement into broader systems of professional evaluation and recognition. This convergence underscores the recognition of pro bono practice as a vital instrument for enhancing social equity and promoting the credibility of the legal profession. The development of pro bono practice in Ukraine must be understood within the context of its unique historical trajectory. Under the Soviet legal system, the notion of independent voluntary legal assistance was antithetical to the state-centric conception of lawyering, thereby stunting the organic growth of pro bono traditions. In the post-Soviet era, although legal pluralism and civil society have expanded, pro bono activity remains predominantly informal, sporadic, and unsupported by a coherent regulatory or professional framework.[3] A principal impediment to the advancement of pro bono services in Ukraine is the absence of a statutory definition and legal infrastructure to govern such activities. In contrast to jurisdictions where pro bono is codified within codes of professional conduct or subjected to soft regulatory encouragement, Ukrainian lawyers currently engage in pro bono work without standardized documentation, institutional oversight, or formal recognition. Furthermore, there exist minimal professional incentives to undertake pro bono service. Financial, reputational, and career-related benefits — commonly used elsewhere to encourage participation — are largely absent. Within the self-regulatory structures of the Ukrainian legal community, such efforts often remain invisible, thus diminishing their perceived legitimacy and desirability. The ongoing armed conflict and its attendant socio-economic hardships have exacerbated these challenges, further constraining the capacity of legal practitioners to provide unpaid assistance. Nevertheless, these adversities also reveal critical opportunities for reform. The institutionalization of pro bono practice in Ukraine could be catalyzed by the development of legislative measures that define pro bono work, establish minimum standards, and introduce structured incentives. Professional recognition mechanisms, such as awarding continuing legal education credits, public honors, or professional advancement opportunities, could be instituted to valorize pro bono contributions.

Moreover, the creation of a centralized pro bono registry under the auspices of the Ukrainian National Bar Association would facilitate better coordination, monitoring, and promotion of legal volunteerism. Strengthening partnerships with legal clinics, civil society organizations, and international donors could provide the necessary technical and financial support to expand pro bono initiatives. In parallel, targeted public awareness campaigns aimed at cultivating a pro bono culture would help embed the value of public service more deeply into the identity of the Ukrainian legal profession. Drawing upon comparative models while adapting them to Ukraine's distinct legal and cultural environment offers a viable pathway toward the construction of a transparent, resilient, and ethically grounded national pro bono framework.

Conclusion. Pro bono legal practice constitutes an indispensable dimension of contemporary legal ethics, reinforcing the profession's commitment to justice, equality, and social responsibility. While Ukraine's pro bono landscape remains largely underdeveloped, the combination of legislative reform, professional incentivization, and international collaboration holds significant promise for transforming voluntary legal assistance into a systemic, sustainable, and socially impactful institution. Advancing the institutionalization of pro bono services is not merely a professional imperative but a societal necessity, integral to the broader project of consolidating the rule of law and democratic governance in Ukraine.

References

1. Latham & Watkins LLP. *Pro bono in the United States of America*.
2. American Bar Association, Standing Committee on Pro Bono and Public Service.
3. Kostenko, T. *Legal Aid in Ukraine: History and Modernity*. — Kyiv, 2015.

Вільхівська Аліса Олегівна,
студентка Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.
Науковий керівник -
Савицький Дмитро Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету, Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ В УКРАЇНІ: ІНСТРУМЕНТ ПРАВОСУДДЯ ЧИ ЗАГРОЗА СПРАВЕДЛИВОМУ СУДУ?

Анотація. В тезах доповіді розглядається інститут угоди про визнання винуватості в Україні, аналізується його подвійна роль як інструменту для підвищення ефективності судочинства та потенційної загрози праву на справедливий суд. Оцінюється правова база, практичні наслідки та етичні аспекти укладення угод у межах кримінального судочинства України, враховуючи як національні, так і міжнародні підходи.

Постановка проблеми. Угода про визнання винуватості стала дедалі популярнішим механізмом вирішення кримінальних справ в Україні, однак її впровадження викликає серйозні запитання щодо забезпечення основоположних прав, зокрема презумпції невинуватості та доступу до справедливого суду. Відсутність чітких процесуальних правил і належного судового контролю створює ризики підриву цілісності кримінального провадження.

Основні матеріали дослідження. Інститут угоди про визнання винуватості є одним із найбільш парадоксальних елементів сучасного кримінального процесу. Походячи зі США XIX століття як засіб зниження навантаження на судову систему, цей інструмент згодом був адаптований у багатьох країнах. В українському праві угода про визнання винуватості офіційно з'явилася з прийняттям Кримінального процесуального кодексу 2012 року. Від самого початку вона розглядалася як компроміс між ефективністю правосуддя та захистом фундаментальних прав людини. Проте на практиці законність, етичність та вплив цього механізму на право на справедливий суд викликають серйозні дискусії серед практиків і науковців. У контексті українського законодавства угода про визнання винуватості — це домовленість між обвинуваченим і прокурором про визнання вини, яка супроводжується погодженням виду та міри покарання, як це передбачено статтями 472–474 Кримінального процесуального кодексу України. Ключовими критеріями допустимості такої угоди є: добровільність, обізнаність обвинуваченого про правові наслідки, участь захисника та судовий контроль законності угоди. Проте постає доктринальне питання — чи відповідає інститут угоди про визнання винуватості принципу верховенства права та гарантіям справедливого суду, передбаченим статтею 6 Європейської конвенції з прав людини. За даними Офісу Генерального прокурора, приблизно 20% кримінальних справ у судах України у 2023 році були завершені шляхом укладення угоди про визнання винуватості. Це свідчить про зростаючу популярність цього інституту серед прокурорів і захисників. Водночас викликає занепокоєння можливий тиск як на обвинувачених, так і на прокурорів під час переговорів, що може підірвати справедливість судового процесу. Відсутність чітких критеріїв застосування угоди про визнання винуватості в Україні створює ризики для прав осіб, які укладають такі угоди, оскільки вони можуть погоджуватись на умови, що не відповідають їхнім інтересам або не відповідають процесуальним стандартам. Інститут угоди про

визнання винуватості в українському кримінальному процесі є яскравим прикладом правової дихотомії — він водночас виступає як інструмент прагматичного підходу до здійснення правосуддя та джерело потенційних загроз для його фундаментальних принципів. З одного боку, цей механізм дозволяє суттєво прискорити розгляд справ, зменшити навантаження на судову систему, оптимізувати витрати ресурсів та звільнити органи досудового розслідування для розгляду більш складних кримінальних проваджень. Його ефективність особливо відчутна в умовах перевантаження судів, нестачі кадрів та фінансування, коли кожна зекономлена година судового процесу має практичну цінність. Однак з іншого боку — і це не менш важливо — існує серйозна загроза формалізації правосуддя, перетворення його з процесу встановлення істини на процес досягнення зручного компромісу. Презумпція невинуватості, право на повноцінний захист, можливість оскарження — всі ці ключові елементи справедливого суду ризикують стати другорядними, коли основним критерієм ефективності судочинства стає кількість "вирішених" справ. Часто обвинувачені йдуть на укладення угоди не через усвідомлення провини, а через страх перед суворішим вироком або під психологічним тиском, що суттєво підриває ідею справедливості. У світовій практиці цей інститут також викликає суперечливі оцінки. У багатьох країнах, де угоди про визнання винуватості стали буденною частиною судової системи, обвинувачені нерідко отримують значно м’якші вироки лише завдяки визнанню провини — навіть у тяжких справах. Такий підхід, хоча й економічно вигідний, може призводити до втрати довіри суспільства до правосуддя, адже злочинці можуть уникати повної відповідальності за свої діяння. Водночас у державах, де такі угоди практикуються, існують розвинені системи контролю, чіткі процесуальні рамки та прозорі критерії їх застосування. На відміну від цього, в Україні механізми нагляду та процесуальні гарантії залишаються недостатньо розвиненими. Відсутність єдиних стандартів, нечіткі межі допустимого та брак реального судового контролю створюють простір для зловживань. Це потребує невідкладного вдосконалення законодавчої бази, посилення інституційного нагляду, розробки практичних інструкцій для прокурорів і суддів, а також запровадження механізмів моніторингу наслідків застосування угод. Таким чином, угода про визнання винуватості в Україні не може сприйматися виключно як засіб досягнення швидкого результату. Вона має розглядатися крізь призму верховенства права, як складний інструмент, здатний як допомагати, так і шкодити системі правосуддя. Лише через глибоке осмислення, вдосконалення нормативного регулювання і чітке дотримання стандартів справедливості можна забезпечити, щоб цей інститут дійсно служив інтересам суспільства, а не підмінював собою правосуддя.

Висновки. Попри безсумнівні переваги угоди про визнання винуватості — зокрема, пришвидшення розгляду справ та розвантаження судової

системи — не можна заплющувати очі на ті виклики, які вона ставить перед ідеалами правосуддя. Справедливість — це не лише ефективність, а насамперед дотримання прав кожної людини, незалежно від обставин. Тому важливо не допустити, щоб прагнення до зручності чи економії часу перетворилися на поступки у дотриманні принципів. Подальше вдосконалення законодавства, чіткі процесуальні гарантії та прозорі механізми контролю мають стати пріоритетом, аби цей інструмент справді слугував праву, а не підміняв його компромісами.

Михайлов Володимир Олександрович
старший викладач кафедри правосуддя
юридичного факультету
Інституту управління та технологій
Державного університету інфраструктури
та технологій, м. Київ Україна

ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ.

09.10.2024 року був прийнятий, а 25.10.2024 набрав чинності Закон України: Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні.

Основні зміни включають:

- Можливість залучення спеціалістів для надання довідок та висновків щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів та інших специфічних питань.
- Встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності для спеціалістів за ухилення від явки в суд або до органів досудового розслідування.
- Надання права спеціалістам з іноземних держав або міжнародних організацій надавати висновки спеціаліста.

Ці зміни можуть значно спростити процес розслідування та судового розгляду, зробивши його більш ефективним та оперативним.

Відповідно до ст. 298-1 КПК України, у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім джерел доказів, передбачених ст. 84 КПК України, також можуть використовуватися пояснення осіб, результати

медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису. Згідно з ч. 1 ст. 300 КПК України, висновок спеціаліста повинен відповідати вимогам до висновку експерта.

Висновки спеціаліста як джерело доказу, можуть бути отримані навіть до початку досудового розслідування і мають статус процесуального джерела.

Ці зміни спрямовані на підвищення ефективності та швидкості досудового розслідування, але на практиці і в наукових колах залишились неврегульовані та дискусійні питання.

Питанню використання спеціальних знань у кримінальному провадженні досліджували багато українських науковців, таких як П.Є.Антонюк, О.П.Бабіков, О.Б.Баулін, Б.Є.Лук'янчиков, Є.Д.Лук'янчиков Є.Ю.Свобода, Е.Б.Сімкова-Єфремян, М.Г.Щербаковський та інші. Проте, кримінальні процесуальні норми, що регулюють висновок спеціаліста, мають свої недоліки, а практика їх застосування є неоднорідною.

Наприклад Е. Б. Сімакова-Єфремян зазначає, що висновок спеціаліста за сутністю нічим не відрізняється від висновку експерта, оскільки до нього законодавцем встановлені ті ж самі вимоги, тільки відносно встановлення фактів та обставин кримінального проступку, а не злочину, що ставить під сумнів доцільність закріплення такого джерела доказів у КПК України [3, 115-118].

Так, П.Є.Антонюк, Є.Ю.Свобода та Т.В.Михальчук дійсно зазначають, що висновок спеціаліста не може бути сприйнятий як процесуальне джерело доказів при досудовому розслідуванні кримінальних проступків. Вони вважають, що законодавче закріплення такого способу залучення спеціальних знань є недоцільним [1].

Основні проблеми використання спеціаліста у кримінальних провадженнях включають:

1. Недосконалість правового регулювання, а саме: чинне законодавство не завжди чітко визначає права та обов'язки спеціаліста, що може призводити до неоднозначного тлумачення та застосування норм.

2. Відсутність єдиних стандартів, наприклад: немає уніфікованих стандартів для підготовки та оцінки висновків спеціалістів, що може впливати на якість та достовірність наданих даних.

3. Проблеми взаємодії, а саме: взаємодія між спеціалістами та іншими учасниками кримінального провадження може бути ускладненою через різні підходи та розуміння процесуальних норм.

4. Недостатня підготовка, через те, що деякі спеціалісти можуть не мати достатнього рівня підготовки або досвіду для виконання своїх обов'язків на належному рівні.

Ці проблеми вимагають подальшого дослідження та вдосконалення правового регулювання для підвищення ефективності використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Використання висновку спеціаліста у кримінальному процесі має кілька практичних наслідків:

1. Підвищення ефективності розслідувань. Висновки спеціалістів можуть надати додаткову інформацію та експертні знання, що сприяє більш глибокому та точному розслідуванню кримінальних провопорушень. Особливо в тих галузях знань, де немає затвердженої судово-експертної методики.

2. Зменшення навантаження на судових експертів та прискорення процесуальних строків проведення досліджень. Використання висновків спеціалістів може зменшити навантаження на судових експертів, дозволяючи їм зосередитися на більш складних та спеціалізованих питаннях.

3. Розширення доказової бази. Висновки спеціалістів можуть доповнювати інші докази, що підвищує загальну доказову базу у провадженні та сприяє більш об'єктивному прийняттю рішень.

4. Підвищення ролі технічних засобів. Використання технічних приладів і засобів, що мають функції фото- і відеозйомки, дозволяє фіксувати події та обставини, що може бути важливим доказом.

5. Юридичні виклики. Відсутність чітких нормативних регулювань може призвести до правових колізій та оскаржень у суді, що може ускладнити процес доказування.

6. Захист прав учасників процесу. Чітке регулювання використання висновків спеціалістів допомагає захистити права всіх учасників процесу, забезпечуючи справедливість та об'єктивність.

Ці наслідки підкреслюють важливість вдосконалення законодавства та судової практики для забезпечення ефективного та справедливого кримінального процесу.

Для вдосконалення норм КПК та практики щодо використання висновків спеціалістів можна запропонувати кілька заходів:

- Внесення змін до законодавства, щоб чітко визначити статус спеціаліста та його відповідальність за надання завідомо неправдивих висновків, аналогічно до судових експертів.
- Розробка методичних рекомендацій, щодо підготовки та використання висновків спеціалістів у кримінальному процесі.
- Організувати навчальні програми для слідчих, прокурорів та суддів щодо правильного використання висновків спеціалістів.
- Проводити семінари та тренінги для спеціалістів з метою підвищення їхньої кваліфікації та ознайомлення з новими вимогами законодавства.
- Забезпечити контроль за діяльністю спеціалістів та їх відповідність встановленим стандартам.

- Проводити регулярний моніторинг та аналіз судової практики щодо використання висновків спеціалістів.
- Вносити корективи до законодавства на основі отриманих даних та рекомендацій.

Ці заходи допоможуть забезпечити правову визначеність та ефективне використання висновків спеціалістів у кримінальному процесі.

Висновки. Тому і в Україні необхідно розвивати і вдосконалювати незалежний інститут спеціаліста, на зразок інституту адвокатури, який не буде підвладний впливу відомчих державних міністерств та судово-експертних установ, але підконтрольний науковому, громадському та судово-правоохоронному самоврядуванню спеціалістів різних галузей знань.

Отже, інститут висновку спеціаліста, як джерела доказів в незалежній Україні утворився та на практиці та виборов своє існування і законодавче закріплення в нормах КПК в наслідок попиту замовників послуг (адвокатів, прокурорів, суддів, слідчих та дізнавачів) та неможливістю цей попит задовільнити державними судово-експертними установами. Але його подальшій розвиток і впровадження потребує чіткого законодавчого регулювання і науково – громадського контролю з метою створення незалежного, об’єктивного та достовірного джерела доказів.

Література:

1. Антонюк. П. Є., Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В. Висновок спеціаліста як джерело доказів у кримінальному провадженні: аналіз процесуальної спроможності. Криміналістика і судова експертиза. 2021. Вип. 66. С. 88-95.
2. Лук’янчиков Є. Д., Лук’янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. Висновок спеціаліста в інформаційному забезпеченні кримінального провадження. Вісник Луганського держав-ного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2023. Вип. 1(101). С. 131-141.
3. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про введення у кримінальне процесуальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Харків : Право, 2019. № 20. С. 115-119.
4. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» від 09.10.2024 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20#Text

Савицький Дмитро Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Державного університету інфраструктури та технологій

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Застосування стандартизації доказування донедавна вважалося досить спірним питанням з огляду на те, що першочергово, відповідно до вимог процесуального закону оцінка доказів повинна була відбуватися виключно за внутрішнім переконанням судді. Проте позиція Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) засвідчує обов'язковість застосування такої правової категорії національними судами, пов'язуючи використання належного стандарту доказування із забезпеченням права на справедливий суд. Однак, практика застосування стандартів доказування без чіткого визначення критеріїв та їх унормування призводить до неоднозначності, суб'єктивної оцінки потреби застосування того чи іншого стандарту, а відповідно, неналежності стандарту доказування у конкретній справі.

Поняття «стандарт доказування», виникло після розмежування об'єктивної та неформальної істини як загальної мети доказування ще у радянському кримінальному процесі, об'єктом пізнання в якому була виключно об'єктивна істина і існував лише один «стандарт доказування» – внутрішнє переконання судді. У тогочасному, більшою мірою «інквізиційному» процесі, суддя самостійно вживав усіх необхідних заходів для встановлення об'єктивної істини і був відповідальним за її повне та вичерпне встановлення.

У теорії кримінального процесуального права стандарт доказування традиційно пов'язують із терміном «тягар доказування» та розуміють систему закріплених у нормах кримінального процесуального закону та сформованих у судовій практиці Верховного Суду правил, які забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів і досягнення за результатами їх оцінювання рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення [1, с. 137; 2, с. 7].

У доктрині кримінального процесу, крім внутрішнього переконання, який навряд чи можна вважати окремим стандартом доказування, виділяють три загальноприйнятих у світовій практиці стандарти: «обґрунтована підозра» («reasonable suspicion»), «переконання поза розумним сумнівом» («beyond a reasonable doubt») та «достатні підстави/докази» («sufficient reason»).

Стандарт доказування *«поза розумним сумнівом»* закріплений у ч. 2 ст. 17 КПК України. Згаданий стандарт є найвищим з-поміж інших та практично повністю покладає тягар доказування на сторону обвинувачення. Цей стандарт доказування визначає, що відсутність розумних сумнівів має місце тоді, коли всі альтернативні пояснення наданих доказів надзвичайно малоймовірні.

У Постановах від 16.10.2024 у справі № 279/315/22 та від 31.07.2024 у справі № 742/3620/21 Верховний Суд зазначає, що стандарт доведення поза розумним сумнівом означає, що сукупність обставин справи, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину [1, с. 137; 2, с. 7].

Поза розумним сумнівом має бути доведений кожний з елементів складу кримінального правопорушення. Обов'язок всебічного й неупередженого дослідження судом усіх обставин справи в цьому контексті означає, що для того, щоб визнати винуватість доведеною поза розумним сумнівом, версія обвинувачення має пояснювати всі встановлені судом обставини.

Стандарт доказування *«обґрунтована підозра»* є стандартом більш низького рівня відносно стандарту «поза розумним сумнівом» та вимагає встановлення можливого (ймовірного) існування певного факту чи обставин. Цей стандарт переважно застосовується до питання повідомлення особі про підозру (ст. 276-278 КПК України) та застосування заходів забезпечення кримінального провадження (стст. 132, 173, 177, 185, 190, 194 КПК України). Під час прийняття цих процесуальних рішень причетність особи до вчинення кримінального правопорушення не повинна мати категоричного висновку, а свідчити лише про її можливість. Вирішуючи питання про повідомлення особі про підозру чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження уповноважена службова особа (слідчий, прокурор, слідчий суддя) в жодному разі не повинна встановлювати причетність особи поза розумним сумнівом, втім, обґрунтована підозра має підтверджуватися конкретними фактами й обставинами, що можуть переконати об'єктивного спостерігача, тобто непрофесіонала у сфері прав, в існуванні зв'язку між діями особи та подією кримінального правопорушення. Такі фактичні обставини повинні бути чітким, зрозумілими та відображеними у відповідному рішенні компетентного органу.

У практиці ЄСПЛ вперше визначення «обґрунтованої підозри» було надано в рішенні «Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom» згідно з яким існування обґрунтованої підозри передбачає наявність фактів або

інформації, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення [4].

Таке формулювання ЄСПЛ надалі було підтверджено в інших рішеннях, зокрема «Нечипорук і Йонкало проти України» [5] та доповнено вказівкою на те, що «факти, які дають підставу для підозри, не мають бути такого ж рівня, як такі, що обґрунтовують засудження особи» [6], і так само «висунення обвинувачення» [7]. ЄСПЛ не випадково підкреслює відмінність між стандартом доказування «обґрунтованої підозри» та «поза розумним сумнівом», оскільки затримання особи чи тримання під вартою не вимагає і не може вимагати такого ж ступеня доведеності причетності особи, що й для визнання його винним у вчиненні злочину.

Отже, вимога розумної підозри передбачає наявність доказів, які об'єктивно зв'язують підозрюваного з певним злочином, та які не повинні бути переконливими в тій мірі, щоб звинуватити особу у його вчиненні, але мають бути достатніми, щоб виправдати подальше розслідування.

Стандарт доказування *«достатні підстава/докази»* є значно нижчим порівняно з такими **стандартами як «поза розумним сумнівом»** (що застосовується під час розгляду кримінального провадження по суті), так і **«обґрунтована підозра»** (за яким доводиться наявність підстав піддавати конкретну особу заходам забезпечення кримінального провадження) (постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.01.2022, справа № 11-132сап21) [8]. Цей стандарт передбачає рівень переконання (переконаності), придатний для прийняття уповноваженими законом особами рішень про затримання особи та (або) проведення обшуку, який досягається на підставі оцінки фактів та обставин кримінального провадження в їх цілісності, що здійснюється з використанням спеціальних знань цих осіб, отриманих внаслідок їхнього професійного досвіду, результати якої свідчать про наявність «ймовірності», а не впевненості та безсумнівності, на користь необхідності прийняття відповідного рішення у кримінальному провадженні [9, с. 109].

Вказаний стандарт підлягає використанню під час ухвалення рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом і тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна, арешту майна та запобіжних заходів), про дозвіл на проведення обшуку та про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Процесуальні рішення про застосування вказаних заходів забезпечення кримінального провадження та надання дозволу на проведення наведених слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій підлягають ухваленню виключно за наявності підстав, визначених у КПК України.

Узагальнюючи викладене можна зазначити, що стандарти доказування є ключовим елементом, що визначає рівень доказової бази, необхідний для прийняття відповідного процесуального рішення. Кожен із наведених стандартів («обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом») характеризується притаманним йому змістом, який, з однієї сторони, вимагає наявності сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, а, з іншої, – впливає на ступінь ймовірності знання про обставини кримінального правопорушення. Враховуючи, що національні суди все частіше використовують стандарти доказування під час ухвалення рішень, постає нагальна необхідність їх належного врегулювання в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України.

Література:

1. Крет Г.Р. Поняття й ознаки стандартів доказування в доктрині кримінального процесу. Visegrad journal on human rights. 2018. № 6. Vol. 2. P. 133-138.
2. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 24 с.
3. Огляд судової практики ККС ВС за 2024 рік. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_KKS_2024.pdf
4. Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom. Judgement of 30 August 1990, Appl. 12244/86; 12245/86; 12383/86. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57721.
5. **Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text.**
6. **O'Hara v. The United Kingdom. Judgement of 16 of October 2001, Appl. 37555/97. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59721**
7. **Merabishvili v. Georgia. Judgement of 28 November 2017, Appl. 72508/13. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-178753**
8. Постанова ВП ВС від 27.01.2022 (справа № 11-132сап21). URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=103858697&red=100003c3619c1fd484653333294f66fce993de&d=5
9. Павлишин А.А., Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «достатня підстава»: тлумачення Верховного Суду США та національна практика застосування. Правова позиція. 2018. № 1. С. 103-110.

Сніжко Софія Вадимівна,
курсантка факультету підготовки фахівців
для підрозділів досудового розслідування
Донецького державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник –
Квашук Олександр Дмитрович,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Процесуальні гарантії є важливим інструментом забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Їхня роль полягає у створенні належних умовповного та неупередженого досудового розслідування, справедливого судового розгляду, застосування належної правової процедури, недопущення непропорційного використання службових повноважень, незаконного переслідування.

Гарантії мають інституційний, матеріально-правовий та процедурний характер, комплексно забезпечуючи права на захист, на доступ до правосуддя, свободу від самовикриття, оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, ознайомлення з матеріалами провадження тощо [6, с. 324-325].

В умовах воєнного стану реалізація таких гарантій стикається з викликами та ризиками, пов’язаними зі зміною правового режиму, посиленням впливу органів державної влади, обмеженням прав і свобод громадян [3].

Запровадження воєнного стану в Україні, що стало наслідком повномасштабного вторгнення російських військ, призвело до специфічних обмежень для життєдіяльності громадян, перегляду звичного функціонування багатьох державних інститутів, включаючи правоохоронну та судову систему [6, с. 324].

Конституція України передбачає можливість обмеження деяких прав і свобод у період воєнного або надзвичайного стану [1]. Водночас чинне законодавство та міжнародні зобов’язання держави встановлюють чіткі межі таких обмежень.

Особливої уваги в умовах воєнного стану заслуговують так звані "абсолютні права", які відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод людини не підлягають дерогації навіть у часи надзвичайних обставин [4].

У ст. 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод відзначається, що в умовах війни чи іншої небезпеки для суспільства, що несе загрозу нації, будь-якою Високою Договірною стороною можуть вживатись заходи, які свідчать про відступ від зобов’язань такої Сторони,

взятих у відповідності до цієї Конвенції, однак тільки в тих межах, яких вимагає становище, що склалось, і при умові, що такі заходи не є суперечливими іншим зобов'язанням Високої Договірної сторони, взятих нею на себе у відповідності до положень міжнародних договорів [7, с. 6].

Відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах надзвичайного та воєнного стану, не можуть бути обмежені, зокрема, право на повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність, презумпція невинуватості, право на професійну правничу допомогу та на судове оскарження, право не бути двічі притягнутим до відповідальності за одне й те саме правопорушення тощо [1].

Це означає, що навіть у період бойових дій, окупації окремих територій або підвищеної загрози національній безпеці держава не має права порушувати базові стандарти справедливого правосуддя, встановлювати надмірно репресивні механізми чи ігнорувати основні процесуальні права громадян.

Визначаючи допустимі обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану та порушення, які є неприпустимими за жодних обставин, ЄСПЛ зауважує, що дерогація допустима лише за умови, коли ситуація становить реальну загрозу для нації, і лише у тій мірі, яка необхідна для подолання кризи [5]. Отже, органи державної влади повинні ретельно оцінювати кожне обмеження прав з позиції необхідності, пропорційності та обґрунтованості.І хоча певні відступи можливі за надзвичайних обставин, такі відступи не повинні підривати саму суть права – саме на цьому наголошує Європейський суд з прав людини у своїй практиці [5].

У практичній площині обмеження прав та свобод людини і громадянинане завжди є такими, що відповідають Конституції України, актам міжнародного права, ратифікованим ВРУ, та чинного законодавства України. Зокрема, явним прикладом такого обмеження стало свого часу внесення змін до ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України, внаслідок чого було закріплено положення про те, що «строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання», що прямо суперечило ч. 3 ст. 29 [7, с. 7].

У низці випадків фіксуються затримання громадян без повідомлення про підозру в установленому порядку, обмеження доступу до адвоката на ранніх етапах провадження, тиск на учасників процесу, а також труднощі з доступом до матеріалів провадження [8].

Окремої уваги потребують проблеми функціонування системи безоплатної правової допомоги, яка в умовах воєнного стану зазнає значного навантаження. Кількість кримінальних проваджень зростає, водночас можливості держави зменшуються через обмеження

фінансування та кадрові втрати. Це призводить до зниження ефективності захисту та ризику порушень прав підозрюваних і обвинувачених осіб [9, с. 76-77].

Таким чином, одним із важливих напрямів розвитку національного законодавства є удосконалення правил визначення критеріївдопустимості процесуальних обмежень у період воєнного стану, встановлення обов'язковості фіксуванняусіх слідчих дій, механізми забезпеченняправа на професійну правничу допомог, запровадженнядієвого судового контролю за дотриманням прав людини. Дотримання процесуальних гарантій навіть у критичних обставинах не лише свідчить про реальну повагу до людини, але й підвищує міжнародний авторитет держави,створюючинадійний фундамент для подальшої розбудови правової держави.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text(дата звернення: 12.04.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–13. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text(дата звернення: 12.04.2025).

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 28. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 12.04.2025).

4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text(дата звернення: 12.04.2025).

5. Lawless v. Ireland (No. 3) : рішення Європейського суду з прав людини від 1 лип. 1961 р. – URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57518%22]}(дата звернення: 12.04.2025).

6. Дорошенко В.А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 323-326.

7. Пошиванюк Т.П. Проблеми забезпечення права на захист під час війни. Публічне право. - Київ, 2024. - N 3 (55). - С. 5-12.

8. Щодо недопущення порушень права адвоката на ефективну участь в процесі при здійсненні адвокатської діяльності в суді : рішення Ради адвокатів України від 2 серпня 2022 року № 63. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0063871-22#Text (дата звернення: 01.05.2025).

9. Міщук І. В. Особливості надання безоплатної правової допомоги в Україні під час воєнного стану. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2022. - № 3. – С. 74-79.

Хом'яченко Світлана Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ
Шамхалова Каріна Олександрівна,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,

ПРИНЦИП ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Принцип доступності правосуддя є одним із фундаментальних засад демократичного суспільства та правової держави. У господарському процесі він набуває особливого значення через вплив господарських спорів між суб'єктами господарювання на розвиток бізнесу, інвестиційний клімат та стабільність національної економіки. Доступ до правосуддя забезпечує захист прав суб'єктів господарювання, що сприяє довірі до судової системи та активізації бізнес-середовища. Інвестори оцінюють ефективність судової системи перед вкладенням коштів, тому доступність та якість правосуддя безпосередньо впливають на економічне зростання.

Принципи – це основні засади, загальні вимоги до побудови та діяльності (розвитку) того чи іншого об'єкту (системи), суттєві характеристики, що відповідають за правильне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення[1, с. 81]. Стаття 8 Конституції України безпосередньо гарантує можливість звернення особи до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Стаття 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» гарантує захист прав, свобод та інтересів кожного у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом.

В сучасній науці відсутня єдина трактовка поняття «доступ до правосуддя». Дослідники продовжують дискутувати щодо його співвідношення з такими категоріями, як «право на доступ до правосуддя» «право на міжнародний захист» та «право на справедливий суд». У ході наукових дискусій набуває поширення думка, що право на доступ до правосуддя слід інтерпретувати, перш за все, як право на звернення до суду. Водночас це поняття має настільки широкий зміст, що в науковому

середовищі його розглядають і як окрему концепцію, і як правовий принцип, і як самостійне суб'єктивне право.

Право кожного на судовий захист, в свою чергу, стало одним із фундаментальних прав людини, гарантованих у конституційному порядку. Зміст цього права, зазначається у літературі, відображається в основних засадах судочинства і складається з таких елементів як доступність правосуддя; право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення; незалежність і неупередженість суду; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; право на захист; публічність судового розгляду; розгляд справи в найкоротший строк, що передбачений законом [2, с. 19].

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, право на справедливий суд є надзвичайно широким і включає в себе цілу низку інституційних та організаційних аспектів, а також особливостей здійснення окремих судових процедур. Як свідчить позиція ЄСПЛ у багатьох справах, основною складовою права на суд є право доступу, в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права [3].

Проте Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що право на доступ до суду, закріплене у ст. 6 §1 Конвенції, не має абсолютного характеру, воно може бути піддане допустимим обмеженням, оскільки вимагає за своєю природою державного регулювання. У ст. 64 Конституції України закріплено, що права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім передбачених ним випадків. Додатковою умовою окремих обмежень вважається воєнний і надзвичайний стан із зазначенням строку, упродовж якого вони діють. При цьому чітко визначено перелік прав, що не можуть бути обмежені ні за яких умов, до яких належить і встановлене ст. 55 КУ право на судовий захист.

Щодо гарантії доступу до правосуддя ЄСПЛ зауважив, що, застосовуючи процесуальні норми, національні суди повинні уникати як надмірного формалізму, який може вплинути на справедливість провадження, так і надмірної гнучкості, яка призведе до анулювання вимог процесуального законодавства (пункт 33 рішення ЄСПЛ у справі «ТОВ "ФРІДА" проти України» від 08 грудня 2016 року [4]).

Доступність правосуддя включає не лише формальну можливість звернутися до суду, а й реальну рівність у процесі (фінансову, інформаційну, технічну). Тривалість розгляду справ, бюрократія, корупційні ризики та недосконаліть процесуальних кодексів обмежують доступність правосуддя. Затягування судового процесу порушує право сторін на ефективний юридичний захист і зводить нанівець гарантії справедливого судочинства у розумні строки. Особливо гострою є проблема виконання судових рішень, що підриває довіру до судової

системи. Дослідження принципу доступності правосуддя у господарському процесі є критично важливим для подальшого вдосконалення судової системи, захисту прав бізнесу та забезпечення економічної стабільності. Реалізація цього принципу потребує комплексних змін, включаючи цифровізацію, оптимізацію процесуальних норм та підвищення прозорості судочинства.

Література:

1. Хом'яченко С. І., Владимиренко І. В. Принципи судового процесу як засоби забезпечення його якісності, поваги до суддів. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2018. № 1 (46). С.80-86.
2. Аракелян М. Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом. Право України. 2006. № 3. С. 19-21.
3. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474 (дата звернення 26.04.2025).

СЕКЦІЯ 4.
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВОВІДНОСИН»

Вільхівська А.О.,
студентка 1 курсу (магістр) юридичного факультету Інституту управління, технологій та права Державного університету інфраструктури та технологій м. Київ, Україна
Науковий керівник:
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Господарського та Транспортного права юридичного факультету, Інституту управління, технологій та права Державного університету інфраструктури та технологій **Клюєва Євгенія Миколаївна**

ЦИФРОВЕ МИСТЕЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ТА ОСМИСЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.

У цифрову епоху мистецтво стає інструментом соціальної взаємодії та захисту прав людини, використовуючи новітні технології для створення емоційно насичених візуальних наративів. Віртуальна реальність, зокрема, відкриває нові можливості для глибокого занурення глядача у досвід тих, чиї голоси зазвичай залишаються непочутими.

Сучасне мистецтво дедалі активніше звертається до цифрових медіа як до способу актуалізації тем прав людини. Попри це, залишається недостатньо дослідженою роль VR та AR у формуванні емоційного досвіду, здатного змінити суспільне сприйняття соціальних проблем. Постає потреба в аналізі інноваційних художніх практик, які поєднують естетику з етикою задля створення впливових візуальних меседжів.

У добу стрімких технологічних змін мистецтво набуває нових форм, стаючи платформою для вираження та захисту прав людини. Цифрові технології, зокрема VR, AR і цифрові платформи, відкривають нові можливості для візуалізації соціальних проблем. Символізм у цифровому мистецтві перетворює абстрактні ідеї, як-от свобода чи дискримінація, у впізнавані образи. Через кольори, текстури та просторові рішення художники формують альтернативні реальності, які метафорично відображають глобальні виклики: зміну клімату, економічну нерівність, воєнні конфлікти. Висока деталізація й емоційна виразність цифрових робіт сприяють глибшому сприйняттю проблем і формуванню емоційного зв’язку глядача з темою.[1] Однією з найбільш революційних технологій для сучасного мистецтва є віртуальна реальність (VR), яка дозволяє створювати цілі світи, де глядачі можуть пережити досвід, пов'язаний із правами людини, на особистому рівні. На відміну від традиційного мистецтва, VR здатна переносити людей у ситуації, які вони інакше ніколи не змогли б уявити.

"Carne y Arena" — це унікальна VR-інсталяція мексиканського режисера Алехандро Ґонсалеса Іньярріту, яка занурює відвідувачів у досвід нелегальних мігрантів, що перетинають кордон США та Мексики.[2] Вона базується на реальних історіях біженців із Центральної Америки і Мексики, яких режисер опитував протягом кількох років.

Під час експозиції кожен відвідувач проходить через кілька етапів: спочатку в ізоляційній кімнаті, стилізованій під центр утримання, відвідувачі залишають взуття — символ загублених на кордоні життів. Далі вони одягають VR-шолом і потрапляють у пустелю Сонори, де спостерігають за подіями очима біженців: нічні переходи, зустрічі з прикордонниками, страх, паніку і відчай. Піщана підлога і холодний вітер додають реалістичності.

Окрім віртуальної частини, виставка містить відеоінтерв'ю з мігрантами, які діляться своїми спогадами про небезпечну подорож. Завдяки цьому проекту Іньярріту прагнув подолати межі традиційного мистецтва і дозволити глядачам відчути себе "на місці інших". «Clouds Over Sidra» — VR-проєкт, створений 2015 року у співпраці ООН, UNICEF та режисерів Габо Арори й Кріса Мілка, спрямований на привернення уваги до гуманітарної кризи сирійських біженців.[3] Фільм знайомить глядача з повсякденним життям 12-річної Сідри в таборі Заатари в Йорданії, демонструючи її побут, навчання та взаємодію з оточенням. Використання VR-технології дозволяє створити глибокий емоційний зв'язок із глядачем, підсилюючи емпатію та розуміння ситуації біженців. Після показу фільму на донорському заході в Кувейті було зібрано $3,8 млрд.[4] Стрічка стала першим VR-фільмом для ООН і отримала широке міжнародне визнання. Вона є частиною платформи UNVR, що включає інші VR-стрічки, присвячені гуманітарним темам, зокрема конфліктам у Газі, епідемії Еболи в Ліберії та кризі в Бурунді.

Поєднання VR та AR із мистецтвом створює унікальні перспективи для майбутнього. Ці технології дозволяють залучати людей з різних куточків світу до обговорення важливих тем, об'єднуючи їх через спільні емоційні переживання. Уявіть собі міжнародні виставки, які одночасно проходять у різних містах завдяки VR, або інтерактивні AR-проекти, які доступні для всіх, хто має смартфон. Таке мистецтво має потужний потенціал не лише для розширення аудиторії, але й для створення інноваційних способів підтримки прав людини. Занурення у мистецькі світи через VR чи AR допомагає людям глибше усвідомлювати важливість боротьби за рівність, свободу та гідність для всіх.

Список використаних джерел

1. Paul, Christiane. *Digital Art*. Thames & Hudson, 2015.

2. The Academy of Motion Picture Arts and Sciences. (2017). *Special Achievement Award for "Carne y Arena"*.

3. UNICEF Innovation. (2015). Clouds Over Sidra — A Virtual Reality Experience.

4. UNICEF Press Release. (2015). Virtual Reality Film Helps Raise $3.8 Billion for Syrian Refugees.

Вільхівська Аліса Олегівна,
студентка Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.
Науковий керівник -
Шевченко Анатолій Євгенійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
Державного
університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна.

INTERNATIONAL INVESTMENT LAW: PROTECTING FOREIGN INVESTORS VS. SOVEREIGN RIGHTS

This paper explores the complex relationship between international investment law and national sovereignty, focusing on the tension between protecting foreign investors ’rights and preserving state sovereignty. It examines the evolving legal frameworks and judicial mechanisms aimed at balancing these often conflicting interests in the context of global investment flows.

The increasing prevalence of international investment treaties and arbitration has raised concerns over the potential erosion of state sovereignty. While these legal instruments protect the interests of foreign investors, they often limit the ability of states to regulate domestic matters in the public interest, particularly in areas such as environmental protection, labor rights, and social policies.

The topic of "International Investment Law: Protecting Foreign Investors vs. Sovereign Rights" reflects a complex and timely issue at the intersection of international investment law and national sovereignty. In an increasingly globalized world, where investment has become a primary driver of economic development, the question of balancing the protection of foreign investors with the right of states to exercise sovereignty is of critical importance. International investment law is a relatively new branch of law that emerged out of the need to create legal frameworks regulating relations between foreign investors and states. Key instruments in this field include bilateral and multilateral investment treaties, international judicial bodies such as the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), and principles embedded in international agreements and conventions.[1] On one hand, these instruments aim to protect the interests of investors, particularly by ensuring their rights against expropriation, unfair treatment, breach of contracts, and guaranteeing the repatriation of capital and profits. This is of particular significance for foreign investors who, when investing in foreign economies, seek to minimize risks associated with political and economic instability. On the other hand, state sovereignty is an inherent right of every nation to independently determine its internal and external policies, including economic and environmental policies. Violations of this sovereignty, especially in the context of international investment treaties, can lead to restrictions on the state's right to regulate in the interests of its citizens. Investment treaties often include dispute resolution mechanisms that allow foreign investors to bring claims before international courts for the protection of their rights, raising questions about the potential consequences for national sovereignty.[2] One of the most contentious aspects is

the right of investors to access international arbitration tribunals, which can limit a state's ability to independently address issues related to its economic policy, particularly in matters of environmental protection, labor rights, and social standards. The tension between protecting investments and respecting sovereignty is especially acute in situations where foreign investors appeal to international arbitration tribunals in response to changes in national legislation that may negatively affect their business operations. There is a growing number of instances in which states are pressured by international investment courts to make rulings in favor of investors, even when such decisions conflict with national interests or the socio-economic needs of the country.[3] Particular attention must be paid to investment regulation in developing countries, where there is a risk of conflict between the need for foreign capital to drive economic growth and the need to maintain national control over natural resources, social standards, and environmental safety. Some countries that have experienced political or economic crises have been forced to alter the terms for foreign investors in order to protect their citizens or to maintain strategic sectors under state control.[4] This leads to legal disputes, as investors often claim their rights are violated, while states defend their right to exercise sovereign economic decision-making. At the same time, international investment law continues to evolve, and many international judicial bodies and institutions are revising existing mechanisms for resolving investment disputes. The search for a fair balance between the protection of investor interests and the rights of states to sovereignty remains a key area of development in international investment law.[5] This includes changes in the practices of international arbitration tribunals, the application of new principles such as human rights protection and environmental accountability, and efforts to ensure more effective oversight of transnational corporations. In conclusion, the interaction between international investment law and national sovereign rights remains a matter of paramount importance in the contemporary world. Creating a fair legal mechanism that accommodates the needs and interests of both foreign investors and states ' sovereignty will be a crucial factor in the development of the international economy in the future.

The ongoing development of international investment law must seek a more balanced approach that respects both the protection of foreign investment and the sovereignty of states. Future legal frameworks should integrate principles of human rights, environmental sustainability, and effective regulation to ensure that the interests of both investors and states are adequately safeguarded.

REFERENCES

1. Dolzer, R. & Schreuer, C. 2012. Principles of International Investment Law 2nd ed. Oxford University Press.

2. Van Harten, G. 2007. Investment Treaty Arbitration and Public Law. Oxford University Press.
3. UNCTAD 2015. World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance.
4. Gallagher, K. P., & Kozul-Wright, R. 2019. Protecting Public Interests in Investor-State Dispute Settlement ISDS: The UNCTAD Approach.
5. Schill, S. W. 2010. The Multilateralization of International Investment Law. Cambridge University Press.

Деордієва-Ткаченко В.В.,
студентка 1 курсу Юридичного факультету Державного університету інфраструктури та технологій
Науковий керівник: Озель В.І.
кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри теорії та публічного права Юридичного факультету Інституту управління, технологій і права Державного університету інфраструктури та технологій

ЗАХИСТ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Найважливішою ознакою демократії в країні є народовладдя – право громадян на участь в управлінні державними справами. Основним механізмом реалізації цього права є вибори, що дають можливість майже кожному громадянину впливати на формування органів влади. Проте наявність цього права в теорії, записаної в низці нормативно-правових актів, ще не є доказом повної реалізації на практиці.

Актуальність теми захисту виборчих прав громадян України зумовлена певними важливими чинниками:

По-перше, у зв’язку зі складним історичним шляхом та відносно нещодавнім проголошенням незалежності держави в порівнянні з іншими країнами, державні інституції є нестабільними і досі змінюються, адаптуючись під регулярні виклики сучасності. В умовах цієї тривалої трансформації, тимчасової окупації частини території України, повномасштабного вторгнення країною-агресором, воєнного стану, проведення виборчого процесу стало проблемою, що вплинуло на рівень демократичності держави.

По-друге, в умовах сучасної політичної боротьби захист виборчих прав є надзвичайно актуальним, адже велике значення мають випадки корупції, адміністративного тиску, фальсифікації результатів виборів та спроб дискредитації виборчого процесу. Особливу увагу також привертає

потреба у захисті виборчих прав вразливих категорій населення - внутрішньо переміщених осіб, громадян, що перебувають на тимчасово окупованих територіях, осіб з інвалідністю, молоді та інших.

По-третє, у зв'язку зі зростанням ролі діджиталізації, зокрема через запуск електронного реєстру виборців, онлайн-кампаній, використання соціальних мереж для агітації та інформаційної війни, з'являються нові виклики та загрози правам виборців, тому виникає потреба в оновленні виборчої системи та її адаптації до сучасних стандартів та викликів.

Таким чином, дослідження захисту виборчих прав є необхідним, адже виборче право не лише гарантує можливість реалізації політичної волі, але також є показником рівня демократичного розвитку держави. Тому ключовим завданням як для органів влади, так і для суспільства, є систематичне вдосконалення механізмів забезпечення та захисту виборчих прав громадян.

Захист виборчих прав громадян України здійснюється на основі низки нормативно-правових актів, які гарантують участь у виборчому процесі та визначають механізми їх захисту. Такими нормативно-правовими актами є:

- Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР є основним документом, що гарантує права громадян у сфері виборчого процесу. У статті 38 зазначено: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування», а стаття 70 визначає: «Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років. Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними». Конституція закріплює основні принципи виборчого права, зокрема: загальність, рівність, пряме голосування, таємність голосування;
- Виборчий кодекс України № 396-IX від 19 грудня 2019 року - основний законодавчий акт, що регулює проведення виборів в Україні. Кодексом чітко визначаються правила проведення виборів народних депутатів України, місцевих органів влади, а також виборів Президента України. Він містить основні принципи виборчого права, правила голосування, реєстрації кандидатів і політичних партій, організацію виборчого процесу та механізми захисту виборчих прав;
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII визначає права громадян на участь у виборах, навіть коли вони перебувають на тимчасово окупованих територіях. Це важливий документ для забезпечення виборчих прав осіб, які стали жертвами зовнішньої агресії. Так, у частині 2 статті 8 Закону чітко визначено: «Громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території, створюються

умови для вільного волевиявлення під час виборів Президента України, народних депутатів України та всеукраїнського референдуму на іншій території України»;

- Закон України «Про Центральну виборчу комісію» від 30.06.2004 № 1932-IV регулює діяльність Центральної виборчої комісії. Це основний орган, відповідальний за організацію та проведення виборів в Україні, забезпечення дотримання виборчого законодавства, а також захист прав виборців;
- Кримінальний кодекс України (Закон України від 05.04.2001 № 2341-III). Згідно з нормами ККУ порушення виборчих прав, зокрема підкуп виборців, незаконна агітація, маніпуляції з результатами голосування є кримінально-караними діяннями. Наприклад, у частині 1 статті 157 ККУ зазначено: «Перешкоджання вільному здійсненню виборцем, учасником референдуму свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, процесу референдуму, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень чи здійсненні своїх прав, поєднані з обманом або примушуванням, - карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк»;
- Кодекс адміністративного судочинства України (Закон від 06.07.2005 № 2747-IV) регулює процедури оскарження порушень виборчого процесу в судах, що є важливим механізмом захисту виборчих прав громадян;

Для захисту виборчих прав існують певні механізми, зокрема:

- Судовий: громадяни України мають право звертатися до суду. Згідно з частиною 1 статті 72 Виборчого кодексу України: «Будь-яка особа може звернутися до суду для оскарження рішень виборчих органів, а також дій, що порушують виборчі права громадян»;
- Адміністративний: Центральна виборча комісія України (ЦВК) є органом, який має повноваження з контролю за дотриманням виборчого законодавства. Згідно з частиною 2 статті 1 Закону України «Про Центральну виборчу комісію»: «Комісія очолює систему виборчих комісій та комісій з референдуму, які утворюються для організації підготовки та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, всеукраїнського референдуму. Комісія здійснює контроль за діяльністю та консультативно-методичне забезпечення виборчих комісій, які утворюються для організації підготовки та проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, та комісій з місцевих референдумів».

На сьогоднішній день існує багато проблем та порушень виборчих прав громадян, які мають колосальне значення для будь-якої демократичної

держави. Однією з найголовніших є порушення виборчого процесу та маніпуляції. Підкуп виборців та адміністративний тиск залишаються серйозною проблемою.

Можливими шляхами вдосконалення захисту виборчих прав громадян України є:

- Удосконалення виборчого законодавства: модернізація, щоб краще відповідати вимогам сучасних технологій і забезпечити безпеку електронного голосування.
- Розвиток правової освіти і правопросвітницької діяльності: інформування громадян про їхні виборчі права має стати однією з пріоритетних задач для забезпечення рівних можливостей усіх виборців.
- Залучення міжнародних спостерігачів та стандартів: дозволить забезпечити більшу прозорість виборчого процесу та посилити довіру до результатів виборів.
- Створення ефективної системи захисту прав виборців з особливими потребами: необхідно розвивати інфраструктуру для осіб, що належать до особливих категорій, щоб забезпечити їм належні умови для участі в виборах.

Отже, захист виборчих прав громадян України є важливим завданням для забезпечення стабільності та розвитку демократичних процесів. Виборче законодавство України потребує подальшого вдосконалення, особливо в контексті електронного голосування та забезпечення доступності для осіб з обмеженими можливостями.

Список використаних джерел:

1. Захист виборчих прав громадян в Україні: теорія і практика. URL: https://consultant.net.ua/consultant-article/6537
2. Виборчі права громадян. Закон і бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/print/98971-viborchi_prava_gromadyan.html

Займидорога Вікторія,
студент 1 курсу (магістр) юридичного факультету Інституту управління, технологій та права Державного університету інфраструктури та технологій
м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Д. ю. н., професор, завідувач кафедри господарського та транспортного права юридичного факультету, Інституту управління, технологій та права Державного

університету інфраструктури та технологій
Клюєва Євгенія Миколаївна

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ ДУНАЙСЬКОЇ КОМІСІЇ НА РОЗВИТОК РІЧКОВОГО СУДНОПЛАВСТВА

У сучасному світі транспортна інфраструктура відіграє ключову роль у забезпеченні економічного зростання та міжнародної торгівлі. Особливе місце серед транспортних шляхів займають водні артерії, зокрема міжнародні річки.

Однією з найважливіших водних магістралей Європи є річка Дунай — друга за довжиною річка на континенті, яка протікає через території десяти країн і впадає в Чорне море. Вона має стратегічне значення для регіонального співробітництва, логістики, енергетики, екології та розвитку водного транспорту.

Щоб ефективно управляти таким складним водним шляхом, необхідна узгоджена міжнародна політика. Саме з цією метою було створено Дунайську комісію — міжнародний орган, діяльність якого спрямована на забезпечення безпечного, сталого та ефективного судноплавства на Дунаї. Її робота стала фундаментальною основою для розвитку річкового транспорту в регіоні та міжнародної інтеграції країн Дунайського басейну.

Історичні передумови створення Дунайської комісії

Перші спроби міжнародного регулювання судноплавства на Дунаї з’явилися ще після Кримської війни (1856 рік), коли була створена Європейська Дунайська комісія для контролю нижнього Дунаю.

Упродовж наступних десятиліть, із розвитком торгівлі та ускладненням міжнародних відносин, потреба в стабільному правовому регулюванні лише зростала.

У повоєнний період, після Другої світової війни, було ухвалено рішення створити нову структуру — Дунайську комісію, яка б враховувала нові геополітичні реалії. Це закріплено в Конвенції про режим судноплавства на Дунаї, підписаній у 1948 році в Белграді. Вона набула чинності у 1949 році, і саме з цього моменту розпочала свою діяльність Дунайська комісія.

Структура та склад Дунайської комісії

До складу Дунайської комісії входять країни, через які протікає річка Дунай або які мають прямий інтерес до судноплавства на ній. Сьогодні членами Комісії є: Австрія, Болгарія, Німеччина, Угорщина, Молдова, Румунія, Росія, Сербія, Словаччина, Україна, Хорватія.

Штаб-квартира Комісії розташована в Будапешті (Угорщина). Комісія має постійний Секретаріат, технічні та юридичні підкомітети, а також робочі групи, що займаються питаннями екології, інфраструктури, навігації та безпеки.

Окрім країн-членів, участь у засіданнях можуть брати спостерігачі — міжнародні організації, такі як Європейський Союз, Європейська економічна комісія ООН, Дунайська стратегія ЄС, Міжнародна комісія з охорони річки Дунай.

Основні функції та напрями діяльності Комісії

Діяльність Дунайської комісії охоплює широкий спектр завдань:

-Забезпечення свободи судноплавства для країн-учасниць;

-Уніфікація навігаційних правил по всьому Дунайському шляху;

-Стандартизація флоту та технічних вимог до суден;

-Сприяння будівництву й модернізації інфраструктури — шлюзів, портів, навігаційних систем;

-Охорона довкілля та впровадження принципів сталого розвитку;

-Збір і обмін інформацією щодо навігаційної ситуації, аварій, погодних умов тощо;

-Підтримка інтеграції у європейську транспортну систему, зокрема в межах TEN-T (Транс'європейська транспортна мережа).

Вплив на розвиток річкового судноплавства

Підвищення ефективності та безпеки

Завдяки єдиним навігаційним правилам та узгодженим технічним стандартам, Комісія сприяє:

-зменшенню кількості навігаційних аварій;

-покращенню взаємодії між службами країн-членів;

-пришвидшенню перевезень без затримок на кордонах.

Модернізація флоту

Комісія ініціює розробку сучасних вимог до вантажних суден, буксирів і пасажирських кораблів, сприяє переходу на енергоефективні та екологічні технології. Це знижує витрати на перевезення й забруднення довкілля.

Розвиток портів і логістики

Комісія підтримує розвиток інфраструктури портів, навігаційних гідротехнічних споруд (шлюзів, дамб, каналів). Регіональні проекти реалізуються у співпраці з ЄС і сприяють:

-зростанню вантажопотоків;

-підвищенню конкурентоспроможності річкового транспорту;

-активізації торгівлі між країнами регіону.

Екологічна відповідальність

Комісія регулярно оновлює стандарти захисту довкілля:

-моніторить стан води та донних відкладів;

-розробляє програми для запобігання забрудненню від суден;

-підтримує природоохоронні ініціативи щодо збереження флори й фауни Дунайського басейну.

Особливості участі України в Дунайській комісії

Україна відіграє важливу роль у діяльності Комісії. Через її територію протікає нижня течія Дунаю, що має вихід до Чорного моря — ключового

експортного шляху. Основні порти України на Дунаї: Ізмаїл, Рені, Усть-Дунайськ.

У контексті війни та блокади морських портів, Дунай став критично важливим шляхом для експорту українського зерна, металу та іншої продукції. Комісія підтримала Україну в модернізації портів, розвитку логістики та створенні нових маршрутів.

Виклики та перспективи

Попри значні досягнення, діяльність Комісії стикається з рядом викликів:

-різні технічні стандарти в окремих країнах;

-політичні суперечності (зокрема, участь РФ);

-зміни клімату та зниження рівня води у Дунаї;

-потреба в масовій цифровізації судноплавства.

Водночас, з огляду на нові умови розвитку транспорту й глобальної торгівлі, роль Комісії лише зростатиме. Очікується подальша модернізація, екологізація, цифровізація процесів, розширення співпраці з ЄС та світовими партнерами.

Отже, Дунайська комісія є одним із найуспішніших прикладів міжнародної співпраці у сфері управління річковим транспортом. Її діяльність сприяє сталому розвитку регіону, забезпечує ефективне використання Дунайської водної артерії, стимулює торгівлю, підвищує безпеку та охороняє довкілля. Для України участь у Комісії є не лише геополітичним інтересом, а й практичною можливістю інтегруватися у європейський транспортний простір та забезпечити надійне функціонування альтернативних логістичних маршрутів.

Література:

1. Дунайська комісія // URL: http://politics.ellib.org.ua/
2. Про керівні принципи розвитку // URL: https://www.icpdr.org/
3. *Васильєва-Чекаленко О.Д.* Україна в міжнародних відносинах (1944–1996 рр.).
4. Дунайська комісія // URL: https://uk.wikipedia.org/

Займидорога Вікторія,
студент 1 курсу (магістр) юридичного факультету Інституту управління, технологій та права Державного університету інфраструктури та технологій
м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Д. ю. н., доцент, професор кафедри теорії та публічного права юридичного факультету, Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури та технологій **Заяць Наталія Володимирівна**

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ПРАВІ: МІЖ РІВНОПРАВ'ЯМ ТА ПРИРОДНОЮ РІЗНИЦЕЮ

Вступ Гендерна рівність у праві — одна з найактуальніших тем сучасного суспільства. Вона виходить за межі формального рівноправ'я між чоловіками й жінками, ставлячи на перший план питання природних, соціальних і культурних відмінностей між статями.

Право має виконувати делікатну функцію — забезпечити баланс між рівністю можливостей та врахуванням специфічних потреб і життєвих ролей кожної статі.

Гендерна рівність — це рівність прав, обов'язків і можливостей для осіб різної статі в усіх сферах суспільного життя. Забезпечення гендерної рівності відбувається як через національні правові механізми, так і через міжнародні норми:

-Конституційні положення щодо рівності.

-Трудове, сімейне, соціальне законодавство.

-Міжнародні документи, зокрема Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW)

У праві існує два підходи до рівності:

Формальна рівність — усі особи є рівними перед законом.

Фактична рівність — врахування реальних умов життя, фізіологічних та соціальних відмінностей Наприклад, декретна відпустка для жінки не порушує принципу рівності, а відображає її природну роль у народженні дитини.

Природна різниця між статями: де проходить межа рівності?

Фізіологічні особливості (вагітність, пологи, відновлення) та психоемоційні риси (схильність до емпатії, турботи) створюють потребу в особливому правовому захисті. Закон повинен не ігнорувати ці відмінності, а враховувати їх без дискримінаційного підтексту.

Чи справді є рівність у сучасному праві?

Хоча в законодавстві України закріплено принцип рівності, на практиці жінки часто:

-Зазнають дискримінації при працевлаштуванні.

-Менш представлені у владі.

-Несуть подвійне навантаження — професійна діяльність і домашні обов'язки Чоловіки мають формальне право на декрет, але в реальному житті рідко ним користуються через суспільні стереотипи.

Сім'я, материнство і право: чи можлива рівність?

Материнство — унікальна функція жінки, і право має забезпечити її реалізацію без втрати інших можливостей:

-Захист у період вагітності й післяпологовий період.
-Соціальні гарантії (допомоги, пільги).
-Можливість поєднувати роботу і материнство. У сім'ї рівність — це не однаковість, а партнерство, взаємна повага й справедливий розподіл обов'язків.

Міжнародний досвід і Україна

У європейських країнах активно впроваджується гендерний мейнстримінг, що передбачає врахування гендерного аспекту в усіх політиках. Україна також робить кроки вперед, імплементуючи міжнародні зобов'язання у національне законодавство:
-Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW): ратифікована Україною в березні 1981 року. З того часу Україна подала 8 періодичних звітів про її виконання.
-Факультативний протокол до CEDAW: ратифікований у вересні 2003 року.
-Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: прийнятий у 2005 році, встановлює правові засади забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.
-Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації»: прийнятий 13 травня 2014 року, ввів нові визначення дискримінації.
-Зміни до Кримінального кодексу України щодо сексуального насильства: прийняті 6 грудня 2017 року, набули чинності 11 січня 2019 року. Відповідають вимогам Стамбульської конвенції.
-Стратегія гендерної рівності 2019–2022: розроблена ПРООН, спрямована на реалізацію національних та міжнародних зобов'язань України у сфері гендерної рівності.
-План реалізації принципів гендерної рівності та недискримінації: прийнятий у 2022 році, спрямований на реалізацію принципів гендерної рівності в діяльності державних установ.

Незважаючи на прогрес у законодавчій сфері, залишається потреба у зміні суспільного мислення та подоланні гендерних стереотипів. Реалізація правових норм повинна супроводжуватися просвітницькою роботою та активною участю громадянського суспільства для досягнення реальної гендерної рівності в Україні.

Виклики майбутнього: як знайти золоту середину?

Право повинне:
-Забезпечувати рівність доступу без уніфікації.
-Враховувати природні ролі без нав'язування стереотипів.
-Підтримувати людську унікальність і різноманітність.

Висновок Гендерна рівність у праві — це не боротьба між статями, а пошук гармонійної моделі співіснування. Право повинне бути простором, де визнаються і підтримуються як рівність, так і природна різноманітність

людських ролей. Тільки так можна побудувати суспільство, в якому кожен — незалежно від статі — почуватиметься вільно, захищено і гідно.

Література:

1.Конституція України
Прийнята 28 червня 1996 року. // URL: https://www.president.gov.ua/

2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»
Прийнятий 8 вересня 2005 року (№ 2866-IV). // URL: https://zakon.rada.gov.ua/

3. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW)
Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 року. Набула чинності 3 вересня 1981 року. Україна ратифікувала Конвенцію 12 березня 1981 року. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/

4. Гендерна рівність у сфері праці: // URL: https://www.mamalyha.com.ua/

Займидорога Вікторія Вадимівна,
студентка 1 курсу магістратури Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна
Науковий керівник -
Іванов В'ячеслав Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та публічного права Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

МЕДІАЦІЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

У сучасному правовому полі спостерігається зростання кількості конфліктів, які потребують швидкого, ефективного та гуманного вирішення. Традиційна судова система часто виявляється перевантаженою, а сам процес — надто тривалим, затратним і формалізованим. У зв’язку з цим медіація як інструмент альтернативного вирішення спорів набуває дедалі більшого значення. Конфліктний медіаторинг почав розвиватися у другий половині ХХ ст. в Європі (Австрії, Бельгії, Великій Британії, Норвегії, Німеччині, Фінляндії, Польщі тощо), США, Австралії, Новій Зеландії та інших країнах при вирішенні широкого спектра конфліктів, починаючи з вирішення спорів у сфері сімейних відносин і закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами у комерційній сфері. Якщо у цих країнах медіація давно стала складовою юридичної культури, то Україна лише поступово інтегрується у світову практику альтернативного

правосуддя. Медіація (mediation) в її сучасному розумінні знайшла відображення у директиві Європейського парламенту та Ради ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах», яка вступила в силу в травні 2008 року [2]. Директива має на меті полегшити доступ до альтернативних процедур вирішення спорів та сприяти мирному врегулюванню спорів, заохочуючи застосування посередництва і гарантуючи врівноважене співвідношення посередництва і судочинства. Важливим орієнтиром для запровадження інституту медіаторингу є також Європейський Кодекс поведінки медіаторів (European Code of Conduct for Mediators) [3], розроблений ініціативною групою практикуючих медіаторів, що представляють більше 30 європейських організацій, які мають справу з альтернативними способами вирішення юридичних конфліктів, за підтримки Європейської Комісії і прийнятий на конференції в Брюсселі. Цей кодекс поведінки визначає ряд принципів (компетентність, незалежність та нейтралітет, неупередженість, чесність та конфіденційність), дотримуватися яких медіатори зобов'язуються добровільно під свою відповідальність. В Україні правові засади, порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту та (спору) визначаються Законом № 1875-IX «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року. Дія прийнятого Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Закон визначає медіацію як добровільну, позасудову, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Наявна практика застосування процедури медіації дозволяє визначити суттєву різницю між судовими процедурами вирішення конфліктів і їх розв’язанням за допомогою медіаторингу:

- застосування процесу медіації є справою добровільною, а медіатор вільно обирається сторонами (в цьому медіація є схожою з третейським судом);
- у суді конфліктуючі сторони не беруть участі у розробці та прийнятті рішення – це функція судді. У ході медіаторингу сторони самі опрацьовують і приймають рішення, медіатор не має на це жодних повноважень;
- судове рішення є обов’язковим для сторін. Медіація ж – це процес, де нічого не відбувається без згоди сторін. Умовою виконання прийнятого сторонами рішення є добровільно взятий ними на себе обов’язок виконувати це рішення;

- якщо суд визначає правих і неправих, то медіація спрямована на пошук згоди. За допомогою посередника обирається той варіант вирішення конфлікту, який сторони вважатимуть кращим. При цьому медіаторинг орієнтується, передусім, на те, що кожна з сторін розуміє під справедливістю, ніж на юридичні норми;
- ризик медіації є мінімальним, оскільки кожна сторона у будь-який час може відмовитися від продовження процесу. Медіація відбувається конфіденційно;
- порівняно з процедурою судового розгляду (в умовах, коли суди перенавантажені і розгляд справ тягнеться місяцями а то й роками) процес медіації не є тривалим, і потребує значно менших матеріальних витрат.

Юрист у своїй професійній діяльності все частіше стикається з необхідністю не лише надання правової допомоги, але й участі у процесах мирного врегулювання конфліктів. Володіння знаннями з конфліктології дозволяє юристу глибше розуміти природу конфліктів, виявляти їх на ранніх етапах та ефективно використовувати інструменти медіації в інтересах клієнта й суспільства загалом. Юрист може бути як медіатором (за умови проходження відповідної підготовки), так і представником однієї зі сторін. У першому випадку він дотримується нейтральності, у другому — супроводжує клієнта, захищаючи його інтереси та сприяючи конструктивному діалогу. Конфліктологія вивчає типи конфліктів (соціальні, правові, міжособистісні), їх стадії (від латентної до ескалаційної), механізми ескалації та розв’язання. Юрист, який володіє конфліктологічною підготовкою, краще орієнтується в психологічній природі конфлікту, що дозволяє обрати адекватну модель поведінки у процесі медіації. При цьому вкрай важливим є дотримання принципів неупередженості, добровільності, конфіденційності, професійної етики, а також врахування юридичної відповідальності за порушення процедури медіації або прав сторін.

Застосування медіації дозволяє уникати жорстких формальних рішень і спрямовує сторони до самостійного прийняття зважених рішень, що забезпечує емоційне розвантаження та довготривалі позитивні наслідки.

Висновки: Медіація є ефективним спобом вирішення конфліктів, який набуває все більшої ваги в професійній діяльності юриста. Знання конфліктології, психології та комунікаційних технологій дозволяють юристу виступати не лише як правник, а як посередник у розв’язанні складних міжособистісних і правових суперечок. У сучасних умовах розвитку правової держави роль медіації як форми альтернативного правосуддя буде зростати, що актуалізує потребу в підготовці юристів нової формації — не лише знавців права, а й фахівців у сфері управління конфліктами.

Література:
1. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/ (дата звернення: 01.05.2025).
2. ДИРЕКТИВА № 2008/52/ЕС Європейського парламенту та Ради ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах», Страсбург, 21 травня 2008 року. URL: https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf (дата звернення: 01.05.2025).
3. European Code of Conduct for Mediators URL: :http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_en.pdf. (дата звернення: 01.05.2025).
4. Гребенюк О. В. Конфліктологія та медіація. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2021.
5. Іванов В. М. Конфліктологічний вимір права // Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державноті. Монографія. Київ: Кондор, 2012. С.107-123.
6. Коваль Л. В. Медіація: сучасні підходи до врегулювання конфліктів // Юридичний вісник. 2020. №2. С. 35–40.
7. Медіація у роботі юриста //URL: http://lib.pnu.edu.ua/ (дата звернення: 01.05.2025).

Лєбєдєва К.І.,
студентка 1 курсу Юридичного факультету Інституту управління, технологій та права Державного університету інфраструктури та технологій, м.Київ, Україна
Науковий керівник: Озель В.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри теорії та публічного права Юридичного факультету Інституту управління, технологій та праваДержавного університету інфраструктури та технологій

ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ

Національні інтереси — це ключовий концепт у зовнішній та внутрішній політиці будь-якої держави. Вони визначають пріоритети

країни, формують стратегії розвитку та забезпечують її безпеку та суверенітет. У сучасному світі, де глобалізація, геополітична конкуренція та нові виклики (такі як кіберзагрози, економічні кризи, збройні конфлікти) стають все більш актуальними, визначення та захист національних інтересів набувають особливого значення.

У науковій літературі та аналітичних працях низка дослідників пропонують чіткі методики визначення та захисту національних інтересів, зокрема для України. Пропонуються конкретні інструкції для України, поєднуючи теоретичні моделі з практичними кроками. Наведемо кілька ключових теоретичних прикладів із посиланнями на їхні роботи:

1. Один із провідних українських експертів у сфері безпеки, Володимир Горбулін, у своїх працях (наприклад, «Стратегія національної безпеки України» [1]) наголошує на «системному підході» до визначення національних інтересів. Він пропонує чіткий алгоритм: ідентифікація загроз (ззовні та зсередини); пріоритезація інтересів(суверенітет, євроінтеграція, економічна стабільність); інституційні механізми реалізації (координація між органами влади).

2. Андрій Єрмолаєв у праці «Економічні інтереси України в умовах глобалізації» [2] розробляє економічну складову національних інтересів, виділяючи такі кроки: визначення ключових секторів (енергетика, оборонний комплекс, військово-промисловий сектор); захист від зовнішніх ризиків (санкції, торгова дипломатія); створення довгострокових стратегій (наприклад, «зелена» енергетика).

3. Олександр Литвиненко у роботі «Гібридні загрози та безпека України» [3] акцентує увагу на «інформаційній та кібербезпеці» як ключовому елементі захисту інтересів. Його інструкція включає: моніторинг інформаційних атак (вплив РФ через медіа); розвиток кіберзахисту (наприклад, створення СБУ спецпідрозділів); контрпропаганда через державні та громадські інститути.

4. Сергій Кудінг, автор системної праці «Міжнародне право і національні інтереси» [4], аналізує «правові механізми» захисту, пропонуючи: використання міжнародних судів (наприклад, позови проти рф у Гаазі); імплементацію європейського права (адаптація законодавства до ЄС); стратегічні судові спори у сфері енергетики (транзит газу).

5. Досліджуючи регіональні аспекти безпеки, Оксана Юзик [5] встановлює регіональні особливості (Донбас, Крим), пропонуючи: диференційований підхід до деокупації територій; інтеграцію через програми типу «Кримська платформа»; роботу з місцевими спільнотами для протидії сепаратизму.

Наведені роботи можна використати для:

- розробки державних стратегій;
- аналізу загроз;
- побудови ефективних інституційних механізмів.

На законодавчому рівні становлення концепції національних інтересів України розпочалося з прийняття Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Фундаментальним національним інтересом Декларація проголосила «державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» [6]. На сьогодні, захист національних інтересів України законодавчо закріплений у низці ключових нормативно-правових актів. Розділ І «Загальні засади» Конституції України закріплює принципи демократії, верховенства права та євроатлантичного курсу. Відповідно до статті 17 Основного Закону захист суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки є обов'язком держави.

Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII визначає національні інтереси України як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян (п. 10 ч. 1 ст. 1). Також цей закон встановлює інституційні механізми захисту національних інтересів шляхом здійснення функцій складових сектору безпеки і оборони України, що складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки (ч.1 ст. 12).

Таким чином, можемо констатувати, що національні інтереси - це сукупність стратегічних цілей та завдань держави, спрямованих на збереження суверенітету та територіальної цілісності; забезпечення економічного розвитку та добробуту громадян; захист національної безпеки, включаючи обороноздатність; підтримку міжнародного авторитету та співпраці. Вони формуються з урахуванням історичних, культурних, економічних та геополітичних чинників.

Для встановлення та конкретизації національних інтересів застосовуються методологічні підходи. Процес визначення національних інтересів включає: аналіз загроз (зовнішніх і внутрішніх); визначення пріоритетів (наприклад, інтеграція в ЄС та НАТО для України); урахування громадської думки та експертних оцінок [7]. Для України ключовими національними інтересами є деокупація територій, євроатлантична інтеграція, енергетична незалежність та розвиток демократії.

Тобто можна виділити такі сучасні виклики для національних інтересів:

- гібридні війни (зокрема, агресія росії проти України);
- глобальні кризи (екологічні, епідеміологічні);
- маніпуляції інформаційним простором;
- економічна залежність від окремих країн.

Стратегія національної безпеки України (2020 р., ухвалена Указом Президента № 392/2020) конкретизує інтереси у таких основних сферах: оборона (протидія агресії рф); кібербезпека (захист від хакерських атак, захист інформаційного простору, захист критичної інфрастуктури тощо); енергетична незалежність.

Інструментами захисту національних інтересів, які держава використовує на зовнішньополітичному та внутрішньодержавному рівнях є наступні: дипломатія (переговори, участь у міжнародних організаціях); економічні механізми (санкції, інвестиції, торгівельні угоди); військова політика (модернізація армії, геополітичні та військові союзи); інформаційна безпека (боротьба з пропагандою, кіберзахист); правові засоби (нормативні акти, міжнародне право). Важливим інструментом є синергія цивільних та силових інститутів.

Національні інтереси — це основа стабільності держави. Їх захист вимагає комплексного підходу, адаптації до нових загроз і консолідації зусиль усіх інститутів влади та суспільства. Для ефективного захисту національних інтересів необхідно:

1. Чітко формулювати пріоритети (наприклад, через Стратегії національної безпеки).
2. Підсилювати міжнародну співпрацю (альянси, організації).
3. Інвестувати в інновації та обороноздатність.
4. Залучати громадянське суспільство до обговорення політики.

Література:

1. Горбулін В. С. Стратегія національної безпеки України: сучасні виклики та відповіді. К.: НІСД, 2015.

2. Єрмолаєв А. Національні інтереси України в контексті європейської інтеграції. К.: ІЕП НАНУ, 2018.

3. Литвиненко О. Гібридна війна: український фронт. К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2017.

4.Кудінг С. Міжнародно-правові засоби захисту національних інтересів України. Львів: ЛНУ, 2020.

5.Юзик О. Регіональна безпека: виклики для України. Одеса: Фенікс, 2019.

6.Матета О.А. Категорія «національні інтереси» як складова національної безпеки України. Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ). Харків, 2020. С. 315-317. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/443904d2-e74a-4a92-b63d-f65b6216501b/content

7. Виклики національній безпеці у контексті формування нового світового порядку: курс лекцій / Г.П.Ситник. К: ТОВ "САК Лтд.", 2023. – 103 с.

Маковка Єва,
студентка 4 курсу, юридичного факультету, Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна
Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права,
Мусієнко Анатолій Володимирович

СФЕРА ТРАНСПЛАНТАЦІЇ В УКРАЇНІ: РОЗВИТОК ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ

Трансплантація органів та тканин є високоефективним методом лікування багатьох критичних станів, що загрожують життю та значно погіршують якість життя пацієнтів. В Україні сфера трансплантації перебуває на етапі активного розвитку, проте стикається зі значними викликами, включаючи недостатнє донорство, організаційні складності та необхідність удосконалення законодавчої бази.

Незважаючи на значний потенціал та нагальну потребу у трансплантації, в Україні спостерігається значний дисбаланс між кількістю пацієнтів, які потребують трансплантації, та кількістю проведених операцій. Це зумовлено низкою факторів, включаючи низький рівень посмертного донорства, недостатню обізнаність населення про важливість донорства органів, організаційні та логістичні складності, а також недосконаліть законодавчої бази.

За 2014 рік виконано 134 органних трансплантацій – 116 нирок (при потребі більш 2500), 17 – печінки (при потребі 1000-1500 на рік). Трансплантацій серця в Україні за 20 років виконано лише 8 (при потребі 1000-1500 на рік). З 134 донорських органів лише 14 вилучені у донорів – трупів. Загалом кількість органних трансплантацій не перевищує 130-140 на рік, при чому з них лише від 4-15% – трансплантація завдяки посмертному донорству. На даний час, Україна займає останнє місце серед країн Європи за показником посмертного донорства, який становить лише 0,15 випадків посмертного донорства на 1 мільйон населення. В сусідній Польщі показник посмертного донорства перевищує 14 випадків на 1 мільйон населення, а Іспанія є лідером за посмертним донорством – 35 випадків на 1 мільйон населення.

Поворотним моментом у трансплантації стало прийняття змін до Закону «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 20.12.2019 року. Тоді ж, після значної перерви, в Ковельській районній лікарні за участі столичних лікарів було проведено трансплантацію серця і нирок від померлого донора.

Перша половина 2023 року стала знаковою для української трансплантології, відзначившись низкою складних та успішних операцій. Серед них – чотири самостійні пересадки легень та перша в історії країни успішна трансплантація підшлункової залози, яка вважається однією з найскладніших хірургічних процедур у цій галузі. Унікальну операцію провели львівські медики з Першого медичного об'єднання Львова за підтримки столичних колег з клініки «Феофанія». Пацієнткою стала 33-річна Олена Ткачук з Рівненщини, яка з дитинства страждала на цукровий діабет, а після народження дитини в неї відмовили нирки. Тому їй одночасно пересадили донорські підшлункову залозу та нирку.

За перші шість місяців 2023 року в Україні було здійснено 257 трансплантацій органів, що становить майже 70% від загальної кількості операцій за весь 2022 рік та понад 80% у порівнянні з 2021 роком. Лідерами за кількістю проведених втручань стали Перше медичне об'єднання Львова, Інститут серця МОЗ України та Національний інститут хірургії та трансплантології імені О. О. Шалімова.

Позитивною тенденцією є зростання частки трансплантацій від померлого донора, яка наразі перевищує 62% від загальної кількості. Цьому сприяло розширення переліку медичних закладів, які можуть проводити діагностику смерті мозку – до нього додалося ще 15 установ.

Збільшилися й показники трансплантацій гемопоетичних стовбурових клітин, які проводять вісім українських медичних центрів. За перше півріччя 2023 року було виконано 157 пересадок кісткового мозку, 29 з яких – дітям.[2]

Проте, незважаючи на певні успіхи, рівень трансплантаційної активності в Україні залишається значно нижчим, ніж у більшості розвинених країн. Ключовою проблемою є дефіцит донорських органів. За даними статистики, кількість посмертних донорів в Україні на мільйон населення є однією з найнижчих у Європі.

Основною причиною дефіциту донорських органів є недостатня кількість посмертних донорів. Це зумовлено як об'єктивними факторами, такими як низька обізнаність населення про донорство, так і суб'єктивними, включаючи психологічні бар'єри та недовіру до системи охорони здоров'я.

Трансплантація є високотехнологічною та дороговартісною медичною процедурою. Недостатнє фінансування галузі обмежує можливості для розвитку трансплантаційних центрів, закупівлі необхідного обладнання та медикаментів, а також для навчання та підвищення кваліфікації медичного персоналу.

Питання донорства та трансплантації є складними з етичної та психологічної точки зору. Необхідна активна робота з населенням для формування позитивного ставлення до донорства, а також надання психологічної підтримки родинам донорів та реципієнтам.

Для подальшого вдосконалення сфери трансплантації в Україні необхідний комплексний підхід, що включає в себе наступне:

Активна інформаційно-просвітницька робота серед населення щодо важливості донорства органів та тканин.

Впровадження дієвих механізмів заохочення донорства, включаючи соціальну підтримку родин донорів.

Виділення достатнього обсягу державних коштів на розвиток трансплантаційної служби.

Залучення додаткових джерел фінансування, включаючи благодійні внески та міжнародну допомогу.

Аналіз та внесення змін до чинного законодавства з метою усунення прогалин та неузгодженостей.

Імплементація міжнародних стандартів та рекомендацій у сфері трансплантації.

Забезпечення можливостей для стажування та обміну досвідом з провідними міжнародними трансплантаційними центрами.

Забезпечення дотримання етичних норм та принципів у процесі донорства та трансплантації.

Розробка та впровадження програм психологічної підтримки для родин донорів та реципієнтів.

Висновок: Отже сфера трансплантації в Україні має значний потенціал для розвитку та вдосконалення. Успішна реалізація запропонованих заходів дозволить збільшити кількість врятованих життів та значно покращити якість життя пацієнтів, які потребують трансплантації органів та тканин. Вирішення існуючих проблем вимагає консолідованих зусиль держави, медичної спільноти, громадських організацій та всього суспільства. Подальший розвиток трансплантації є не лише медичним, але й важливим соціальним завданням, що відображає рівень гуманності та прогресивності суспільства.

Список використаних джерел:

URL: https://amnu.gov.ua/suchasnyj-stan-i-shlyahy-vdoskonalennya-transplantacziyi-organiv-ta-inshyh-anatomichnyh-materialiv-v-ukrayini/

URL: https://moz.gov.ua/uk/transplantacija-v-ukraini-jak-zminilas-galuz-za-ostanni-4-roki

Бігун Анастасія Русланівна,
студентка 2 курсу юридичного факультету, Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна
Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри Цивільного та кримінального права, Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна
Мартюк Аліна Сергіївна

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ НОДОЛІКАМИ ТОВАРІВ РОБІТ ТА ПОСЛУГ

Анотація: Дослідження присвячене аналізу правових основ відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт і послуг, відповідно до положень Цивільного кодексу України, Закону України «Про захист прав споживачів» та судової практики.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку ринкової економіки дедалі частіше виникають ситуації, коли недоліки товарів, робіт чи послуг завдають матеріальної та моральної шкоди споживачам. Цивільний кодекс України встановлює загальні принципи відповідальності за заподіяння шкоди через недоліки продукції чи послуг. Проте на практиці виникають труднощі з визначенням обсягу шкоди, доведенням її причинного зв'язку з недоліками та розмежуванням відповідальності виробника, виконавця чи продавця. Проблема полягає в недостатній досконалості правового регулювання та необхідності адаптації законодавства до сучасних економічних реалій.

Основні матеріали дослідження. Спираючись на аналіз норм чинного законодавства України, зокрема положень Цивільного кодексу України та Закону України "Про захист прав споживачів", а також на вивчення судової практики у справах, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої недоліками товарів, робіт та послуг. Згідно зі статтею 1166 Цивільного кодексу України, особа, яка заподіяла шкоду майну чи здоров'ю іншої особи, зобов'язана відшкодувати її в повному обсязі[1]. Також відповідно до статті 14 Закону України "Про захист прав споживачів" встановлює право споживача на безпеку продукції[2]. Відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт та послуг, є важливим правовим механізмом захисту прав споживачів. Судова практика України у справах щодо відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт та послуг, демонструє ряд особливостей. Позивачам часто складно довести причинно-наслідковий зв'язок між шкодою та дефектним товаром або неякісною послугою, що вимагає проведення експертиз і залучення висновків спеціалістів. У більшості справ суди призначають експертизи для оцінки відповідності товару чи послуги встановленим стандартам та нормам. Особливо складними є справи про моральну шкоду, оскільки суди не

завжди визнають її достатньо обґрунтованою, що ускладнює отримання компенсації за нематеріальні збитки. Відповідно до законодавства, у певних випадках діє презумпція вини виробника, що спрощує процедуру отримання компенсації для споживачів. Водночас практика щодо розміру компенсації залишається різноманітною – розмір присуджених виплат залежить від оцінки конкретного суду, що спричиняє нестабільність у правозастосуванні. У багатьох випадках суди орієнтуються на принципи захисту прав споживачів, особливо якщо доведено, що товар або послуга не відповідали вимогам безпеки.

Висновки. Аналіз правових норм, судової практики та міжнародного досвіду вказує на потребу вдосконалення законодавчого регулювання відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт та послуг. Необхідно розробити чіткі критерії оцінки шкоди, спростити механізми доведення та адаптувати норми до сучасних ринкових умов. Ефективне вирішення проблеми потребує комплексного підходу, що включає посилення відповідальності суб'єктів господарювання, підвищення рівня інформованості споживачів та гармонізацію українського законодавства з європейськими стандартами.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV.
2. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII.

Жук Валерія Максимівна,
студентка 2 курсу юридичного факультету, Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна
Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри Цивільного та кримінального права, Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна
Мартюк Аліна Сергіївна

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗА ПОШИРЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація: Дослідження присвячене правовим аспектам відшкодування шкоди завданої поширенням недостовірної інформації, що базується на

правових положеннях Цивільного кодексу України, Закону України “Про інформацію”.

Постановка проблеми. Разом з еволюцією людства, виникла новітня проблема, така як: поширення недостовірної інформації через соціальні мережі, засоби масової інформації. Поширення інформації без згоди власника, часто призводить до порушення прав особи, а також може торкатися її честі та гідності, які гарантуються Конституцією України відповідно до статті 3[1]. Водночас Цивільний кодекс України передбачає в статті 277 частині 1: фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації[2]. Однак на практиці виникають труднощі з визначенням обсягу шкоди, доведенням причинно-наслідкового зв’язку та розмежуванням свободи слова і наклепу. Проблема полягає в недостатній чіткості правового регулювання та необхідності адаптації норм до нових реалій інформаційного суспільства.

Основні матеріали дослідження. В Україні поширення недостовірної інформації, що завдає шкоди честі, гідності чи діловій репутації фізичних або юридичних осіб, може стати підставою для її спростування та відшкодування завданих збитків. Це питання регулюється Цивільним кодексом України (ЦКУ), Законом «Про інформацію» та судовою практикою. Зокрема в Цивільному кодексі України є низка статей, що регулює проблеми розповсюдження недостовірної інформації, такі як стаття 23 (передбачає можливість стягнення моральної шкоди, якщо інформація призвела до моральних страждань, втрати репутації чи психологічного дискомфорту), вже зазначена вище стаття 277 ЦКУ про встановлення права особи вимагати спростування недостовірної інформації та відшкодування збитків, завданих її поширенням, стаття 1166 ЦКУ – визначає загальні принципи відшкодування майнової шкоди, зокрема у разі її спричинення неправомірними діями (у даному випадку – поширенням неправдивої інформації)[2].

Відповідно до законів України особа як фізична так і юридична, має право вимагати компенсацію за моральну шкоду, що включає в себе страждання, втрату репутації, приниження гідності та психологічні проблеми, що виникли через поширення недостовірної інформації, так і майнову наприклад, якщо внаслідок поширення неправдивої інформації компанія втратила клієнтів, контракти або зазнала фінансових збитків. Для того щоб отримати відшкодування, особа - яка в судовому процесі стає позивачем має довести, факт поширення недостовірної інформації, тобто мати докази що певна особа або медіа розповсюдили неправдиві відомості. Довести що інформація не відповідає дійсності, що часто доводиться за допомогою експертиз, офіційних документів чи інших доказі та причинно-наслідковий зв’язок між поширенням інформації та

завданою шкодою. У разі моральної шкоди суд оцінює її індивідуально, а матеріальні збитки підтверджуються документально (наприклад, зменшення доходів компанії, втрата контрактів). Також окрім компенсації особа, щодо якої поширена недостовірна інформація, може вимагати спростування неправдивих відомостей у тому ж джерелі, де вони були поширені, видалення інформації із сайтів, соціальних мереж або інших ресурсів.

Судова практика в Україні показує, що суди нерідко задовольняють позови про захист честі та гідності, особливо коли недостовірна інформація вплинула на ділову репутацію чи особисте життя. Водночас, розміри компенсацій моральної шкоди в Україні зазвичай невеликі у порівнянні з європейською практикою. Міжнародний досвід (зокрема практика Європейського суду з прав людини) показує, що суди намагаються збалансувати право на свободу слова (ст. 10 Європейської конвенції з прав людини) та захист честі та репутації (ст. 8 Конвенції)[3].

Висновки. Аналізуючи сучасні правові норми, судову практику та міжнародний досвід, можна дійти розуміння, що необхідність удосконалення правового регулювання залишається актуальною і досі. Зокрема, важливо розробити чіткіші критерії для визначення шкоди від поширення недостовірної інформації, спростити механізми доведення та адаптувати законодавство до новітніх реалій цифрового середовища. Досвід європейських країн демонструє, що ефективна боротьба з дезінформацією має базуватися не лише на правових нормах, а й на підвищенні рівня медіаграмотності суспільства та відповідальності інформаційних платформ. Таким чином, розв'язання цієї проблеми потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавчої бази, забезпечення прозорості судових процедур та впровадження механізмів превенції поширення фейкових новин.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950.

Вознюк Юрій Степанович
історик, член правління ВГО «Український інститут воєнної історії», м.Київ

ГЕОПОЛІТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО

Цьогоріч минає 125 років з дня оприлюднення для широкого загалу у 1900 році вікопомного програмового твору Революційної української партії авторства визначного корифея національного-визвольного руху України Миколи Міхновського (1873-1924), маніфесту українських самостійників - «Самостійна Україна».

За ці 125 років, що минули з часу виходу у світ цього знакового маніфесту Миколи Міхновського відбулися буремні доленосні події в історії України – демократична революція 1905 року в Росії, «Велика війна» 1914-1918 років, цивілізаційний колапс російської імперії Романових 1917 року, Жовтневий більшовицький переворот 1917 року, Українська революція 1917-1921 років, утворення Радянської України в складі Радянського Союзу з 1922 року, голодомори 1921, 1933 та 1947 років, індустріалізація та насильницька колективізація українського села, Великий сталінський терор 1937-1939 років, гуманітарна катастрофа Другої світової війни 1939-1945 років, хрущовська «відлига» та брежнєвський «застій», Чорнобильська техногенна катастрофа 1986 року і зрештою - дезінтеграція комуністичного Радянського Союзу у 1991 році .

Внаслідок цих історичних процесів відродилася незалежна сучасна Україна, повстали «помаранчевий» Майдан 2004 року і Євромайдан 2013-2014 років та «Революція гідності», і насамкінець як реваншистська неоімперська реакція Москви - гібридна війна путінської Росії проти свободи та незалежності новітньої України, що розпочалася у 2014 році з анексії Криму та захоплення частини Донбасу та переросла у 2022 році у повномасштабну конвенційну агресивну війну, яка для України має вітальний та екзистенційний характер, бо йдеться про фізичне виживання української нації та існування української держави на політичній мапі світу.

Всі ці драматичні події в історії та сучасності України коштували і зараз на превеликий жаль, коштують життя десяткам мільйонів синів та доньок Неньки-України і донині на початку XXI століття роблять актуальним та архіважливим для сучасних українців цей програмовий маніфест українських революціонерів-самостійників.

Маніфест українських самостійників «Самостійна Україна» - це фактично перший у Наддніпрянській Україні політичний маніфест авторства Миколи Міхновського, де було вперше проголошено ідею державної незалежності України. Але на цю подію, на цей історичний та політичний феномен наші сучасні можновладці, на превеликий жаль, майже не звернули уваги. Миколу Міхновського, цього блискучого українського правника, талановитого теоретика-державника не цінували і вминулому. Не дуже позитивно оцінюють і зараз. Хоча те, що він зробив для України мало конструктивний сенс для націотворчих процесів. Він став для декількох поколінь борців за вільну та самостійну Україну дороговказом та ідейним натхненником, що заклав теоретичні підвалини ідеї незалежної Української державище на початку XX століття.

Якби Україна після колапсу імперії Романових під час Української революції 1917 – 1921 років пішла не «шляхом Михайла Грушевського й Симона Петлюри», а «шляхом Миколи Міхновського», на думку сучасного українського вченого-філософа Петра Кралюка, то українці напевно не тільки створили, а й остаточно утвердили, ще 100 років тому справжню незалежну державу, яка б зайняла достойне місце в сузір'ї вільних європейських народів [1].

Міхновський Микола Іванович народився 31 березня 1873 року у селі Турівка Полтавської губернії Російської імперії (нині Згурівський район Київської області) у родині сільського священика.То був високоосвічений правник, блискучий публіцист, видатний організатор і революціонер, що був вихований у старій священичо-козацькій родині з колишньої Гетьманщини на добрій українській традиції. Ще будучи юнаком під час навчання на юридичному факультеті Київського університету Святого Володимира приєднався до Молодої громади. У 1891-1893 роках він увійшов до гурту української студентської молоді, що позиціонувала себе «свідомими» українцями. М.Міхновський разом з І.Липою, М.Баздренко, В.Боровиком, Б.Грінченко, М.Коцюбинським, М.Кононенко, М.Вороним заснували таємне товариство – «Братство Тарасівців». Микола Міхновський автор програмного документу «Братства Тарасівців» - «Кредо молодого українця».

На могилі Тараса Шевченка ці юні українські максималісти поклялися віддати своє життя ідеї Самостійної України. Тоді коли для більшості пересічних українців – «малоросів» ідея самостійної Української держави була несподівана і радикальна. Для молодих «тарасівців» воно було метою усього життя. У 1893 році львівська газета «Правда» надрукувала «Professiondefoімолодих українців», що й стало програмою «Тарасівців». Саме в цій програмі вперше використано назву «націонали» в тому розумінні, в якому пізніше використано слово «націоналісти» - щодо людей, що були готові віддати власні сили, «щоб визволити націю»[2, 33].

Все це створило з Миколи Міхновського завершений тип патріота-державника. Він констатує: «Ми визнаємо, що наш нарід перебуває у становищі зрабованої нації» (3,28). Микола Міхновський сформулював імператив про законне право націй на свою державу – «що державна самостійність є головна умова існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом»[3,28]. Він виступає провозвісником нової України : «Надія … знову відроджується, з-під попелу старовини виникає ідея нової України, ідея, що має перетворитися у плоть і кров»[3,29].

Свої погляди він виклав у програмових засадах Революційної української партії (одним із засновників якої був сам Микола Міхновський), що була написані у 1900 році під назвою «Самостійна Україна» і виголошена у стінах Харківського університету 26 жовтня 1900 року. В основу тексту цього маніфесту, який з часом набув характеру

націотворчоїдоктриниукраїнського народу, був покладений текст промови, яку виголосив Микола Міхновський у Полтаві та Харкові під час Шевченківських свят тогож року [1].

Де вперше публічно обрунтував концепцію і принцип створення незалежної Української держави: «Ми зійшлися до купи, ми згромадилися в одну сім ю, перейняті великим болем та жалем до тих страждань, що вщерть наповнили народну душу, і хай навпаки логіці подій ми виписали на своєму прапорі: «Одна єдина, неподільна, вільна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі»[3,36-37]. Категорична вимога самостійності звучала як виклик, вона була антитезою поглядам тодішніх українських громадсько-політичних діячів, принципи яких базувалися на популярному на початку ХХ століття соціалізмові, який був круто замішений на москвофільстві, автономізмі і федералізмі.

Ці програмові засади набули характеру національного маніфесту та стали ідейним дороговказом для поколінь українців – борців за самостійну Україну. Неординарним є його пропозиція організувати геополітичний простір населений українцями «від гір Карпатських по Кавказькі» в державну інституцію «Самостійної України». Без всіляких автономій і федералізму, тобто без геополітичних альянсів з Росією на що слабували його «малоросійські» сучасники [4,110].

Часто-густо його політичні опоненти і вороги спекулювали на гаслі «Україна для українців». Але воно вирвано з контексту. Насправді ж цей вислів, гасло не несе шовіністичного, ксенофобського забарвлення та сенсу, а має національно-захисний характер! «Україна для українців і доки хоч один ворог чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя»[3,43].

Пізніше у 1904 році М.Міхновський засновує Українську народну партію для членів якої концептуально зводить десять сакральних тез українських націоналістів – «10 заповідей» [3,9]. У 1905 році у Львові М.Міхновський у часописі «Самостійна Україна» для УНП опублікував проект конституції «Основний закон Самостійної України – спілки народу українського». На переконання М.Міхновського найкращою формою держави є «спілка», яка об’єднує дев’ять українських земель. Це – «Чорноморська Україна, Слобідська Україна, Степова Україна, Лівобережна Україна або Гетьманщина, Північна Україна, Полісся або Гайова Україна, Підгірська Україна, Горова Україна і Понадморська Україна». Кожна із перерахованих земель є спілкою «вільних і самоврядних громад». Але спілка не є федерацією, оскільки в проекті зазначено: «Територія України належить ся на праві власності всьому народові українському, себто Всеукраїнській спілці, а не тій чи іншій громаді чи землі» [5,12].

Дана констатація чітко вказує на унітарну форму державного устрою. За конституційним проектом УНП держава – «priors», а локальні органи

самоуправління – «postpriors». Таким чином спочатку мала бути створена потужна унітарна держава із сильною центральною владою, а вже потім «самоуправство» земель і громад.

Підсумовуючи його геополітичні підходи до ідеї Самостійної України необхідно зауважити: 1). Інститут незалежної української держави охоплює весь геополітичний простір населений українцями від Карпат до Кавказу, включно з Кубанню, що населена нащадками запорозьких козаків; 2). унітарний характер геополітичної конструкції Самостійної України; 3). розбудова українського геополітичного простору через збройну боротьбу з Московщиною; 4). україно-центричний характер його геополітичних підходів до розбудови незалежної Української Держави. В цьому полягає непересічний та радикальний характер його національної доктрини.

Національна доктрина Миколи Міхновського на початку ХХ століття виглядала для його сучасників доволі радикальною в Наддніпрянській Україні, бо більшість українських національних діячів «слабували» на аполітичне культурництво і навіть автономістів сприймали як радикалів. А молоді українські партії радше нагадували політичні гуртки з декількома осередками. Реальний вплив на народні маси був мінімальний. Тому, поміркований український політикум ставився до Миколи Міхновського як до небезпечного екстреміста (це дуже нагадує поведінку сучасних політичних «малоросіян» на початку вже XXI століття).Сам ідеологсамостійництва критично бувналаштований до культурництва, наполягаючи саме на політичній боротьбі. «Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули та ніколи вже не вернуться», - писав Микола Міхновський у своїй брошурі, що вперше була оприлюднена у Галичині, яка тоді перебувала у складі Австро-Угорської імперії Габсбургів [6].

Навіть після початку «Великої війни» та падіння імперії Романових в Росії у лютому 1917 року, коли політичне життя значно радикалізувалося під час Української революції 1917-1921 років і сам розвиток подій підштовхнув українських поміркованих федералістів до проголошення незалежності Української Народної Республіки11 січня 1918 року, Микола Міхновський не став для них «своїм». «Його біда, що власне серед української спільноти він не знайшов багатьох спільників. Його боялися та намагалися уникати більшість тих людей, які були задіяні в українську політику у 1917-1918 роках. Тому він більше спілкувався з військовими. Очевидно і людиною він був зі складним характером, занадто полум’яним …» - зазначає сучасний український історик Ігор Гирич [6].

Микола Міхновський був правим консерватором, тоді як провідною політичною течією в Українській революції були «ліві» - соціалісти. На відміну від абсолютної більшості тодішніх українських політиків він наголошував на тому, що Українську державу необхідно виборювати у важкій боротьбі, а для цього потрібна гарно організована та добре озброєна українська армія.

«Міхновський ніколи не вірив, що сусідні великі імперські нації дадуть Україні можливість стати самостійною**. І тому він завжди вимагав армії! І саме через це Міхновського почали виживати з українського політичного життя.** Міхновський на відміну від романтичних діячів Центральної Ради, був набагато далекогляднішим, але його не сприймали», - слушно зауважує відомий український історик Павло Гай-Нижник [6].

Визначна українська поетеса, політична діячка та член Організації українських націоналістів Олена Теліга ставила Миколу Міхновського в один ряд з когортою видатних українців - таких як Тарас Шевченко, Олена Пчілка, Іван Франко та Леся Українка. Вона вважала, що Микола Міхновський мав громадянську відвагу. І в його конфлікті з письменником Володимиром Короленком, якому Микола Міхновський не подав руки як зрадникові українського народу була повністю на боці Миколи Міхновського. Багато сучасників не зносили цю когорту видатних українців власне за те, стверджувала Олена Теліга, за що ми тепер влаштовуємо їм ювілеї!

Не можна не погодитись з думкою Віктора Рога, що вшановуючи пам’ять Миколи Міхновського, мусимо виразно усвідомити, що ми (тобто сучасні українці!) ще не маємо тієї України, візія якої осяяла дорогу нашим славним попередникам, тієї України, якою її бачив автор «Самостійної України» Микола Міхновський, за яку проливали кров герої Крут і Базара, повстанці Холодного Яру, бойовики УВО, підпільники ОУН та відважні вояки УПА [3, 76]. Ця омріяна Миколою Міхновським Україна лише зараз, сьогодні у кривавій боротьбі за свободу та незалежність постає на наших очах.

Грандіозна вага Великого Заповіту Миколи Міхновського та його послідовників спонукає, мобілізує, забов’язує нас, сучасних українців, сьогодні, зірвавши «чорний саван» зневіри, вагань та сумнівів, довершити остаточною перемогою над московською рашистською ордою їхні визвольні змагання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кралюк Петро. Ідеолог Микола Міхновський. До 120-ти річчя брошури «Самостійна Україна» / Радіо «Свобода». 4 червня 2020 року. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:https://www.radiosvoboda/org/a/30651733.html
2. Мандрик М. Ідейна кристалізація та організаційне становлення українського націоналістичного руху 20-30 рр. ХХ ст. (Частина І) // Визвольний шлях. – 2003. – Кн. 6 (663) – С.33-43.
3. Міхновський М.І. Самостійна Україна. – К.: Діокор. 2002. – 80 с.
4. Вознюк Ю.С. Українська геополітична думка ХІХ – першої половини ХХ століття у контексті національно-визвольних

змагань українського народу// Воєнно -історичний вісник: Збірник наукових праць Національного університету оборони України. – К.: ЦП «Компринт», 2017. – Вип.2 (24). – С.106-115.
5. Міхновський М. Основний закон Самостійної України – спілки народу українського // Самостійна Україна. – Львів, 1905. - №1 (вересень). – С.12.
6. Шурхало Дмитро. Микола Міхновський: «Ми можемо обсуджувати тільки засоби і способи боротьби!» / Радіо «Свобода». 8 серпня 2016 року: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:https://www.radiosvoboda.org/a/27908770.html

Муляр Галина Володимирівна
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правосуддя Державного університету інфраструктури та технологій м. Київ, Україна.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Актуальність дослідження. Сучасні виклики, спричинені повномасштабною агресією російської федерації проти України, поставили правову систему держави перед необхідністю адаптації до нових реалій воєнного стану. В умовах постійної загрози національній безпеці постає ключове питання: чи можливо забезпечити ефективну реалізацію та захист прав людини без шкоди для обороноздатності та функціонування державних інституцій. Верховенство права, як базовий конституційний принцип, зазнає серйозного випробування — адже саме в надзвичайних умовах його реальне втілення набуває критичної важливості для легітимності державної влади, підтримання громадського порядку, правової передбачуваності та дотримання міжнародних зобов'язань України.

Особливої гостроти проблема набуває в контексті кримінального права та судочинства, де обмеження прав обвинувачених, утруднений доступ до правосуддя, обмеження публічності судових процесів, а також ризики свавілля з боку органів примусу можуть мати серйозні наслідки для законності. У таких умовах надзвичайно важливо не допустити перетворення воєнного стану на ширму для системного порушення прав людини. Це зумовлює потребу в глибокому дослідженні теоретичних і практичних аспектів забезпечення балансу між безпекою держави та непорушністю фундаментальних прав людини, як на національному, так і на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу. Верховенство права — один із засадничих принципів правової держави, що передбачає домінування закону над свавіллям, забезпечення справедливості, рівності перед законом та недопущення дискримінації. В умовах воєнного стану цей принцип набуває особливої актуальності, адже постає питання: наскільки держава, що перебуває у стані збройного конфлікту, спроможна зберегти правові гарантії для своїх громадян?

Запровадження воєнного стану в Україні, у відповідь на збройну агресію російської федерації, поставило перед суспільством та державними інституціями складне завдання — забезпечити обороноздатність, не втрачаючи при цьому правового обличчя держави. Стаття 64 Конституції України дозволяє обмеження низки прав і свобод, однак такі обмеження не повинні виходити за межі, передбачені законом, і мають бути пропорційними цілям, яких прагне держава [1].

У статті 15 Європейської конвенції з прав людини закріплюється право держави на дерогацію від окремих зобов'язань у надзвичайний період, за умови, що ці заходи не суперечать суті прав і не зачіпають так зване «ядро» прав людини (право на життя, свободу від катувань, рабства тощо) [2]. Важливими орієнтирами у цьому контексті виступають рішення Європейського суду з прав людини: зокрема, у справі «Lawless v. Ireland (No. 3)» та «Brannigan and McBride v. United Kingdom» Суд наголосив на обов'язку держав дотримуватись принципів правової визначеності, пропорційності та неухильного контролю з боку незалежних інституцій [3;4].

Указом Президента України № 64/2022 та подальшими актами було введено режим воєнного стану, що активізувало низку правових механізмів, передбачених Конституцією України, Законом «Про правовий режим воєнного стану» та іншими нормативно-правовими актами [6].

Одним із ключових елементів цього періоду стало обмеження окремих прав і свобод, зокрема:

- свободи пересування, особливо у прикордонних та бойових зонах;
- права на працю, у зв'язку з мобілізацією та евакуацією підприємств;
- права на приватну власність, в контексті реквізиції чи примусового відчуження майна для потреб оборони (з відстроченим відшкодуванням);
- права на доступ до правосуддя, зокрема у зв'язку з перебоями у роботі судів на тимчасово окупованих чи прифронтових територіях;
- обмеження свободи слова та зібрань, що регламентувалися відповідними актами військових адміністрацій.

Погоджуємося з думкою Х. Марковича, що важливо розрізняти обмеження прав людини та їх порушення, оскільки ці явища мають різну правову природу. Обмеження прав передбачають тимчасове або часткове звуження можливостей реалізації певних прав людини, що здійснюється

державою або іншими уповноваженими суб’єктами відповідно до закону, з метою досягнення легітимних цілей — таких як забезпечення національної безпеки, охорона громадського порядку, захист здоров’я населення, прав і свобод інших осіб чи суспільних інтересів загалом. Такі обмеження мають ґрунтуватися на принципах необхідності, законності та пропорційності. Натомість порушення прав людини відбувається у випадках, коли державні чи недержавні суб’єкти виходять за межі дозволеного, нехтуючи при цьому встановленими правовими нормами і не маючи на це правових підстав [6, с. 98].

Висновки. Український досвід демонструє як позитивні приклади реалізації цього балансу, так і проблеми. З одного боку, держава змогла оперативно забезпечити правовий режим функціонування критичних сфер, однак, з іншого — спостерігається тенденція до адміністративного свавілля, затягування судових процесів, а також недосконалості в системі відшкодування шкоди, завданої громадянам діями держави.

Право на доступ до правосуддя — одна з ключових гарантій, яка не може бути нівельована навіть під час дії особливих правових режимів. Необхідно впроваджувати механізми оперативного перегляду обмежувальних рішень та забезпечення юридичної допомоги особам, чиї права тимчасово звужуються.

Крім того, потребує вдосконалення система парламентського контролю за діяльністю органів виконавчої влади в умовах воєнного стану, а також запровадження чітких механізмів судового перегляду рішень, що обмежують права людини. Особливої уваги потребує захист прав внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, мобілізованих та їхніх родин.

Таким чином, дотримання верховенства права навіть у найскладніших умовах — це не лише правовий обов’язок, але й запорука легітимності державної влади, її авторитету в очах громадян та міжнародної спільноти. Лише зберігаючи правові засади, Україна зможе успішно протистояти викликам сучасності, не втрачаючи європейського вектора розвитку.

Література:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text(дата звернення: 02.05.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : від 01.01.1998 № 995_004 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text(дата звернення: 02.05.2025).

3. CASE OF LAWLESS v. IRELAND (No. 3). *COUNCIL OF EUROPE*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["001-57518"]%7D(date of access: 02.05.2025).
4. CASE OF BRANNIGAN AND McBRIDE v. THE UNITED KINGDOM (Application no. 14553/89; 14554/89). *COUNCIL OF EUROPE*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57819(date of access: 02.05.2025).
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text(дата звернення: 02.05.2025).
6. Маркович Х. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 95–99.

ОБІХОД Тетяна Вікторівна
кандидат фіз-мат. наук, старший науковий співробітник доцент, Київський університет ринкових відносин
ORCID: 0000-0003-1103-4006

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ

В сучасному світі, де культурний ландшафт постійно змінюється і еволюціонує, поняття верховенства права стає дедалі більш актуальним. Завдяки впливу глобалізації та швидкого розвитку технологій, суспільство знаходиться під постійним напругою між традиційними цінностями та новими вимогами. У цьому контексті верховенство права стає необхідною складовою культурного життя, яка забезпечує стабільність, справедливість та розвиток суспільства. Закріплення верховенства права в культурі є важливим засобом забезпечення рівноправ'я, захисту прав та свобод людини, а також забезпечення правової відповідальності за порушення закону. Це сприяє підтримці правопорядку, дотриманню закону та забезпеченню гармонії у суспільстві. Верховенство права в культурі також сприяє розвитку демократії та правової держави, де закон є над усім і всі громадяни мають однакові права та обов'язки перед ним. Це сприяє підвищенню довіри до влади, забезпеченню стабільності та розвитку економіки. Отже, верховенство права в культурі має вирішальне значення для сучасного суспільства, яке стикається з багатьма викликами та

проблемами. Лише шляхом встановлення правових норм, дотримання закону та підтримки правової системи ми можемо забезпечити стабільність та процвітання нашого суспільства.

Забезпечення верховенства права в системі правовідносин у галузі культури є складним і багатогранним завданням, що поєднує правові, соціальні, економічні та культурні аспекти. У сучасному світі ця тема стає особливо актуальною через зростання політичних, технологічних та глобальних викликів. Розглянемо основні проблеми та шляхи їх вирішення.

1. У багатьох країнах законодавство у галузі культури застаріле або недостатньо розвинене. Це призводить до невизначеності у правовій базі та порушення верховенства права. Відсутні чіткі стандарти для фінансування культурних проектів або захисту авторських прав в умовах застосування цифрових науково-технічних технологій. Тому необхідне оновлення законодавства з урахуванням цифрових технологій, мультикультурализму, міжнародних стандартів (наприклад, конвенції ЮНЕСКО) [1].

2. У цифрову епоху порушення авторських прав [2] стало масштабним явищем. Це стосується не лише піратства, а й незаконного використання контенту платформами та компаніями, що призводить до нелегального поширення музики, фільмів, книг через онлайн-сервіси. Впровадження ефективних механізмів контролю за використанням авторського контенту та розвиток технологій захисту контенту, наприклад, блокчейн для авторських прав, адаптування законодавства до нових технологічних реалій, створення нових правових категорій для цифрового мистецтва є складовими для вирішення проблеми порушення авторських прав.

3. Процес розподілу державних коштів України для культурних проектів [3] є непрозорим, що призводить до корупції та дискримінації, наприклад, фінансування лише лояльних або популярних проектів. Тому для вирішення проблем фінансування необхідне впровадження прозорих конкурсних процедур для розподілу фінансування, моніторинг та аудит використання коштів.

4. Культурна спадщина України [4] знаходиться під загрозою через військовий конфлікт, який призводить в тому числі до екологічної катастрофи або економічних труднощів. Як результат: знищення культурних пам’яток у зоні воєнних дій. Розробка спеціальних законів для захисту культурної спадщини та співпраця з міжнародними організаціями (ЮНЕСКО) для відновлення та охорони пам’яток є шляхами вирішення цієї актуальної проблеми.

5. Конфлікт між глобалізацією та культурною ідентичністю пов'язаний із домінуванням масової культури, що загрожує локальним культурним традиціям. Це призводить до зникнення місцевих мов, ремесел та обрядів. Тому держава повинна дбати про підтримку проектів, спрямованих на збереження культурної ідентичності, пропагувати багатоманітність через освіту та медіа.

Висновок

Актуальні проблеми забезпечення верховенства права в системі правовідносин у галузі культури потребують комплексного підходу. Для їх вирішення необхідно:

1. Оновлювати та вдосконалювати законодавство.
2. Забезпечувати незалежність культурної сфери від політичного впливу.
3. Розвивати прозорість у фінансуванні та управлінні культурними проектами.
4. Захищати права авторів та культурну ідентичність.

Список використаних джерел

1. Міністерство закордонних справ України. Участь України у діяльності ЮНЕСКО. URL:https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/yunesko /uchast- ukrayini-u-diyalnosti-yunesko
2. ЗАКОН УКРАЇНИ Про авторське право і суміжні права (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 57, ст.166).
3. ЗАКОН УКРАЇНИ Про культуру (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 24, ст.168).
4. ЗАКОН УКРАЇНИ Про охорону культурної спадщини (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, ст.333).

Павлова Дарія Василівна
студентка 1 курсу Юридичного факультету Державного університету інфраструктури та технологій
Науковий керівник: Озель Віталіна Іванівна
кандидат юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри теорії та публічного права Юридичного факультету Інституту управління, технологій і права Державного університету інфраструктури та технологій

НОРМАТИВНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ

У сучасних реаліях рівень забезпечення правового захисту прав і свобод людини та громадянина виступає одним із головних критеріїв демократичності як держави, так і суспільства загалом. У правовій, демократичній державі кожне право особи, належним чином закріплене законодавчо, гарантується та охороняється всіма наявними ресурсами державної влади. Серед численних механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян особливо важливою є можливість реалізації

права на звернення. Згідно зі статтею 40 Конституції України, кожен громадянин має право звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування, а ці органи, у свою чергу, зобов'язані належним чином розглядати такі звернення та надавати вмотивовані відповіді.

Право, закріплене Конституцією, на подання звернень до органів державної влади та посадових осіб, наділених владними повноваженнями є одним із 18 прав і свобод людини і громадянина, яке не може бути обмежене в умовах воєнного або надзвичайного стану відповідно до статті 64 Конституції України. Зазначена гарантія (право подати звернення; право на обґрунтовану відповідь; право отримати відповідь у встановлений законом строк) є непорушною та не може обмежуватись [1]. У той же час, як у мирний, так і у воєнний період, на практиці мають місце випадки надмірного використання права на звернення, що фактично знецінює його зміст і призначення, а також може спричиняти різноманітні негативні наслідки.

Згідно тлумачення Конституційного Суду України, закріплений статтею 40 Конституції України інститут права на звернення має комплексний характер. Його утворюють різні за природою і призначенням юридичні засоби (інструменти), метою яких є забезпечення реалізації кожною людиною своїх прав і свобод, а також їх відстоювання, захист та відновлення у разі порушення (Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018).

Право на звернення включає дві складові: 1) звернення громадян є однією з форм участі населення в державному управлінні, у вирішенні державних і суспільних справ, можливістю активного впливу громадянина на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування; 2) це спосіб відновлення порушеного права громадянина через подання до органів державної влади скарг, заяв і клопотань. У такому розумінні це механізм виконання соціальних обов'язків публічної влади [2].

Як правовий інститут, право на звернення виконує низку важливих функцій: 1) правозахисну, суть якої полягає в тому, що звернення виступає одним із дієвих інструментів захисту прав і свобод громадян, дозволяючи їм реагувати на порушення та відстоювати свої законні інтереси; 2) інформаційну, оскільки звернення громадян є цінним джерелом інформації для державних органів, що дозволяє виявляти нагальні соціальні проблеми, аналізувати потреби суспільства та формувати ефективну політику; 3) комунікаційну, що виявляється у функції звернень як засобу взаємодії між державою і громадянами. Через звернення забезпечується двосторонній обмін інформацією, а також створюється канал впливу, за допомогою якого громадяни можуть впливати на державні рішення й безпосередньо долучатися до процесу їх ухвалення [4].

Основні принципи реалізації громадянами права на звернення закріплені в Законі України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 №

393/96-ВР (далі – Закон). У цьому нормативному акті чітко визначено поняття таких форм звернень, як «звернення», «пропозиція», «заява» та «скарга». Крім того, у законі встановлено вимоги до оформлення звернень, процедуру їх розгляду, а також передбачено відповідальність за недотримання положень цього Закону. Згідно ст. 1 Закону, громадяни України мають право звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації та посадових осіб у межах їхніх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами, пропозиціями, що стосуються їх діяльності. Також громадяни можуть подавати заяви або клопотання для реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів, а також скарги щодо їх порушення. Військовослужбовці, працівники органів внутрішніх справ і державної безпеки, а також особи рядового та начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України мають право подавати звернення, які не стосуються їх службових обов'язків. Особи, які не є громадянами України, але законно перебувають на її території, мають право подавати звернення на рівних умовах з громадянами України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

Закон також визначає обставини, за яких звернення громадян не підлягають розгляду або вирішенню. Зокрема, звернення не розглядаються, якщо вони не підписані автором, не містять інформації про місце проживання, або подані анонімно. Не підлягають повторному розгляду звернення від тієї самої особи з одного й того ж питання, якщо воно вже було розглянуте й вирішене по суті відповідним органом. Також не розглядаються скарги, подані з порушенням установлених строків, та звернення осіб, яких суд визнав недієздатними. Окремо слід зазначити, що не підлягають адміністративному оскарженню рішення загальних зборів членів колективних сільськогосподарських підприємств, акціонерних товариств, інших юридичних осіб, створених на основі колективної власності, а також рішення вищих державних органів. Скарги на такі рішення можуть розглядатися виключно в судовому порядку.

Стаття 5 Закону визначає вимоги до звернень. Звернення можуть бути направлені до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об’єднань громадян або посадових осіб, компетенція яких відповідає питанням, порушеним у зверненні. Вони можуть бути індивідуальними або колективними. Колективне звернення до Президента, Верховної Ради, Кабміну або органів місцевого самоврядування може бути подано у формі електронної петиції [3]. Звернення бувають усними або письмовими. Усні звернення реєструються під час особистого прийому або за телефоном через контактні центри чи "гарячі лінії". Письмові звернення можуть бути надіслані поштою, вручні особисто чи через уповноважену особу, а також через Інтернет (електронні

звернення). У зверненні необхідно зазначити прізвище, ім’я, по батькові, місце проживання заявника, суть питання, зауваження, пропозиції, заяву чи скаргу, а також контактні дані для відповіді. Письмове звернення повинно бути підписане. Для електронних звернень підпис не обов'язковий. Якщо звернення не відповідає вимогам, воно повертається заявнику з роз’ясненням протягом 10 днів. Звернення про безоплатну правову допомогу розглядаються за спеціальним порядком.

Звернення повинні бути розглянуті та вирішені не пізніше ніж через місяць після їх надходження (ст. 20 Закону). Якщо питання не потребують додаткового вивчення, вони вирішуються протягом 15 днів. Якщо вирішення питання в межах місяця неможливе, керівник органу встановлює новий термін і повідомляє про це заявника. Загальний термін розгляду не може перевищувати 45 днів. За письмовою вимогою громадянина термін розгляду може бути скорочений. Звернення осіб, які мають пільги, розглядаються першочергово. Закон передбачає, що громадяни мають право звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та посадових осіб як українською, так і іншою мовою, яка є прийнятною для обох сторін.

Важливою формою реалізації конституційного права на звернення є особистий прийом громадян. Такий прийом має проводитися в усіх органах державної влади та установах, а також за місцем роботи чи проживання населення посадовими особами, уповноваженими вирішувати відповідні питання. Усі звернення, подані під час особистого прийому, підлягають обов’язковій реєстрації. Якщо порушене в усній формі питання не може бути вирішене одразу, звернення розглядається як письмове, з подальшим інформуванням громадянина про результати – усно або письмово, залежно від його побажання. У разі ненадання відповіді громадянин має право звернутися до суду для оскарження дій, рішень або бездіяльності органів влади відповідно до статті 55 Конституції України.

Отже, право на звернення є важливою складовою демократичної правової держави. Воно забезпечує участь громадян у прийнятті рішень, захист їхніх прав і контроль за діяльністю влади. Для ефективної реалізації цього права необхідно гарантувати відкритість, доступність та своєчасність розгляду звернень, а також відповідальність посадових осіб за їх ігнорування.

Література:

1. Конституційне право громадян на звернення в умовах воєнного стану. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/konstitucijne-pravo-gromadyan-na-zvernennya-v-umovah-voyennogo-stanu

2. Роз'яснення щодо реалізації конституційного права громадян на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування Юрковецька громада. URL: https://jurkovecka-gromada.gov.ua/rozyasnennya-

schodo-realizacii-konstitucijnogo-prava-gromadyan-na-zvernennya-do-organiv-derzhavnoi-vladi-ta-miscevogo-samovryaduvannya-11-49-03-31-10-2024/

3. Право на звернення, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf

4. Бондаренко В. А. Звернення громадян України: конституційно-правовий вимір / Бондаренко Вікторія Анатоліївна // Соціально-правові студії. - 2020. - Випуск 3 (9). - С. 56-62.

УДК 346.9

Подолян Юлія Олександрівна, Yuliia Podolian, кандидат юридичних наук, доцент доцент кафедри господарського та транспортного права Юридичного факультету Інституту управління та технологій Державного університету інфраструктури та технологій, Україна
https://orcid.org/0000-0001-5063-4018

ВИРІШЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ КОНФЛІКТІВ ЩОДО АКЦІЙ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ВЛАСНИКІВ

Корпоративні конфлікти, пов’язані з правами власності на акції, є однією з найбільш гострих проблем сучасного господарського права в Україні. Зростання кількості таких спорів обумовлене кількома чинниками, серед яких слід назвати недосконалість корпоративного законодавства, динамічні зміни в економічному середовищі та посилення внутрішніх і зовнішніх викликів, особливо в умовах воєнного стану. Такі конфлікти значно знижують ефективність корпоративного управління та негативно впливають на інвестиційну привабливість українських підприємств.

В Україні використовуються два основні типи механізмів вирішення корпоративних спорів: судові та позасудові.

Судовий механізм передбачає розгляд корпоративних конфліктів господарськими судами відповідно до Господарського процесуального кодексу та спеціалізованого законодавства, зокрема Закону України «Про акціонерні товариства». Найпоширенішими є позови про визнання права власності на акції, скасування незаконних рішень органів управління, оскарження угод із корпоративними правами та відшкодування шкоди, завданої діями посадових осіб акціонерних товариств. Важливою

складовою судового захисту є застосування запобіжних заходів, таких як накладення арешту на акції, заборона здійснення реєстраційних дій щодо корпоративних прав до вирішення спору по суті [1].

Позасудові механізми представлені переважно медіацією, яка нещодавно отримала імпульс із ухваленням Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року. Окрім медіації, поширеними є внутрішньо корпоративні процедури врегулювання конфліктів, які включають спеціальні комітети, внутрішні механізми оскарження рішень загальних зборів акціонерів, а також процедури добровільного викупу акцій (sell-out, squeeze-out), що спрямовані на врегулювання конфліктів через ринкові механізми [2].

Аналізуючи практику вирішення корпоративних спорів в Україні, можна виділити низку істотних проблем. Однією з головних проблем судового механізму є нестабільність та суперечливість судової практики щодо кваліфікації та розгляду корпоративних спорів. Часто трапляються ситуації, коли суди по-різному трактують критерії належності спорів до корпоративних, що створює правову невизначеність і поглиблює конфліктні ситуації [3]. Крім того, часто виникають труднощі з доказуванням факту порушення корпоративних прав внаслідок недосконалості реєстраційних процедур у депозитарних системах [4]. Крім того, існує проблема неоднорідності судових підходів до визначення істотності порушення корпоративних прав як підстави для захисту акціонерів, що створює ситуацію правової невизначеності [5].

Також суттєвою є проблема тривалості судових процесів, яка часто сягає декількох років, що створює значні ризики для учасників корпоративних конфліктів: можливість втрати контролю над компанією, зниження ринкової вартості акцій та погіршення ділової репутації компанії.

Щодо позасудових механізмів, незважаючи на законодавче закріплення медіації та наявність внутрішньо корпоративних процедур, їх ефективність залишається низькою через недостатню поінформованість сторін, недовіру до неформальних методів врегулювання спорів та брак практичного досвіду застосування цих механізмів. Особливою проблемою є відсутність на законодавчому рівні дієвих стимулів для сторін використовувати позасудові механізми, які успішно працюють у світовій практиці, такі як арбітражні комісії або корпоративний комплаєнс [6].

З огляду на виявлені проблеми, важливим кроком для вдосконалення механізмів захисту прав акціонерів є уніфікація судової практики. Необхідно, щоб Верховний Суд виробив узагальнені методичні рекомендації щодо кваліфікації корпоративних спорів, чітко визначивши критерії належності спору до корпоративного, а також чіткі стандарти доказування у спорах щодо визнання права власності на акції.

Важливим напрямом є розширення застосування позасудових механізмів. Законодавцю варто розглянути можливість закріплення

додаткових стимулів до використання медіації та інших альтернативних процедур, таких як звільнення від сплати судового збору у разі застосування медіації до звернення до суду. Також доцільно запровадити модельні внутрішньо корпоративні процедури, які будуть рекомендовані для використання усіма акціонерними товариствами.

Отже, сучасний стан вирішення корпоративних конфліктів щодо акцій в Україні характеризується рядом суттєвих недоліків, як у судовому, так і в позасудовому порядках. Недосконалість законодавчого регулювання, суперечлива судова практика, тривалість судового розгляду та недовіра до альтернативних процедур створюють серйозні перешкоди для ефективного захисту прав акціонерів. Вирішення означених проблем вимагає комплексних змін у корпоративному законодавстві, формування уніфікованої судової практики та активнішого впровадження позасудових механізмів, що відповідає кращим міжнародним стандартам корпоративного управління.

Література:

1. **Про акціонерні товариства**: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51. Ст. 384.
2. **Про медіацію**: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 19. Ст. 150.
3. Луць В. Г. **Корпоративне право України**: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 520 с.
4. Бутирін А. О. Захист корпоративних прав в умовах реформування ринку капіталів. *Юридична Україна*. 2023. № 1. С. 23–28.
5. Практика Верховного Суду щодо корпоративних спорів за участю акціонерних товариств: огляд / Верховний Суд. Київ, 2024. 48 с.
6. Вінник О. М. **Господарські товариства та інші корпоративні структури: правовий статус, діяльність, відповідальність**: монографія. Київ: Алерта, 2023. 464 с.

Пуля Микола. студент 1 курсу (магістр) юридичного факультету Інституту управління, технологій та права Державного університету інфраструктури та технологій м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Phd в галузі права, старший викладач кафедри господарського та транспортного права юридичного факультету, Інституту управління, технологій та права Державного університету інфраструктури та технологій

Горбань Євген Анатолійович

ООН ЯК ОСНОВНА МІЖНАРОДНА ІНСТИТУЦІЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Організація Об'єднаних Націй (ООН) при створенні задекларувала свою основну мету, забезпечення міжнародної безпеки, підтримання миру, захист прав людини та сприяння сталому розвитку. Проте на практиці діяльність ООН викликає дуже багато запитань щодо її ефективності у сучасному світі, в якому задекларовані цілі складно реалізовувати, а міжнародні конфлікти загострюються і ООН не може вплинути на їх вирішення. Великою проблемою є роль великих держав, які, маючи право вето, нерідко перешкоджають ухваленню важливих рішень, спрямованих на збереження миру та забезпечення справедливості. Це ставить під сумнів здатність ООН залишатися нейтральною та діяти в інтересах усієї міжнародної спільноти [1].

У цьому контексті постає питання: наскільки ефективною є ООН у виконанні своєї основної функції - підтримання міжнародної безпеки та стабільності? І чи потребує організація реформування, щоб відповідати викликам XXI століття?

Після другої світової війни, світ хотів світової безпеки з якою не впоралась Ліга Націй. Саме після другої світової війни, було сформована Організація Об'єднаних Націй (ООН) До основних задекларованих завдань, завдання організації включають запобігання збройним конфліктам-війнам (війна в Україні мабуть сюди не включається), боротьбу з бідністю, захист прав людини, забезпечення сталого розвитку та реагування на гуманітарні кризи – це ООН виконує в країнах де можливо вплинути, і є зацікавленість у всіх сторін [2].

Серед основних досягнень ООН можна виділити: глобальні ініціативи, такі як Цілі сталого розвитку, які спрямовані на подолання бідності, покращення доступу до освіти та медицини; миротворчі операції, які допомогли врегулювати конфлікти в багатьох регіонах (наприклад, на Балканах, у Сьєрра-Леоне, Ліберії); створення та підтримку універсальних норм прав людини через Загальну декларацію прав людини, механізми Ради ООН з прав людини тощо.

Випадки, коли ООН не змогла ефективно діяти: досить слабка реакція до збройної агресії проти України і щоденних атак на Українські мирні міста і інфраструктуру; недостатня реакція на військові конфлікти, такі як ситуація в Сирії, Ємен; нездатність запобігти геноцидам у Руанді (1994) та Сребрениці (1995); відсутність значних досягнень у реформуванні Ради Безпеки, яка залишається паралізованою через право вето постійних членів.

Проблеми з прийняттям рішень в ООН: корупція і великі фінансові витрати - ООН щоденно витрачає великі кошти н своє утримання і обслуговування офісів по світу; право вето постійних членів Ради Безпеки

- США, Росія, Китай, Велика Британія та Франція мають право блокувати будь-яке рішення. Це часто призводить до бездіяльності Ради у кризових ситуаціях, а також не дає об'єктивно приймати рішення; бюрократія та повільність процесів - складна структура та багаторівневий процес ухвалення рішень уповільнюють реагування на надзвичайні ситуації, що показує неефективність в потрібний час ухвалювати рішення які задекларовані в статуті ООН; різні інтереси держав-членів - ООН об'єднує 193 країни, і кожна має власні політичні, економічні та стратегічні інтереси, що ускладнює досягнення консенсусу. Кожна країна хоче досягти своїх інтересів, а при великій кількості країн, досягти рішення досить складно, а загалом неможливо; фінансова залежність від країн-донорів - велика частина бюджету організації залежить від внесків кількох великих держав, що впливає на її залежність [3].

Щоденно організація стикається з викликами, які потребують реформ із лобізму який охопив всю організацію, зокрема щодо механізму ухвалення рішень у Раді Безпеки. Враховуючи всі складнощі які є в організації, ООН залишається ключовим задекларованим інструментом у підтриманні міжнародного порядку, і яким може бути майбутнє, складно спрогнозувати і за безхребетності і лобізму інтересів хто сильніший. Можливо саме зараз, ми бачимо останні роки існування такої великої організації як ООН і найближчі роки, весь світ буде підтримає створення нової організації які буде контролювати світову безпеку або відбудеться трансформація ООН. Так чи ні, на сьогодні ООН, не має реальних важелів вплив для досягнення миру в світі і інструментів боротьби з агресією, але має можливість допомагати нужденним в Африці. Якщо закрити очі і говорити щоденну мантру, то можна сказати, що ООН виконує свою основну задекларовану мету - світова безпека і підтримання міжнародний гуманітарної безпеки [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Міністерство закордонних справ України: міжнародні відносини і роль у ООН // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України URL: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-obyednanih-nacij (дата звертання 09.04.2025).
2. Роль ООН у міжнародній політиці: офіційна інформація // Офіційний сайт ООН URL: https://www.un.org/ (дата звертання 09.04.2025).
3. Погляди Конгресу США на міжнародні питання: інтерв'ю та аналітика // Голос Америки URL: https://www.holosameryky.com/a/kongresmeny-pro-rezolutsiju-v-kongresi/7987876.html (дата звертання 09.04.2025).
4. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН: актуальні питання // Офіційний сайт ООН URL: https://news.un.org/en/story/2024/12/1158531 (дата звертання 09.04.2025).

УДК: **347.9**

Вільхівська Аліса Олегівна,
студентка Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.
Науковий керівник -
Савицька Світлана Леонідівна,
кандидат юридичних наук, доцент, Державного
університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

DIGITAL TRANSFORMATION OF CIVIL JUSTICE IN UKRAINE: ACHIEVEMENTS AND FUTURE STEPS

Abstract. The digital transformation of civil justice in Ukraine has significantly enhanced the efficiency, transparency, and accessibility of judicial processes. This paper examines the key achievements of this transformation and outlines the challenges and future directions for its further development.

Problem Statement. The rapid advancement of digital technologies necessitates their effective integration into judicial systems to meet modern standards of justice. Although Ukraine has made considerable progress in digitalizing its civil justice system, critical issues such as information security, digital inequality, and the protection of participants' rights remain unresolved. Addressing these challenges is essential to ensure that technological innovations strengthen rather than undermine the principles of fair and accessible justice.

Main Body. Over the past decade, digital transformation has become one of the defining trends in the development of legal systems worldwide, and Ukraine is no exception. The Ukrainian system of civil justice, influenced by globalization and internal demands for greater efficiency, transparency, and accessibility of the judiciary, has been actively implementing digital tools. One of the key achievements in this area has been the introduction of the Unified Judicial Information and Telecommunication System, which enables electronic document exchange, electronic filing of claims and procedural documents, as well as the conduct of court hearings via videoconferencing. These innovations have significantly reduced barriers to accessing justice, particularly during the COVID-19 pandemic and the ongoing war, when physical access to court premises has been severely restricted or impossible. A major step forward in digitalization has been the legislative recognition of electronic evidence, which has introduced new approaches to case consideration and expanded the procedural instruments available to parties in court proceedings. Furthermore, the

operation of open registries of court decisions has ensured greater transparency of judicial activities and contributed to the formation of consistent legal practices in the application of substantive and procedural law. The success of digital transformation is also linked to the active integration of electronic signatures, electronic identification systems, and other e-governance tools into judicial processes. Despite these achievements, Ukraine's system of civil justice faces significant challenges that require comprehensive solutions. Chief among these are issues related to ensuring information security in judicial proceedings, protecting the personal data of participants, and guaranteeing fair trial standards in the context of digital technology use. Digital inequality remains a pressing concern, as certain groups of citizens have limited access to the Internet and modern devices, necessitating the development of inclusive mechanisms to ensure universal access to justice. Looking forward, the further digitalization of civil justice should aim at the creation of fully electronic court proceedings, the development of artificial intelligence tools for automating certain procedural actions, the application of big data analytics to enhance judicial efficiency, and the introduction of smart contracts for the enforcement of court decisions. At the same time, all innovations must be accompanied by proper legal regulation, adherence to the rule of law, the protection of human rights, and effective oversight of judicial activities. Thus, the digital transformation of civil justice in Ukraine is an irreversible process that has already demonstrated significant progress but still requires targeted efforts to fully integrate innovative solutions into the country's legal system for the benefit of society and the state.

Conclusions. The digital transformation of Ukraine's civil justice system represents a crucial step toward modernizing judicial processes and improving access to justice. Despite notable achievements, further reforms are required to address ongoing challenges, particularly concerning security, inclusiveness, and regulatory support. Continued commitment to technological innovation, combined with a strong adherence to the rule of law and human rights standards, will be vital for the sustainable development of digital justice in Ukraine.

Новікова Катерина Андріївна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ КАРАНОСТІ ЗА «ПОЛІТИЧНЕ» КОЛАБОРАНТСТВО

1. Кримінальний кодекс України передбачає чотири форми колабораційної діяльності, що умовно відносяться до «політичного» колабораціонізму. Перші дві з них, передбачені ч. 5 ст. 111^1 КК України, дослідники називають колабораційною діяльністю у виборчій сфері [див.: 1]. До них належать:

– участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

– публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

За вчинення зазначених діянь передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої. Отже, відповідні діяння кваліфікуються як тяжкі злочини.

Слід зазначити, що ч. 5 ст. 111^1 КК України також містить й інші форми колабораційної діяльності, а саме: добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів. Зважаючи на це, на думку законодавця, участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території, а також публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території за рівнем суспільної небезпечності прирівнюються до зазначених вище форм колабораційної діяльності.

За основним видом та розміром покарання форми «політичної» колабораційної діяльності, передбачені ч. 5 ст. 111^1 КК України, також прирівнюються за рівнем суспільної небезпечності до таких злочинів проти основ національної безпеки України як:

– дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій (ч. 1 ст. 109 КК України);

– умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, якщо вони вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі (ч. 2 ст. 110 КК України).

У свою чергу, якщо щодо участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території

можна умовно погодитися з передбаченим покаранням за вчинення таких діянь, то стосовно публічних закликів до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території встановлене покарання виглядає надмірним.

Хоча у КК України є випадки як поєднання в одній частині статті певного діяння та публічних закликів до нього (ч. 1 ст. 110; ч. 1 ст. 299), водночас більш поширеним підходом є розмежування відповідальності за діяння та публічні заклики до нього (ч.ч. 1 та 2 ст. 109, ст.ст. 258 та 258^2, ст.ст. 294 та 295, ст.ст. 436 та 437, ч.ч. 1 та 2 ст. 442). Це зумовлено тим, що саме діяння майже завжди має більш суспільно небезпечний характер ніж публічні заклики до нього. У зв'язку з цим, доцільним було б виокремити публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території в окрему частину ст. 111^1 КК України та передбачити менш суворе покарання за вчинення таких дій.

2. Наступні дві форми «політичного» колабораціонізму, передбачені ч. 6 ст. 111^1 КК України, дослідники називають колаборaційною діяльністю у політичній сфері [див.: 1]. До них належать:

– організація та проведення заходів політичного характеру, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради;

– активна участь у таких заходах.

За вчинення зазначених діянь передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої. Отже, відповідні діяння кваліфікуються як особливо тяжкі злочини.

Аналогічно, як і в ситуації з частиною 5, ч. 6 ст. 111^1 КК України також містить й іншу форму колаборaційної діяльності, а саме: здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямовану на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради. Отже, зазначена форма колаборaційної діяльності за рівнем суспільної небезпечності прирівнюється до названих вище двох форм колаборaційної діяльності у політичній сфері.

За основним видом та розміром покарання форми «політичної» колаборaційної діяльності, передбачені ч. 6 ст. 111^1 КК України, також прирівнюються за рівнем суспільної небезпечності до такого злочину проти основ національної безпеки України як пособництво державі-агресору (ст. 111^2 КК України).

Враховуючи, що у КК України організація певних діянь та активна участь у них розглядається як явище одного рівня суспільної небезпечності

(ч. 1 ст. 293, ч. 1 ст. 294), то запропонований законодавцем підхід виглядає доречним.

3. У контексті обговорення караності за «політичне» колаборантство важливе значення має проєкт нового Кримінального кодексу [2]. Кримінальна відповідальність за всі форми колабораційної діяльності, у тому числі за організацію та проведення незаконних виборів або референдумів, організації та проведення заходів політичного характеру щодо реалізації або підтримки рішень чи дій держави-агресора, передбачена ст. 9.1.6 проекту. Зазначений злочин є злочином 3 ступеня тяжкості та за нього передбачено таке основне покарання як обмеження свободи від 3 до 4 років або строкове ув'язнення від 3 до 4 років (ст. 3.2.8 проекту). Як можна побачити, розробники проекту зробили переоцінку суспільної небезпечності колабораційної діяльності та суттєво знизили види та розміри покарань за такі дії. Водночас звертає увагу підхід щодо встановлення єдиного виду та розміру покарання за вчинення усіх форм колабораційної діяльності. На мій погляд, зазначене питання потребує обговорення.

Література:

1. Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності: монографія. Київ: Алерта, 2024. 438 с.

2. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проекту (станом на 02.04.2025). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf.

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства»,

присвяченої 95-й річниці з дня народження професора Закалюка А.П.

АДРЕСА:
Україна, 04211, м. Київ, пр-т Героїв Сталінграда, 2,
Юридичний факультет
(097) 299-42-13
www. jurist.net.ua